

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne a
právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural and
legal relations

Ročník XVII | Volume XVII

2/2019

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
published by the Faculty of International Relations
at the University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

EBSCO

IDEAS

ECONBIZ

Medzinárodné vzťahy 2/2019, ročník XVII.
Journal of International Relations 2/2019, Volume XVII.

Medzinárodné vzťahy

Journal of International Relations

Redakcia / Editorial office:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic

Tel.: 00421 2 6729 5471

E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavná redaktorka / Editor-in-chief:

 Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

	Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR	University of Malaya, Malaysia
	Doreen BEKKER	Rhodes University, South Africa
	Alexandru BURIAN	Moldavian Association of International Law, Moldova
	Eva CIHELKOVÁ	Pan-European University, Slovakia
	Alan V. DEARDORFF	University of Michigan-Ann Arbor, USA
	Attila FÁBIÁN	University of West Hungary, Hungary
	Tatiana FILOSOFOVA	NRU Higher School of Economics, Russia
	François GEMENNE	University of Liège, Belgium
	Otmar HÖLL	University of Vienna, Austria
	Edward H. HUIJBENS	University of Akureyri, Iceland
	María Teresa INFANTE Caffi	University of Chile, Chile
	Siti Rohaini Binti KASSIM	University of Malaya, Malaysia
	LI Hsi-Mei	Chinese Culture University, Taiwan
	Klavdij LOGOŽAR	University of Maribor, Slovenia
	Stanislav MRÁZ	College Danubius, Slovakia
	Rebecca NEUMANN	University of Wisconsin-Milwaukee, USA
	Jan OSTOJ	Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland
	Hakan G. SICAKKAN	University of Bergen, Norway
	Karol SORBY	University of Economics in Bratislava, Slovakia
	František ŠKVRNDA	University of Economics in Bratislava, Slovakia
	Pavel ŠTURMA	Charles University in Prague, Czech Republic
	Chong-Ko Peter TZOU	Tamkang University, Taiwan
	Harun UÇAK	Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey
	Jolita VVEINHARDT	Vytautas Magnus University; Sports University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

 Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Vydavateľ / Publisher: Ekonomická univerzita v Bratislave, IČO 00 399 957

Evidenčné číslo / Country registration number: EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

 KDO PODPORUJE ERDOGANA? SOCIO-EKONOMICKÁ DIMENZE VOLEBNÍ PODPORY AKP LUKÁŠ FORÝTEK _____	86
 BRAZÍLIE A ŠTÁTNÍ KAPITALIZMUS LUKÁŠ KRUPKA _____	108
 MANAŽMENT EURÓPSKEJ BEZPEČNOSTI A OBRANY: KOMPARATÍVNA ANALÝZA KLAUZÚL O VZÁJOMNEJ OBRANE V LISABONSKEJ ZMLUVE A O KOLEKTÍVNEJ OBRANE VO WASHINGTONSKEJ ZMLUVE ING. RADOSLAV IVANČÍK, PHD. _____	126
 NIEKTORÉ PROBLÉMY MIGRAČNEJ POLITIKY V EURÓPSKEJ ÚNII PROF. JUDR. STANISLAV MRÁZ, CSC. _____	146
 KAROL, R. SORBY: ARABSKÝ VÝCHOD PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE, 1945–1970. II. DIEL (1959–1970) PROF. PHDR. EDUARD GOMBÁR, CSC. _____	158
INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	161
INŠTRUKCIE PRE AUTOROV	163

Content

 WHO SUPPORTS ERDOGAN? SOCIO-ECONOMIC DIMENSION OF ELECTORAL SUPPORT OF AKP LUKAS FORYTEK _____	86
 BRAZIL AND STATE CAPITALISM LUKAS KRUPKA _____	108
 EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE MANAGEMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MUTUAL DEFENSE CLAUSE IN THE TREATY OF LISBON AND COLLECTIVE DEFENSE IN THE WASHINGTON TREATY RADOSLAV IVANCIK _____	126
 SPECIFIC ISSUES CONCERNING THE EUROPEAN UNION'S MIGRATION POLICY STANISLAV MRAZ _____	146
 KAROL, R. SORBY : ARAB EAST AFTER THE WORLD WAR II, 1945–1970. VOLUME II. (1959–1970) EDUARD GOMBAR _____	158
ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS	161
GUIDE FOR AUTHORS	163

KDO PODPORUJE ERDOGANA? SOCIO-EKONOMICKÁ DIMENZE VOLEBNÍ PODPORY AKP

WHO SUPPORTS ERDOGAN? SOCIO-ECONOMIC DIMENSION OF ELECTORAL SUPPORT OF AKP

Lukáš Forýtek¹

Skoro celá akademická obec hovoří o Turecku jako o hybridním režimu (elektorální autoritarismu). Vládnoucí Strana spravedlnosti a rozvoje (AKP) vyhrála všechny volby od roku 2002 a je stále schopna pořádat relativně svobodné a soutěživé volby a získat v nich velkou část voličů. Tato skutečnost vyvolává otázky: Kdo jsou tito voliči? Jaké je socio-ekonomické prostředí podporovatelů AKP? Naše hypotéza, založená na klasické teorii vzájemného propojení ekonomického rozvoje a sociální struktury, říká, že provincie s nižším stupněm socio-ekonomických ukazatelů podporovaly v parlamentních volbách v letech 2002-2015 AKP. Abychom ověřili tuto hypotézu, použili jsme regresní analýzu na HDP v jednotlivých provinciích a volební podporu AKP. Jako doplňující metoda byla použita základní analýza dvou skupin provincií – s nejvyšší a nejnižší podporou AKP, kde byly stanoveny další indikátory: HDP na obyvatele, míra nezaměstnanosti a Giniho koeficient. Výsledkem práce bylo zamítnutí základní hypotézy.²
Klíčová slova: Turecko, AKP, hybridní režim, elektorální autoritarismus

Almost all academic assessments of Turkey label it a hybrid regime (electoral authoritarianism). The ruling party, the Justice and Development Party (AKP), won every elections since 2002 and is still able to organize relatively free and competitive elections and gain the support of significant part of the voters. This fact raises the questions: Who are these voters? What is the socio-economic environment of the supporters of AKP? Our hypothesis, based on classical theory of interconnection of economic development and social structure, says: The provinces with the lowest level of the socio-economic indicators supported AKP in parliamentary election 2002-2015. To verify the hypothesis we used regression analysis of

¹ Lukáš Forýtek. Department of Political Science, Faculty of International Relations, University of Economics, Prague, Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, Czech Republic, e-mail: xfor111@vse.cz

² The article was written under IG 204027 “The impact of socio-economic inequality on the nature of the regime: the role of the middle class (IGA VŠE)“.

provincial GDP and electoral support of AKP and as a complementary method we made basic analyses of two types of provinces – with the highest and the lowest support of AKP. The results of our findings reject the basic hypothesis.

Key words: Turkey, AKP, hybrid regime, electoral authoritarianism

JEL: C12, O11, O40

1 INTRODUCTION

Recently, the development in Turkey has been attracting much attention, stirred up not only by the accession negotiations with the EU, which are essentially terminated, but also by the changes in foreign policy orientation. Currently, Turkey plays an important role in migration crisis, and we probably witness the birth of new regional superpower. More, Turkey represents an interesting theoretical problem; the changing character of a political regime in Turkey becomes a question of sensitive debates in political science. Turkey has never formed full-fledged democracy, and analogically we cannot speak about “full-fledged authoritarianism”, nowadays. Most of the scholars characterize Turkish regime as a hybrid one (see i. e. Ekman 2009; Diamond 2002), more precisely as electoral authoritarianism.

As every type of a regime, hybrid regimes may have specific features and, most importantly, they are not static. And precisely Turkish regime, underwent long-term interesting evolution when the regime moved from hybrid regime with liberal face that was strengthening democratic features to the hybrid regime reinforcing authoritarian features. Nevertheless, the ruling party, the Justice and Development Party (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP), is still able to organize relatively free and competitive elections and gain the support of significant part of the voters. AKP has won every election since 2002. This fact raises the questions: Who are these voters? To be more concrete, the questions are about social-economic environment they live in.

The study is organised as follows: Starting with a theoretical background, that is based mainly on the relationship of the socio-economic environment and the character of the regime, then research questions, research design and data are introduced. To understand the political context of the changes the brief characteristics of the ideological metamorphosis of the ruling party is described. The core of the study is the analysis of socio-economic environment of AKP electoral support, followed by discussion and conclusion.

2 THEORETICAL BACKGROUND

For any political analysis and prediction of its further development, it is crucial to understand the nature of the political regime of a particular country. Broader public got acquainted with the approach of *The Economist* which issues the *Democracy index* every year based on five criteria (electoral process and pluralism, functioning of

government, political participation, political culture, and civil liberties). Using these criteria, it defines four regime types: full democracy, flawed democracy, hybrid regime, and authoritarian regime (The Economist 2017). Turkey, according to The Economist, belongs to hybrid regimes.

However, such an approach is mostly useful for journalists, politicians or investors, as it provides the basic information about the shortcomings and/or challenges in individual countries.—Such approach has its limits, for regime classification more information about the deeper context is needed: i.e. how the regime was formed, what is the level of its institutionalization, what are the social and economic structures and support of the regime, how some of the democratic instruments (i.e. elections) are used. These are the topics of the mainstream of literature on hybrid regimes (Diamond 2002; Hloušek and Kopeček 2003; Karl 1995; Wigell 2008).

Nevertheless, this study is not aimed to prove or not to hybridity of the Turkish regime. The hybridity (electoral authoritarianism) is assumed and based on deep consensus among the scientists. The research focuses on the socio-economic environment of the electorate on which the concrete hybrid regime is based; in this case the electorate of ruling party in Turkey, the AKP. Such an approach is based on theory of Seymour Martin Lipset, which proved relationship between economic development and character of the political regime. Lipset (1959) argued: *“Perhaps the most widespread generalization linking political systems to other aspects of society has been that democracy is related to the state of economic development. Concretely, this means that the more well-to-do a nation, the greater the chances that it will sustain democracy.”* In his seminal work where he analysed the Anglo-Saxon world, Europe and Latin America he concluded that *“the average wealth, degree of industrialization and urbanization, and level of education is much higher for the more democratic countries.”* (Lipset 1959).

The studies of the relationship between social economic development and political regime, respectively democracy became typical for the research mainstream in 1960s. Thus, Walt Whitman Rostow (1960, pp. 4-16) argued that the process of transformation from economic modernization to democracy is linear and inevitable. Barrington Moore Jr. (1966, pp. 418-430) concentrated on social structure, the role of bourgeoisie oriented on internal market (*“No bourgeoisie, no democracy”*), the role of conservative peasantry, etc. In his studies of social genesis of *“three roads to the modern world:”* the democratic, the fascist and the communist regime, he found five factors determining the road of a country: (1) the power distribution amongst the elites, (2) the economic basis of the agrarian upper-class, (3) the class constellation, (4) the distribution of power between classes, as well as (5) the states’ autonomy vis-à-vis the

dominant class. Moore, as well as Lipset (1959), emphasized the important role of middle class in the process of regime formation.

However, the research of that time concentrated mainly on the search of preconditions for democracy, and/or explanation of non-democratic situation. There has never been realized general research of interconnection of character of economic and social development and hybridity of the regimes. It is not surprising, high diversity of hybrid regimes cannot bring new general theory. Nonetheless, we may find literature exploring specific hybrid regimes from this point of view. More, some of such studies focused on Turkish case. Hakan Yavuz claims that the ruling party in Turkey, the AKP, attracts new Turkish middle class, as provincial nobility with conservative leanings, small and medium size businessmen and industrialists, shopkeepers and master craftsmen, semi-industrialist farmers, and owner of construction farms (Yavuz 2009, pp. 83-84). Ihsan Yilmaz and Galib Bashirov characterize today's Turkish political regime (Erdoganism) through four dimensions: electoral authoritarianism as the electoral system, neopatrimonialism as the economic system, populism as the political strategy, and Islamism as the political ideology. Speaking of neopatrimonialism as the economic system, according to Yilmaz and Bashirov, Turkish regime distributes economic benefits to its supporter in a discriminatory fashion (Yilmaz and Bashirov 2018). This may lead to manipulation of voters in elections. However, there are no direct data (i.e. exit polls) that would enable deeper analysis of the electorate during this period. This is the reason why we decided to use another approach.

3 RESEARCH QUESTIONS, RESEARCH DESIGN AND DATA

Based on the Lipset (1959) and Moore (1966) assumptions that democracy and developed socio-economic structure of the society are mutually interconnected and Yilmaz and Bashirov neopatrimonial characteristics of current Turkish economic system this study aims to find out whether there is such a mutual interconnection between the electoral support of Justice and Development Party in Turkey and low socio-economic environment of its electorate.

The hypothesis are stated as follows:

H: *The provinces with the lowest level of the socio-economic indicators supported AKP in parliamentary election 2002-2015.*

Our research was divided into two parts. First, and the main one, based on linear regression analysis of GDP and electoral support in all the provinces, aimed to verify this sub-hypothesis:

SH1: *The provinces with lower GDP per capita supported the AKP in parliamentary election from 2002 to 2015.*

Second part, using complementary method based on elemental analyses of two extreme groups – the group of provinces with the highest and the lowest support of AKP using GDP per capita, unemployment rate and Gini coefficient, aimed to verify this sub-hypothesis.

SH2: *The provinces with highest support of AKP will have lower level of GDP, higher unemployment rate and higher Gini coefficient.*

To obtain the answer a decision was made to analyse the electoral support of AKP across individual provinces from 2002 to 2015. The research is organized as follows. It starts with the analysis of the results of the parliamentary elections in Turkey, which were held in 2002, 2007, 2011 and 2015 (twice in that year) to calculate the proportion of voters supporting the AKP in general.

The main method used in this paper is linear regression analysis. We use the data showing results of the parliamentary election in every province in Turkey and GDP per capita in these provinces. Thanks to five regression analyses (for 2002, 2007, 2011 and twice in 2015 parliamentary election) we want to verify or not verify our hypothesis. It is important to mention that we work with a complete data sample which makes our research more precise. Therefore using tools of statistical inference (tests of statistical hypothesis, confidence intervals) is not necessary. Every regression analysis will be graphically explained. We have one dependent variable – the share of valid votes for AKP in every parliamentary election in every province; and on independent variable – GDP per capita in every province. For our research two values are crucial: R Square which shows how much of variability of support of the AKP in parliamentary elections is explained by the model of linear regression analysis; and a direction of regression line – if its value is close to zero, there is a linear independence. Both these values will be available in tables and explained in the paper.

For our research, we decided to use a complementary method based on elemental analyses of two extreme groups – the group of provinces with the highest and the lowest support. For this part of research, we set two criteria to be able to define these groups of provinces: Those provinces, which did not exceed 30% in the election results in at least 3 out of 5 parliamentary elections, belong to the group of provinces with the lowest support of the AKP. Likewise, those provinces which did not decline below 65% in the election results belong to the group of provinces with the highest support. Out of 81 provinces, 13 provinces were determined to be with the highest support and 6 provinces with the lowest support. To verify or not verify our

hypothesis, these provinces were analysed by economic and social indicators: GDP per capita, unemployment rate and Gini coefficient.

Choosing the indicators, I took into consideration whether the data are available both at the national and provincial level and may be adopted from the database of the Turkish Statistical Institute (Turkstat 2017).

4 POLITICAL CONTEXT: JUSTICE, AKP AND ITS DEVELOPMENT

The AKP was founded in 2001 by Recep Tayyip Erdogan and Abdullah Gül. In 2002, the party won the parliamentary elections and made it to the Parliament for the first time. The profile of the party was ambiguous from the very beginning. On the one hand, the program of the AKP before the parliamentary elections in 2002 was pro-European with high level of tolerance for otherness (Yavuz 2009, p. 79). The party emphasized its support of economic liberalism and free market, and democratic political reforms. The AKP claimed that it is in favour of secularism, but against the state interference in citizen's private lives. Thanks to the party's defence of negative freedoms (state power is limited) and social pluralism, the AKP attracted both pro-Islamist constituency and cosmopolitan liberal voters (Patton 2007). On the other hand, although AKP defined itself as a conservative party respecting Islam, it was able to appeal to radical voters of two previous Islamist parties (Rabasa and Larrabee 2008, pp. 44-45).

Anyway, in 2007, because of tensions between the AKP and Turkish secularist parties the candidate for president, Abdullah Gül, was not elected by the parliament as the president of the country. In 2007, the pre-term elections took place (in June instead of November), as a consequence of the inability of a parliament to elect the new president. The pre-term elections brought the increased votes for the AKP. After the parliamentary election, the AKP nominated Gül for president again, and he was finally elected – he was the last Turkish president elected by parliament. Moreover, the constitutional referendum was held, implementing, besides other things, the popular vote of the president, reduction of the presidential term from seven years to five, and parliamentary elections every four years instead of five. It follows that with respect to the changes next parliamentary elections took place newly after four years in 2011. (Kalaycıoğlu 2012). The growth of political support was mainly caused by the changes in economics, especially the drop in the rate of inflation, the doubling of per capita income and the growth of foreign investment (Migdalovitz 2007).

In 2014 Recep Tayyip Erdoğan was elected president in 2014 and replaced Abdullah Gül who resigned from politics. Since that time there had been attempts to change the constitution, respectively to change the political system of Turkey from parliamentary to presidential (Henley, Shaheen and Letsch 2018). Although the president is supposed to be non-partial, Erdoğan supported the AKP by holding public

opening rallies during the electoral campaign in June 2015. Despite the victory of the AKP in parliamentary elections in June 2015, the results were the worst since 2002. Nevertheless, preterm elections in November 2015 brought victory after the campaign in which the AKP tried to attract the voters by promising higher minimum wage, more public jobs, or free internet for young people. There was also a clash between the Turkish army and militants from the PKK (Kurdistan Workers party) which might affect the voters in east Turkey (BBC News 2018). Surprisingly, in the short campaign between June and November, the AKP changed more than 40% of its parliamentary candidate list (238 out of 550 candidates). *“In the November elections, the AKP based its election campaign on the continuation of stability, maintaining that economic and political stability, as well as the resolution of the Kurdish issue, could be achieved only under a strong single-party AKP government”* (Bardakçi 2016).

The final change to presidentialism without the implementation of basic checks and balances brought the failed coup in 2016. In January 2017, Turkish parliament approved the constitutional referendum including 18 amendments, changing the Turkish political system from parliamentary to presidential (Reuters 2017) and these changes were approved by a referendum held in April 2017.

5 SUPPORT OF AKP IN PARLIAMENTARY ELECTIONS IN TIME PERIOD 2002-2015

Turkey has a unicameral parliament. In the monitored period, the Turkish parliament (The Grand National Assembly of Turkey) had 550 members who were elected for a four-year term (except for parliamentary election in 2002 when it was elected for a five-year term) using a proportional system with a 10% threshold on the national level. The elections were held in 85 electoral districts whose number of mandates varied according to its size from 2 to 31. To pass the law it needs absolute majority of MPs present with a quorum of 139 MPs. The adoption of the constitutional amendments requires three-fifths majority of all elected MPs by secret ballot (The Grand National Assembly of Turkey 2017).

Table 1: Electoral support of AKP in parliamentary elections 2002-2015

<i>Year</i>	<i>Electoral results</i>	<i>Seats</i>
2002	34.3%	363/550
2007	46.6%	341/550
2011	49.8%	327/550
2015 (June)	40.9%	258/550
2015 (November)	49.5%	317/550

Source: Election resources. 2017.

The AKP won every parliamentary election since 2002 (see Table 1). However, its position had been changing, partly also because of the electoral system,

i.e. the 10% threshold, that can bring very disproportional results. This happened in 2002, when the AKP gained the highest number of seats it has ever gained (363 seats or 66%), although it was supported by only 34.3% voters. The share of votes for the AKP increased in 2007, it gained 47%; however, the AKP was not represented as much after the parliamentary elections in 2002. Despite the increase in the share of votes for the AKP in 2007, the party had only 341 MPs. Nonetheless, the AKP had a majority in the Grand National Assembly, so it could form the government. In 2011, the AKP mandates reached almost 50% of votes which was historically the best electoral result for the party. However, the AKP only had the majority of 2 seats. In June 2015, the number of votes for the AKP decreased compared to 2011. The AKP reached only 41% of votes having 258 mandates in the parliament, which meant a loss of majority in the Grand National Assembly for the first time in the period. Due to the stalemate in the parliament and unstable political situation, pre-term elections in November were called. As a consequence, the AKP strengthened its position in parliament, it gained 49% of votes winning 317 mandates which represented a majority in the parliament.

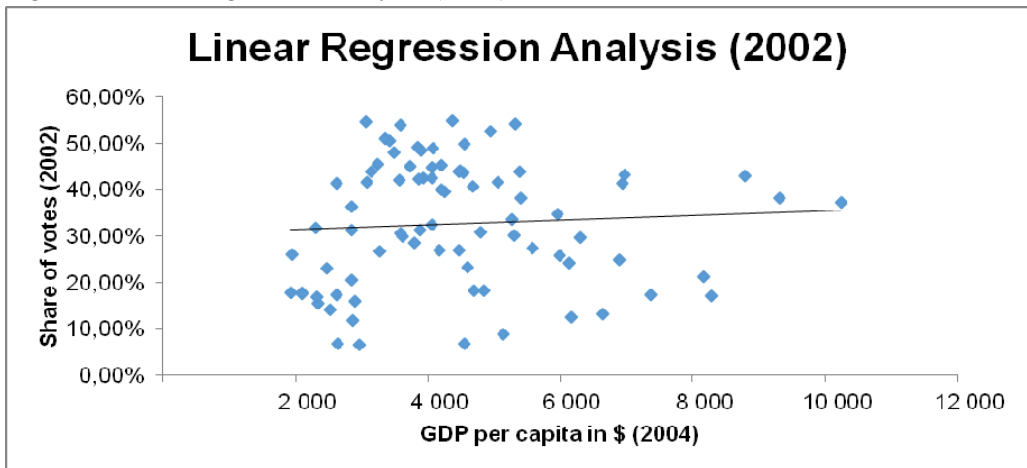
6 ANALYSIS OF SOCIO-ECONOMIC ENVIRONMENT OF THE AKP ELECTORATE

Now, let us focus on socio-economic environment of the AKP voters. Firstly, five regression analysis will be explained by verifying our hypothesis. Then, two group of provinces (with the highest and the lowest support of the AKP) will be from with respect to our criteria, so we will be able to observe which concrete provinces supported or not supported the AKP.

We will start with a regression analysis analysing parliamentary election in 2002. A dependent variable is a share of votes (by province) for AKP in parliamentary election in 2002 and independent variable is GDP per capita from 2004 in every province. Unfortunately, there was not data showing the GDP per capita (by province) in 2002. However, two years difference is not significant for us.

Focusing on the result of the regression analysis we must state, that there is linear independence. With respect to the R Square value, only 0.4% of variability of share of the votes for AKP in parliamentary election in 2002 might be explained with the model of regression line. The Direction of a regression line is positive and close to zero point which means that there is linear independence. Thus, the hypothesis is not verified by this model – the regression analysis did not prove that provinces with the lowest AKP per capita tend to vote for the AKP in 2002 parliamentary elections.

Figure 1: Linear regression analysis (2002)

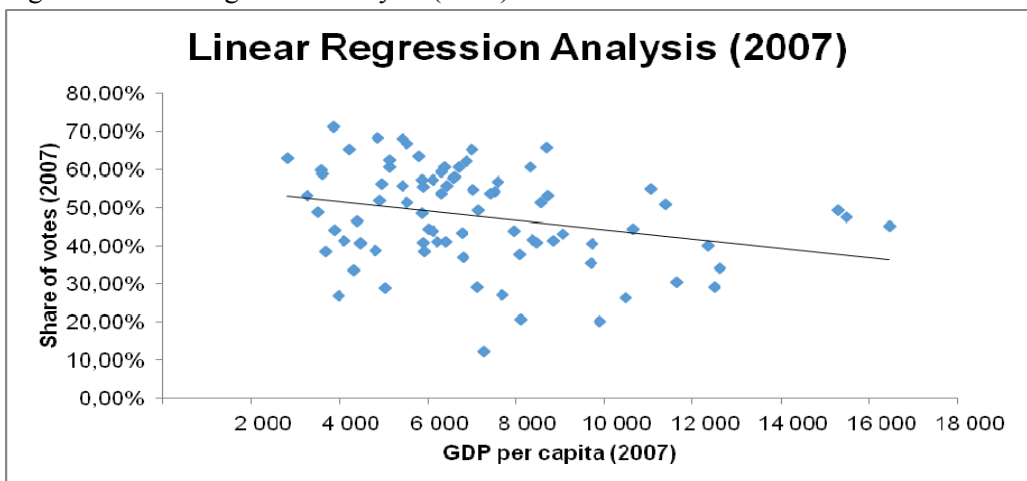

Note: R Square is 0,003999, Derection is 4,85E-06.

Source: Election resources. 2017.

Let us continue with a regression analysis of parliamentary election in 2007. Both data of dependent and independent variables are from 2007. According to the R Square value, by our model of regression line it is possible to explain 7% of variability of electoral support of the AKP in 2007. Direction of a regression line is negative and not directly close to the zero point which shows a weak linear dependence between variables. In other words, in parliamentary elections in 2007 the provinces with lower GDP tended to vote for the AKP. Therefore, our hypothesis is verified.

Figure 2: Linear regression analysis (2007)

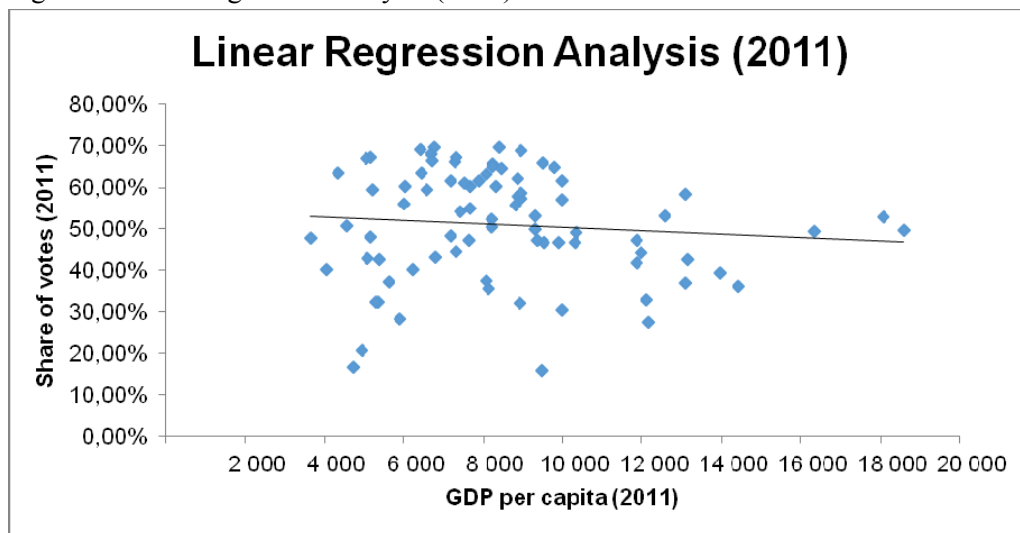

Note: R Square is 0,078109, Derection is -1,2E-05.

Source: Election resources. 2017.

The third regression analysis is based on data from 2011 for both independent and dependent variable. R Square value indicates linear independence; put differently, we can explain only 0.9% of variability of the electoral support of the AKP by regression analysis. Although the direction of regression line is negative, it is close to zero point. The line is almost horizontal. Because of the R Square value level, we must state that the hypothesis cannot be verified by our model.

Figure 3: Linear regression analysis (2011)

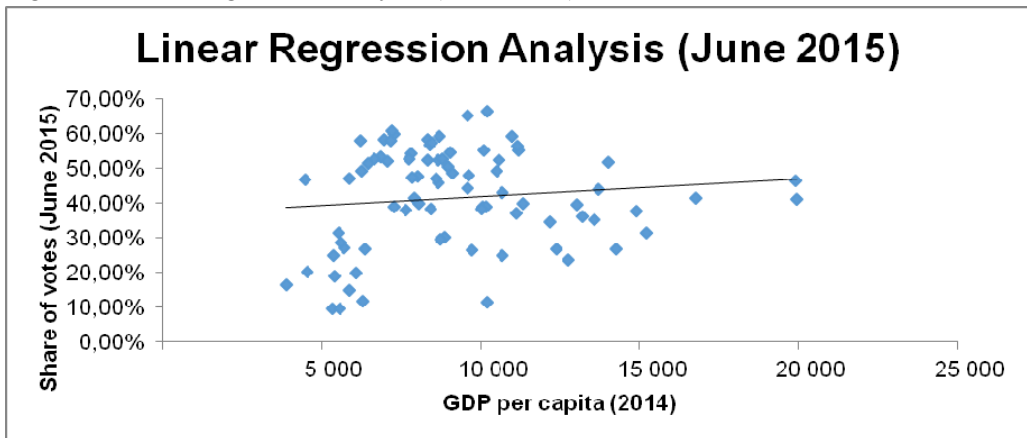

Note: R Square is 0,009317, Derrection is -4,2E-06.

Source: Election resources. 2017.

Finally, we have two last regression analyses from 2015. As mentioned earlier, in 2015 two parliamentary election took place in Turkey. The data of dependent variable is, indeed, from 2015 (June and November parliamentary election results by province). On the other hand, the independent variable – GDP per capita by province, is based on the data from 2014. Unfortunately, newest data providing GDP per capita by province are not available. Nevertheless, a year difference does not play significant role for our research. The R Square value is 0,012921 which means that by our model of regression line it is possible to explain only 1.3% of variability of electoral support of the AKP in June 2015. Direction of the regression line is positive which says that provinces with high GDP per capita tend to vote for the AKP in June 2015. Thus, the hypothesis is not verified – the R Square is at very low level and the direction of regression line is positive.

Figure 4: Linear regression analysis (June, 2015)

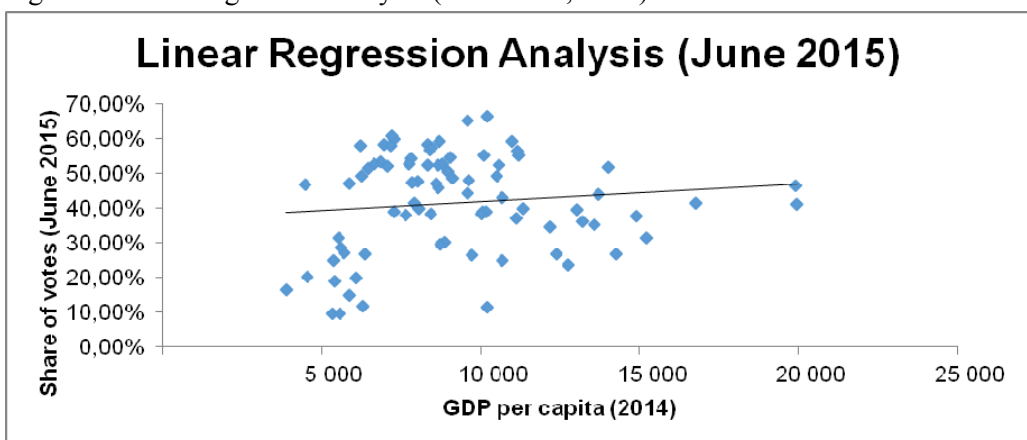

Note: R Square is 0,012921, Derection is 4,99E-06.

Source: Election resources. 2017.

The final regression is about pre-term parliamentary election in November 2015. As we may observe, the R Square value is at very low level. There is linear independence. By our model of regression analysis, we can explain only 0.1% of variability of the support of AKP in this parliamentary election. At the same time the direction of a regression line is positive, close to zero point. The line is almost horizontal which indicates, that we cannot say that in provinces with lower GDP per capita there is higher support of the AKP in the November 2015 election. Briefly, with respect of the level of R Square level, we claim that the hypothesis is not verified by our model.

Figure 5: Linear regression analysis (November, 2015)

Note: R Square is 0,001297, Derection is 1,76E-06.

Source: Election resources. 2017.

All in all, the most of the linear regression analyses indicated low level of the R Square value, so they could not verify the hypothesis of this paper. The R Square value was even lower than 1% in three out of five cases. In June 2015, the R Square was above 1% which is not significant for us. Only the case of regression analysis of parliamentary elections in 2007 is relevant for us. The value of R Square is 7 per cent which mean that we can explain 7% of variableness of electoral support of the AKP in 2007 by our model. The direction of regression line is negative, in other words, there is a trend that the provinces with lower GDP per capita tend to support the AKP. It follows that the hypothesis can be verified only in case of the parliamentary elections in 2007 where there is weak not direct linear dependency.

In the second part of our research we will analyse two poles of support. Firstly the number of provinces supporting the AKP in parliamentary election from 2002 until 2015 (see Table 2).

Table 2: The number of provinces supporting the AKP (above 65%)

<i>Year</i>	<i>Number of provinces supporting the AKP (above 65%)</i>
2002	0
2007	7
2011	13
2015 (June)	2
2015 (November)	18

Source: Election resources. 2017.

According to our criteria, the election result of at least 65% qualifies as the highest support. In 2002, there was not a single province exceeding 65% support of the AKP. Indeed, such a result may be explained by the fact that AKP was a newcomer – these were the first parliamentary elections AKP participated in. The ability of the AKP to achieve strong support from provinces rose from 2002 to 2015 with the exception of June 2015 when it experienced a great fall.

Now, let us concentrate on the development of provinces with the lowest support of the AKP. As written above, the lowest support is defined as less than 30% in the election results of the AKP.

Table 3: The number of provinces with the least support of the AKP (under 30%)

<i>Year</i>	<i>Number of provinces not supporting the AKP (under 30%)</i>
2002	34
2007	9
2011	5
2015 (June)	19
2015 (November)	9

Source: Election resources. 2017.

Unsurprisingly, there were many provinces where the support of the AKP did not exceed 30% in 2002 (see Table 3). In general, the development of the provinces with the lowest support was decreasing. From 2002 until 2011 the “lack of support” was declining, in 2011 it fell to its bottom. Despite the fact that in June 2015 the amount of provinces not supporting the AKP rose, in November in the same year it decreased again. Interestingly, even in June 2015 when there was the second highest “lack of support” recorded, the ratio was slightly more than a half of provinces not supporting the AKP compared to 2002.

Table 4: Provinces with the highest support of the AKP and their economic and social conditions

	<i>Province</i>	<i>GDP per capita 2014 (USD 12,112)</i>	<i>Gini coefficient 2014 (0.391)</i>	<i>Unemployment 2013 (9.7)</i>	<i>Kurdish majority</i>	<i>Happiness</i>	<i>Hope</i>
4/5	Konya	9 594	0.376 (Konya)	4.7%	no	2nd (61,6 - 68,2)	2nd (79,2 - 82,1)
3/5	Adiyaman	6 196	0.326 (Gaziantep)	9.1%	no	2nd (61,6 - 68,2)	3rd (75,8 - 79,1)
	Erzurum	7 061	0.413 (Erzurum)	6.6%	no	2nd (61,6 - 68,2)	2nd (79,2 - 82,1)
	Kahramanmaraş	7 208	0.379 (Hatay)	11.6%	no	2nd (61,6 - 68,2)	3rd (75,8 - 79,1)
	Malatya	6 954	0.367 (Malatya)	7.8%	no	4th (53,6 - 58,4)	2nd (79,2 - 82,1)
	Rize	10 210	0.309 (Trabzon)	6.7%	no	3rd (58,5 - 61,5)	1st (82,2 - 86,0)

Notes: Numbers in parentheses show national average value. The level of happiness/hope: the 1st group represents the highest level of happiness/hope, and the 5th group represents the lowest level of happiness/hope.

Source: Turkstat 2017; Watts 2011, p. 167.

With respect to the criteria set above, we chose the provinces with the highest support of the AKP. In the first place, it is important to emphasize that there is no province where the support of the AKP had exceeded the level of 65% in every five parliamentary elections since 2002. Anyway, there are six provinces which met our criteria: Konya, Adiyaman, Erzurum, Kahramanmaraş, Malatya and Rize. Now, let us focus on the development of the electoral results and on the economic and social situation of individual provinces in the Turkish national context. Let us begin with Konya province with the highest level of support of the AKP – 54.9% in 2002.

Moreover, Konya is the only province with the support of the AKP exceeding 65% of votes in the four remaining parliamentary elections. Looking at the election results in the Konya province, it will become clear why it became the most significant bastion of the AKP. The support of the AKP from 2002 had grown steadily, only in June 2015 there was a small fall. In November 2015, the AKP reached almost 75% of valid votes. Now, let us focus on the economic and social situation of individual provinces in the Turkish national context. Comparing elections in 2002 and 2007, there was a rise of support in every researched province. Moreover, in 2011 the support of the AKP in each of these provinces rose again, however in June 2015, the share of votes for the AKP felt.

Table 5: Support of the AKP in parliamentary elections, %

	<i>Province</i>	<i>2002</i> <i>(34.3)</i>	<i>2007</i> <i>(46.6)</i>	<i>2011</i> <i>(49.8)</i>	<i>June, 2015</i> <i>(40.9)</i>	<i>November,</i> <i>2015</i> <i>(49.5)</i>
4/5	Konya	54.90	65.30	69.60	65.10	74.00
3/5	Adiyaman	41.40	65.30	67.30	58.00	69.10
	Erzurum	54.60	68.30	69.20	52.00	67.80
	Kahramanmaraş	53.90	68.00	69.60	60.80	71.40
	Malatya	50.60	66.70	68.00	58.40	67.60
	Rize	44.20	53.70	68.90	66.40	75.40

Notes: Numbers in parenthesis show national parliamentary elections result.

Source: Election resources, 2017.

Economically, Konya’s GDP per capita was around 2,000 USD lower than the Turkish national GDP per capita. However, Konya definitely does not belong to the group of poor provinces. Konya province is a part of the Konya sub-region where the Gini coefficient is at the same level as the Turkish national average. The unemployment rate in Konya was one of the lowest in Turkey.

Now, let us resume the analysis of the rest of the provinces which met the criteria to be regarded as “the supporter of the AKP”. Focusing on the electoral development of the provinces, there is a common phenomenon in Adiyaman, Erzurum, Kahramanmaraş, and Malatya: The support of the AKP in each of these provinces had been growing steadily, except for the elections in June 2015, when it fell. Indeed, the AKP support did not exceed 65% in 2002 in these provinces, one year after its foundation, and in June 2015. In addition, the AKP did not exceed 65% of support in 2002 and 2007 elections in the Rize province. Economically, the lowest GDP per capita amounted to almost a half of the Turkish national average in Adiyaman.

Now let us see the rest of the provinces in this group. Malatya, Erzurum and Kahramanmaraş achieved a very low level of GDP per capita compared to the Turkish average. Rize had, compared to Turkish national average, a lower level of the GDP as

well, however, it was the highest level in the group of provinces with the highest support. Focusing on social differences, Erzurum province had a very high level of Gini coefficient, which means a higher social gap between the rich and poor. Other provinces reached a lower level of Gini coefficient compared to the Turkish average. Dealing with unemployment, every province in the group supporting the AKP had a low percentage of unemployed people in 2013; the highest unemployment in the group reached 11.6% in Kahramanmaraş.

To sum up, despite the below-average level of GDP per capita, the unemployment rate was average, in some provinces even lower. There is not a single province which would reach at least 12,112 USD which equals the Turkish national average GDP per capita. Except for Erzurum, the social differences between the rich and poor are lower compared to the Turkish national level. Likewise, speaking of unemployment, except for one province (Kahramanmaraş) all provinces of this group achieved a lower unemployment rate than the Turkish national average. Therefore, it seems that despite the lower GDP per capita, the conditions for living such as the low unemployment rate and a low gap between the rich and poor (Gini coefficient) are positive.

Now, let us focus on the regions where the AKP has a low support in the long term. There are three provinces where the AKP recorded less than 30% support in every parliamentary election since 2002: Tunceli, Şırnak and Kırklareli. However, what is the reason for such low popularity of the AKP in these provinces? Let us concentrate on the economic and social analysis of these provinces (see Table 6).

Focusing on the electoral development in Tunceli, the support of the AKP did not exceed even 16% of valid votes. In 2002 it was only 6.7% and it grew in 2007 and 2011. Then it fell again – the support was above 12% in June and November 2015. The GDP per capita of Tunceli was lower compared to the Turkish national GDP per capita. The situation of income equality in Tunceli was better than in Turkey in general. The Gini coefficient in the Malatya sub-region, which Tunceli is part of, was lower compared to the Turkish total Gini coefficient. Focusing on unemployment, the situation in Tunceli province was slightly better than in Turkey in general.

Table 6: Provinces with the lowest support of the AKP and their economic and social conditions

	<i>Province</i>	<i>GDP per capita 2014 (USD 12,112)</i>	<i>Gini coefficient 2014 (0.391)</i>	<i>Unemployment 2013 (9.7%)</i>	<i>Kurdish majority</i>	<i>Happiness</i>	<i>Hope</i>
5/5	Tunceli	10 198	0.367 (Malatya)	8.1%	yes	5th (42,0 - 53,5)	5th (64,0 - 71,5)
	Şırnak	5 572	0.362 (Mardin)	20.1%	yes	1st (68,3 - 77,7)	4th (71,6 - 75,7)
	Kırklareli	12 744	0.308 (Tekirdağ)	8%	no	5th (42,0 - 53,5)	3rd (75,8 - 79,1)
4/5	Hakkari	5 331	0.385 (Van)	11%	yes	1st (68,3 - 77,7)	2nd (79,2 - 82,1)
	Edirne	10 675	0.308 (Tekirdağ)	7.8%	no	4th (53,6 - 58,4)	2nd (79,2 - 82,1)
	Iğdır	6 280	0.366 (Ağrı)	6.9%	yes	3rd (58,5 - 61,5)	2nd (79,2 - 82,1)
3/5	Ağrı	3 880	0.366 (Ağrı)	6.8%	yes	3rd (58,5 - 61,5)	4th (71,6 - 75,7)
	Aydın	8 743	0.322 (Aydın)	6.9%	no	5th (42,0 - 53,5)	4th (71,6 - 75,7)
	Batman	5 393	0.362 (Mardin)	23.4%	yes	5th (42,0 - 53,5)	4th (71,6 - 75,7)
	Diyarbakır	5 853	0.412 (Şanlıurfa)	18.7%	yes	5th (42,0 - 53,5)	5th (64,0 - 71,5)
	Mardin	6 075	0.362 (Mardin)	20.6%	yes	5th (42,0 - 53,5)	5th (64,0 - 71,5)
	Mersin	9 702	0.391 (Adana)	12.4%	no	5th (42,0 - 53,5)	5th (64,0 - 71,5)
	Muğla	12 374	0.322 (Aydın)	7.3%	no	5th (42,0 - 53,5)	4th (71,6 - 75,7)

Notes: Numbers in parentheses show national average value. The level of happiness/hope: the 1st group represents the highest level of happiness/hope, and the 5th group represents the lowest level of happiness/hope.

Source: Turkstat 2017; Watts 2011, p. 167.

Table 7: Support of the AKP in Parliamentary Elections, %

	<i>Province</i>	<i>2002 (34.3)</i>	<i>2007 (46.6)</i>	<i>2011 (49.8)</i>	<i>June, 2015 (40.9)</i>	<i>November, 2015 (49.5)</i>
5/5	Tunceli	6.70	12.30	15.80	11.50	12.90
	Şırnak	14.00	26.90	20.60	9.70	12.30
	Kırklareli	12.50	20.20	27.40	23.70	28.40
4/5	Hakkari	6.80	33.50	16.50	9.70	13.80
	Edirne	8.70	20.70	30.40	24.80	27.80
	Iğdır	6.50	28.90	28.30	11.70	31.70
3/5	Ağrı	17.70	63.00	47.60	16.60	27.80
	Aydın	18.30	29.20	35.50	29.70	34.40
	Batman	20.60	46.40	37.10	18.90	29.10
	Diyarbakır	16.00	40.90	32.20	14.80	22.30
	Mardin	15.40	44.10	32.20	19.90	29.30
	Mersin	18.10	27.20	32.00	26.40	31.70
	Muğla	13.20	26.30	32.70	26.90	30.60

Notes: Numbers in parenthesis show national parliamentary elections result.

Source: Election resources, 2017.

Şırnak is another province where the AKP scored less than 30% in every election. In 2014, the GDP per capita in Şırnak province amounted to less than a half of Turkish national GDP per capita, so the economic conditions in this province were not good compared to the national average. However, Gini coefficient in Mardin sub-region, which consists of 4 provinces including Şırnak, was lower than the Turkish average – the social differences between rich and poor were not as significant. Şırnak was one of the provinces with the highest number of unemployed people.

In 2014, the GDP per capita in Kırklareli was almost at the same level as the Turkish national GDP per capita. The Gini coefficient in Tekirdağ sub-region, consisted of Kırklareli and two more provinces, was much lower compared to the Turkish national average. Thus, the social differences are not so significant in Kırklareli when compared to other provinces. To return to the economic analysis, the unemployment rate in Kırklareli province was almost at the same level as the Turkish average. We may claim that Kırklareli is economically above-average in comparison to other Turkish provinces. Geographically, this province is situated in the European part of Turkey. The reason for the unhappiness of people is not completely clear. However, nowadays, there are problems with the migration crisis. With respect to the deal between Turkey and the EU concerning tackling migration, Kırklareli is a city within the province of the same name with a refugee centre for migrants who are going to be sent back home from Europe (Daily Sabah 2016).

Now, see the provinces where the support of the AKP did not exceed the level of 30% in four out of five parliamentary elections: Hakkari, Edirne and Iğdır. Except

for 2007, the AKP did not gain more than 30% of votes in Hakkari. In 2014, the GDP per capita of Hakkari was lower than the half of the Turkish national GDP per capita. Speaking of income equality, in 2014, the Gini coefficient in Van sub-region, where Hakkari province is, was almost the same as the Turkish national level as well as in the unemployment rate.

To continue, the support of the AKP exceeded 30% in Edirne only in 2011. Geographically, The GDP per capita was about 2,000 USD lower than the Turkish total GDP per capita. The Gini coefficient was low in Tekirdağ sub-region where Edirne belongs to. The social gap was not as large as on the national level. Speaking of labour, the unemployment rate was slightly lower than the Turkish national average.

Iğdır is the third province where the support of the AKP was not very high. Except for November 2015, the AKP support did not reach a score of more than 30%. The GDP per capita in Iğdır province was almost half the Turkish national GDP per capita. However, compared to the Turkish national Gini coefficient the Gini coefficient was lower in Ağrı sub-region (Iğdır province). All the same, unemployment rate was lower than Turkish national unemployment rate.

Finally, let us focus on the last group of provinces, where the support of the AKP did not reach 30% in three out of five elections. Except for Muğla, none of these provinces reached the average level of the Turkish national GDP per capita. The lowest GDP per capita was in Ağrı, however, the level of the GDP in Batman, Diyarbakır and Mardin was also very low. Dealing with income equality, every province in the group reached a better score in the Gini coefficient level than the Turkish average except for the Diyarbakır province and Mersin whose score was equal to the Turkish average level. In Ağrı and Aydın, the unemployment rate was around 6%, in Muğla it was 7.3%, in Mersin 12.4%, in Diyarbakır 18.7%, but in Mardin and Batman, the unemployment rate exceeded 20%. It follows that the unemployment rate varies province by province.

7 CONCLUSION AND DISCUSSION

The results of regression analyses revealed that only in one out of five cases there is a weak linear dependence between variables – in parliamentary elections 2007. In other words, only in parliamentary election in 2007 may be claimed that the provinces with lower GDP per capita supported (to some extent) the AKP. Taking into consideration the results of complementary method analysing more indicators in the provinces with the strongest and the lowest support of the AKP the findings does not differ so much. Every province with the strong support had lower GDP per capita than the national average. It seems that the provinces supporting the regime are, compared to the others, not as economically developed. However, more or less the same results we found in the provinces with the lowest support of the AKP. These provinces mostly

had a lower GDP per capita than the national average. In some cases, it was merely half of the national GDP per capita.

As far as Gini coefficient is concerned we can find small differences. In the majority of provinces with the highest support of the AKP Gini coefficient was lower than the national average, the social gap between the rich and poor was smaller in these provinces than national average. In provinces with low support Gini coefficient was higher and two provinces had a higher Gini coefficient than the national average.

The strongest difference appeared when the level of unemployment rate was used as indicator. The result proved low level of unemployment and thus relatively good social situation in the provinces with high support of the AKP. Contrarily, the high unemployment rate was a big problem for some of the provinces. In some cases, the rate exceeded 15%. Nonetheless, the level in most of the provinces was close to average.

The results of this research did not bring the final answer for the question in the title of this study. Who supports Erdogan? This study taught us that socio-economic environment did not play important role. There is high probability that the key factor can be the role of Kurdish minority, but this would need further deep research.

Both the regression analysis and the analysis of poles of support (biggest and lowest support of the AKP) did not prove that in recent five parliamentary elections the electorates with lower economic development (in our case according to GDP per capita, unemployment rate, and Gini coefficient) tend to support the AKP. Thus, we cannot simply state (as an analogic to Lipset and Morre democracy and socio-economic development theory) that not fully democratic regime (defined by scholars usually as “hybrid regime” or “electoral authoritarianism”) goes hand in hand with low level of economic development nor we can simply state that neopatrimonialism as characterized by Yilmaz and Bashirov is oriented on lower social groups.

At the beginning of this paper we set up the main hypothesis and two sub-hypotheses:

H: *The provinces with lower level of the socio-economic indicators supported AKP in parliamentary election 2002-2015.*

SH1: *The provinces with lower GDP per capita supported the AKP in parliamentary election from 2002 to 2015.*

SH2: *The provinces with highest support of AKP will have lower level of GDP, higher unemployment rate and higher Gini coefficient.*

With respect to the regression analyses only in 2007 there was found a weak linear dependence between two set of variables. In case of other analysed

parliamentary election there was a linear independence between the support of the AKP and the GDP per capita. Thus, the first sub-hypothesis was rejected.

Using results of complementary method it was not proved that the support of the AKP was related to the level of the GDP per capita; Gini coefficient and level of unemployment rate did not play important role as well. To sum up, both regression analysis and the complementary analyses did not prove that the provinces with lower level socio-economic indicators supported the AKP in parliamentary elections. Therefore, the hypothesis cannot be verified.

The future research of the support of the AKP can be based on the qualitative factors or on the combination of quantitative and qualitative factors. Despite the rejection of the hypothesis, the socio-economic factors may play some role if the research combines them with qualitative factors. The support of the AKP may be affected by political customs and ideologies (Ottomanism, Neo-Ottomanism and Kemalism). In this case, the future research should be based on historical analysis of Turkish politics and ideologies. In addition, the analysis of Turkish political parties should be covered as well because the AKP was established as a party against political establishment.

Currently, after the constitutional changes approved in a referendum in 2017, the complex analysis of electoral system (in case of parliamentary and presidential elections) and its effect on the support of the ruling AKP is needed. Future research may continue current findings dealing with the effect of minorities in Turkey on the regime. Kurdish minority is the most significant in Turkey and the analysis of its electoral behavior would give us the answers to the questions of the support of the AKP. Likewise, the Alevis, a religious minority in Turkey are not insignificant. The preferences of the minorities in Turkey need to be identified and analysed. Finally, the development in Turkey has been dynamic in recent years and has a big impact on global politics. Thus, the topic is still relevant.

REFERENCES:

1. BARDAKÇI, M. (2016): 2015 parliamentary elections in Turkey: demise and revival of AKP's single-party rule. In: *Turkish Studies*, 2016, 17, 1, pp. 4-18.
2. BBC NEWS (2018): Turkey's ruling AKP wins back majority. [Online.] In: *BBC*, 2018. [Cited 24.5.2018.] Available online: <<http://www.bbc.com/news/world-europe-34694420>>.
3. DAILY SABAH (2016): Border city becomes new hub for migrants returning to Turkey. [Online.] In: *Daily Sabah*, 2016. [Cited 19.1.2018.] Available online: <<https://www.dailysabah.com/turkey/2016/04/06/border-city-becomes-new-hub-for-migrants-returning-to-turkey>>.

4. DIAMOND, L. (2002): Thinking About Hybrid Regimes. In: *Journal of Democracy*, 2002, 13, 2, pp. 21-35.
5. EKMAN, J. (2009): Political Participation and Regime Stability: A Framework for Analyzing Hybrid Regimes. In: *International Political Science Review*, 2009, 30, 1, pp. 7-31.
6. ELECTION RESOURCES (2017): Election Resources on the Internet: Elections to the Turkish Grand National Assembly. [Online.] In: *Electionresources*, 2017. [Cited 11.3.2018.] Available online: <<http://electionresources.org/tr/>>.
7. HENLEY, J. – SHAHEEN, K., – LETSCH, C. (2018): Turkey election: Erdoğan and AKP return to power with outright majority. [Online.] In: *The Guardian*, 2018. [Cited 24.5.2018.] Available online: <<https://www.theguardian.com/world/2015/nov/01/turkish-election-akp-set-for-majority-with-90-of-vote-counted>>.
8. HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. (2003): Konsolidace demokracie a hybridní režimy – slovenský a chorvatský případ (Consolidation of democracy and hybrid regimes – case of Slovakia and Croatia). In: *Středoevropské politické studie*, 2003, 5, 4, pp. 12-25.
9. KALAYCIOĞLU, E. (2012): Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010. In: *South European Society and Politics*, 2012, 17, 1, pp. 1-22.
10. KARL, T. (1995): The Hybrid Regimes of Central America. In: *Journal of Democracy*, 2012, 6, 3, pp. 72-86.
11. LIPSET, S., M. (1959): Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. In: *The American Political Science Review*, 1959, 53, 1, pp. 69-105.
12. MIGDALOVITZ, C. (2007): Turkey's 2007 Elections: Crisis of Identity and Power. [Online.] In: *Washington: Congressional Research Service*, 2007. [Cited 24.5.2018.] Available online: <<https://fas.org/sgp/crs/mideast/RL34039.pdf>>.
13. MOORE, B. Jr. (1966): *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Reprint ed. Boston: Beacon Press, 1993. 592 p. ISBN 9780807050736.
14. PATTON, M. (2007): AKP Reform Fatigue in Turkey: What has happened to the EU Process? In: *Mediterranean Politics*, 2007, 12, 3, pp. 339-358.
15. RABASA, A. – LARRABEE F. (2008): *The rise of political Islam in Turkey*. Santa Monica: RAND Corporation, 2008. 134 p. ISBN 9780833044570.
16. REUTERS (2017): Turkish parliament nears approval of presidential system sought by Erdogan. [Online.] In: *Reuters*, 2017. [Cited 7.5.2018.] Available

- online: <<https://www.reuters.com/article/us-turkey-politics-constitution-idUSKBN153238>>.
17. ROSTOW, W. W. (1960): *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. 2. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 1971. 274 p. ISBN 9780521096508.
 18. THE ECONOMIST (2017): Democracy Index 2016. [Online.] In: *The Economist*, 2017. [Cited 19.4.2018.] Available online: <<http://felipesahagun.es/wp-content/uploads/2017/01/Democracy-Index-2016.pdf>>.
 19. THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY (2017): Rules of Procedure of The Grand National Assembly of Turkey. [Online.] In: *The Grand National Assembly of Turkey* [Cited 11.5.2018.] Available online: <https://global.tbmm.gov.tr/docs/rules_of_procedure_en.pdf>.
 20. TURKSTAT (2017): Turkish Statistical Institute. [Online.] In: *Turkish Statistical Institute*, 2017. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<http://www.turkstat.gov.tr/Start.do>>.
 21. WATTS, N. (2011): *Activists in office: Kurdish Politics and Protest in Turkey*. Seattle, Wash.: University of Washington Press, 2011, 208 p. ISBN 9780295990507.
 22. WIGELL, M. (2008): Mapping 'Hybrid Regimes': Regime Types and Concepts in Comparative Politics. In: *Democratization*, 15, 2, pp. 230-250.
 23. YAVUZ, M. (2009): *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 320 p. ISBN 9780521888783.
 24. YILMAZ, I. – BASHIROV G. (2018): The AKP after 15 years: emergence of Erdoganism in Turkey. In: *Democratization*, 2018, 25, 7, pp. 1210-1230.

BRAZÍLIE A ŠTÁTNÍ KAPITALIZMUS BRAZIL AND STATE CAPITALISM

*Lukáš Krupka*¹

Text se zabývá tématem státního kapitalismu v kontextu nového pojetí, kdy stát ovlivňuje strategické sektory, aby tak ovlivnil svůj hospodářský růst jako celek. Cílem je zanalyzovat a popsat státní kapitalismus a jeho formu v Brazílii a zasadit jej do kontextu vývoje HDP a inflace. Brazílie je považována za hybridní verzi státního kapitalismu, neb již od 80. let privatizovala své podniky, avšak se stále drží jako minortní investor v klíčových sektorech. Kausalita mezi vývojem HDP, inflace a rozvojem státního kapitalismu není prokázána, byť ke stabilizaci dochází ve stejném období, neb hlavní body politického programu posledních let byly cílování inflace a makroekonomická stabilita, nikoli státem vlastnění podniky.²

Klíčová slova: státní kapitalismus, Brazílie, HDP, inflace, státem vlastněné podniky

The paper deals with state capitalism in a today's understanding – meaning the state influences the strategic sectors in order to influence its economic development. The aim is to analyse and describe the form of state capitalism in Brasil and check the causality between its development and the development of GDP and inflation. Brasil is seen as a hybrid type of state capitalism as they have privatized several companies since 1980s and have kept minority investing position. Despite the stabilization of GDP and inflation at the same moment when state capitalism developed the most, the causality is not proven because the main aims of the governments were inflation targetting, macroeconomic stability and not state-owned companies.

Key words: state capitalism, Brasil, GDP, inflation, state-owned companies

JEL: P16, P24, H70

¹ Ing. et Ing. Lukáš Krupka, MIM, DiS., Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. Winstona Churchilla 1938/4, 130 67 Praha 3, e-mail: lukas.krupka@vse.cz

Lukáš Krupka je absolventem Vysoké školy ekonomické v Praze, kde je v současné době interním doktorandem na Katedře světové ekonomiky. Jeho disertační práce se zaměřuje na hospodářské krize zemí Latinské Ameriky, zejména pak dluhové krize. Dále se zaměřuje na téma státního kapitalismu a regionálních integrací, převážně v Latinské Americe či Asii.

² Stať byla napsána v rámci projektu IGS 13/2017 „Státní kapitalismus v současném světě“.

1 Úvod

Státní kapitalismus je z jednoho úhlu pohledu úplně nový pojem, který se začal používat ve světové ekonomice v několika posledních letech, zejména po úspěchu zemí BRICS (uskupení zemí Brazílie, Rusko, Indie, Čína a Jihoafrická republika). Na druhou stranu je to pojem starý již několik desítek let. Proč ovšem toto rozdělení? Příčinou je definice. V minulosti se pojem státní kapitalismus používal pro státy, kde docházelo k vyšší míře regulace mikroekonomického prostředí ze strany státu, a příkladem mohla být Francie. Jednalo se především o státy rozvinuté. Nicméně po úderu ekonomické krize roku 2008 se státní kapitalismus a jeho definice obrátila více k pohledu na státy BRICS a dalším rozvojovým ekonomikám, protože tyto státy velice dobře ustály ekonomickou krizi i její následky, ba dokonce se z nich rychleji zotavily než státy vyspělé na západní polokouli. Právě formou této poslední vlny státního kapitalismu se zabývám ve své práci v kontextu Brazílie jako jednoho z hlavních představitelů uskupení BRICS.

Tato práce si klade za cíl zanalyzovat brazilskou ekonomiku v kontextu státního kapitalismu, za který je považována. Cílem je tedy zanalyzovat a popsat státní kapitalismus a jeho formu v Brazílii a zasadit jej do kontextu vývoje brazilské ekonomiky z pohledu vývoje HDP a inflace. Hypotézou je, zda forma státního kapitalismu v Brazílii byla tím hlavním tahounem brazilské ekonomiky, zejména pak po miléniu, kdy dochází k největšímu nárůstu brazilské ekonomiky.

Práce je rozdělena do 3 částí. První definuje pojem státního kapitalismu dle posledních dostupných zdrojů, které k dané problematice přistupují. Jedná se především o shrnutí možných definic a jejich klíčových vzájemných znaků, dle kterých je pak Brazílie analyzována. Druhá část se zaměřuje na vývoj brazilské ekonomiky. Zde je hlavní důraz kladen na vývoj HDP a pak v samostatné subkapitole na vývoj inflace, neb ta určovala vývoj Brazílie po několik let. Třetí kapitola se pak zabývá aplikací státního kapitalismu v Brazílii a jeho formou dle dostupných definic. V závěru pak dochází ke komparaci výsledků analýzy jednotlivých kapitol.

Zdroje, ze kterých tato práce vychází, jsou různorodé. Převážně se jedná o zdroje ve formě článků dostupných z různých periodik publikovaných na univerzitě v Harvardu, Yalu, Columbii a podobně. Vychází pak zejména z publikací autorů Aldo Musacchio a Sergio G. Lazzarini, kteří se problematikou státního kapitalismu zabývají již několik let a jsou celosvětově uznávaní odborníci na tuto problematiku. V neposlední řadě pak také vycházím z literatury Bremmera či článků publikovaných v rámci MMF (Mezinárodního měnového fondu) či OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development).

2 POJEM STÁTNÍ KAPITALISMUS V SOUČASNÉM POJETÍ

Státní kapitalismus dle posledních rešerší stále nemá jednotnou definici. Nicméně jednotlivé znaky, které tuto formu kapitalismu popisují či definují, jsou často opakované, a tudíž bychom je již mohli považovat za ustálené. Dle Yale University se jedná o formu kapitalismu, která se stále vyvíjí. Vychází z definice kapitalismu jako takového, pro který je příznačná existence firem. Kapitalistou, dle západního pohledu, je chápán člověk, který pracuje ve velké společnosti, drží vysokoškolský diplom z renomované univerzity, má několikaleté zkušenosti ze svého odvětví, má MBA z jedné z TOP celosvětových obchodních univerzit (business schools) a sedí v rohové kanceláři v hlavní budově ředitelství. Toto stejné pojetí je ale i v zemích státního kapitalismu. Nicméně rozdíl pro kapitalistu v zemi státního kapitalismu je ten, že daná společnost je státem vlastněná (buď celá, nebo alespoň částečně) a jeho vzdělání bylo zapláceno vládou. Jako nadsázku studie z univerzity v Yale uvádí, že státní kapitalista má na svém pracovním stole telefon, který ho napřímo spojí s vládními činiteli své země. Jedná se o lehkou paralelu s červeným telefonem.

Státní kapitalismus je tedy spojen s vlivem vlády na firmy, zejména firmy v klíčových odvětvích pro ekonomiku jako je těžba ropy a jiných nerostných surovin či bankovníctví a pojišťovnictví. Těmito formami vlivu může být buď plné vlastnictví dané firmy – mluvíme tak o tzv. state-owned enterprise (SOE) (státem vlastněné podniky), nebo alespoň její částečné vlastnictví. Jinou formou vlivu může být vlastnictví „pouze“ akcií dané firmy či dosazením vládních činitelů do vrcholového managementu firmy. Stát to tak dělá, aby dosáhl svých cílů ve strategickém odvětví své celkové ekonomiky. To však vše stále drží v mezích volného trhu (Li, 2015).

Tyto ekonomické cíle jsou chápány jako „politický zisk“, kdy stát vytváří v klíčových odvětvích své ekonomiky tzv. státní šampiony – klíčové firmy, které mohou ovládat až celé či převážnou většinu daného sektoru. Právě vlivem nad těmito klíčovými sektory a jejich trhy stát přímo ovlivňuje vývoj své ekonomiky jako celku. Mimo výše uvedené příklady studie z Harvardské univerzity rovněž uvádí příklady vlivu do daného sektoru ve formě státních asistencí či subvencí do klíčových hráčů na trhu, pokud se jedná o soukromé společnosti.

Státní kapitalismus se stává více a více oblíbeným a také pozorovaným systémem tzv. hybridního kapitalismu. Státy přechází totiž k formě státního kapitalismu, aby mohly efektivně řešit či předcházet tržním selháním. Na druhou stranu soukromý sektor považuje rozvoj státního kapitalismu jako hrozbu, jelikož státy tak mohou ovlivňovat např. cenovou strategii či jinak diktovat trhu, kam se má ubírat. Dalším důvodem proti státnímu kapitalismu je fakt, že existuje privilegovaný přístup k financování firmám, které mají státní vliv/přízeň, což zhoršuje pozici soukromým firmám (Musacchio – Lazzarini, 2012).

Na definici státního kapitalismu se můžeme dívat z několik pohledů. Těmi jsou pohled způsobu manažerského řízení, kdy jsou do hlavních pozic managementu dosazováni zástupci vládnoucí strany či jiní vládní zástupci. Další je pak sociální pohled, kde se jedná o situaci, kdy stát má navádět své firmy, kterých je vlastníkem ať celkově či majoritně nebo minoritně, aby vykonávaly své činnosti prospěšné společenským cílům. To bývá ovšem často v rozporu s profitabilitou daných společností. Třetím pohledem je pohled politický – firmy vlastněné státem a řízené vládními činiteli/politiky k politickým ziskům, což pak zůstává otázkou, zda toto právní vlastnictví nemá až negativní vliv na výkonost těchto firem (příkladem může být, že státní banky půjčují více než banky soukromé i v době, kdy se ekonomice ne příliš daří). Čtvrtým úhlem pohledu je pak institucionální pohled. Zde se jedná o příliv státního kapitálu (tedy stát coby investor) do firem v dané ekonomice. Jde o spojení mezi vývojem trhu či podtrhů a prouděním kapitálu do země či v zemi. Příkladem je, že v zemích, které mají nižší míru industriálního vývoje či nižší úroveň vyvinutí finančního trhu, firmy nemají snadný přístup k různým druhům financování či jiných kapitálových toků. Proto tyto nedokonalosti musí nahradit státní kapitál. (Musacchio – Lazzarini – Aguilera, 2013).

Tak jak je státní kapitalismus popsán výše – tedy v jeho čisté formě, je typický zejména pro Čínu či Rusko, kde se státní kapitalismus nachází ve své čisté podobě dle dostupných definic. Existují ovšem také ekonomiky, které fungují v tzv. hybridní podobě. Takovým příkladem může být Brazílie, která je předmětem dalšího zkoumání této studie.

Brazílie a státní kapitalismus jsou spojované již řadu let. Příkladem je článek z *New York Times*, který vyšel roku 1976 o tom, že se Brazílie pohybuje směrem ke státnímu kapitalismu. Tento článek definoval prvky státního kapitalismu jako větší role státu v ekonomice (tedy zvýšení státních zásahů jako k tomu navádí keynesiánství), zvýšení důrazu na brazilskou domácí výrobu, která by měla nahradit importy, a také pomalejší ekonomický růst v nadcházejících 70. a 80. letech. Tento nižší růst se očekával nižší než 5 %. Problém byl, že Brazílie se potýkala s vojenskými puči a častou změnou politického režimu. Proto se často uvádí 3 úrovně mocenské síly v Brazílii v 70. letech 20. století. Jedná se o moc státní tedy moc vlády, moc podnikatelů a moc vojenská. Naděje tehdejší byly směřovány k moci vlády, která měla ustálit vývoj Brazílie a nastolit klidnější období. Proto se jedná o nastolení státního kapitalismu, ovšem v podobě tehdejšího vnímání. Jednalo se o nastolení státních režimů, kdy vláda nastolí v zemi pořádek a povede ji ke stabilitě, byť za cenu pomalejšího ekonomického růstu. Brazílie se tehdy vzhledla ve vývoji Chile či Argentiny a jejího peronismu (Kandell, 1976).

3 BRAZILSKÁ EKONOMIKA A VÝVOJ BRAZILSKÉHO HDP

Vývoj samostatné brazilské ekonomiky je velice zajímavý. Od roku 2002 brazilská ekonomika prudce roste, a to průměrným tempem růstu 4,04 % mezi léty 2002 – 2008. Dokonce roku 2008 dosáhla míra tempa růstu HDP hodnoty 5,094 %. Roku 2009 se tempo zpomalilo, dokonce do záporných čísel na -0,126 %. Nicméně roku 2010 bylo tempo růstu HDP opět na úrovni 7,525 %, což je jedno z nejvyšších temp růstu po roce 2000. Roku 2011 byla hodnota brazilského HDP nejvyšší v historii a dosáhlo hodnoty 2,62 bilionů USD. Mezi léty 2002 až 2011 se brazilská ekonomika zvedla o 515 % (počítáno dle hodnot HDP denominovaného v USD). Je ovšem podstatné říci, že po roce 2011 dochází k poklesu hodnoty HDP a poklesu vývoje brazilské ekonomiky až o 31% na hodnotu roku 2016 (1,8 bilionů USD). Vývoj HDP je vidět na grafu č. 1. Co ovšem stojí za úspěchem brazilské ekonomiky po roce 2000?

Počátek pozitivního vývoje brazilské ekonomiky můžeme vidět roku 1992, kdy byl přijat zákon o vyrovnaném státním rozpočtu, zveřejněn byl plán obnovy tzv. Plano Real, a cenám byla vrácena funkce vyrovnávací tržní síly. Od roku 1993 HDP nepřetržitě rostlo po dobu 5 let. Problémy, které nastaly roku 1998, byly spojeny s panikou a nedůvěrou investorů v tzv. vyoňující se trhy po počátku ruské dluhové krize. Došlo k uvedení strukturálních reforem, které měly vést k rozpočtové kázi a Brazílie začala čerpat finanční pomoc od Mezinárodního měnového fondu (MMF). Roku 1999 Brazílie uvolnila brazilský real z pevně vázaného měnového kurzu na americký dolar (více níže v části o inflaci). Došlo tím zprvu k silnému znehodnocení, což vedlo k posílení exportu, který stimuloval snížení deficitu běžného účtu platební bilance, což pomohlo k opětovnému ekonomickému růstu a roku 2000 již brazilské HDP rostlo o 4,3 %. To netrvalo dlouho a roku 2001 dochází ke krizi důvěry, neb volby vyhrává Luiz Inácio Lula da Silva, který kvůli svému levicovému smýšlení byl považován za hrozbu. Ten ovšem sestavil silný kabinet, který se zavázal k rozpočtové disciplíně, kterou dodržoval, a tím uklidnil investory. Dále pak navázal politické vztahy s USA a stal se prostředníkem při řešení vztahů Latinské Ameriky a USA, zejména ohledně politického stavu Venezuely a Bolívie po roce 2000 (Kunešová et al., 2014).

Milénium přináší masivní nárůst brazilského HDP (jak popsáno v číslech výše). Celé období je stále spjato s vládou prezidenta Luly a jeho druhého funkčního období. Nabírají na významu vztahy se Spojenými státy americkými a dochází k navýšení exportu právě do USA. To s sebou přináší postupné zlepšení salda běžného účtu platební bilance, které se dostává do plusových hodnot. Dalším příznivým faktorem pro Brazílii byl fakt, že mezi léty 2002 a 2008 se zvýšila poptávka po komoditách, na kterých má Brazílie vysokou míru komparativní výhody, zejména z pohledu produktivity výroby těchto komodit. Jedná se především o polotovary, jejichž ceny vzrostly až o 43 % už roku 2005. Zároveň docházelo k apreciaci

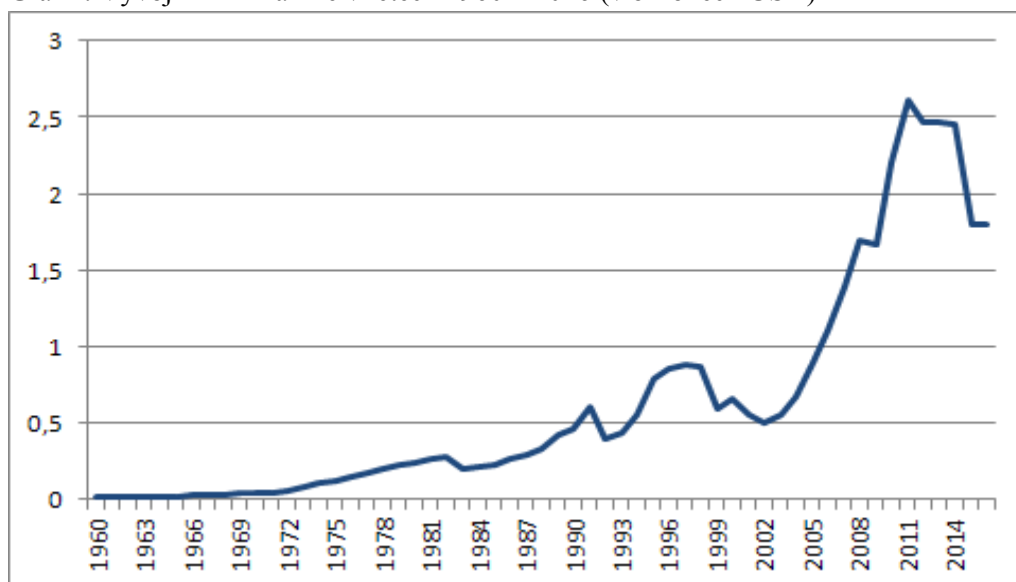
měnového kurzu, což vedlo ke snižování velikosti zahraničního dluhu. Nicméně roku 2008 přichází ekonomická krize. Na tuto krizi ovšem Brazílie zareagovala jinak než v minulosti. Došlo sice k devalvaci brazilského realu, ale ekonomika nezareagovala zvýšením veřejného dluhu jako v minulosti. Devalvační šok byl zmírněn vysokými rezervami v zahraničí. Tím nedošlo k velkému odlivu kapitálu a centrální banka nebyla nucena snižovat úrokové sazby. Snížení růstu roku 2008 je vidět v grafu č. 1. Následně ovšem je vidět i poměrně rychlé obnovení růstu až do roku 2011 (Cardoso – Teles, 2009).

Současná prezidentka Dilma Rousseff čelila velké výzvě po svém jmenování prezidentkou, kdy musela stabilizovat vývoj brazilské ekonomiky a obnovit důvěru investorů. Svůj stabilizační plán založila na 3 hlavních pilířích. Těmi byly cílování inflace, volný systém měnového kurzu a udržení fiskálního přebytku. Ten byl sice krizí ponížen, ovšem udržen v pozitivních hodnotách. Brazilská ekonomika totiž čelila na počátku roku 2010 přehřívání své ekonomiky. Tomu ovšem čelila již před zásahem krize roku 2008. Toto přehřívání je spojeno s nízkou úrovní úspor. Brazilské úspory dosahovaly v letech 2005 – 2009 úrovně pouze 17 % k HDP.³ Právě zvýšení investic, které do Brazílie plynou, vedou k inflačním tlakům. To pak proti-inflační politikou vede k přílivu zahraničních úspor ve formě importů, které ovšem vyvolávají opět deficit běžného účtu platební bilance (Mesquita, 2011).

Nicméně již roku 2012 byla Brazílie opět považována za zemi stabilní, což potvrdili i investoři. Brazílie byla vnímána jako země politicky vyvážená, makroekonomicky stabilní, která se snažila snižovat i příjmové rozdíly mezi svými občany. Ovšem snížení růstu brazilské ekonomiky je již znatelné. Roku 2010 Brazílie rostla ještě rychlostí 7,5 % a roku 2012 už pouze 2,7 %. Takovému snížení růstu začaly v posledních 5 letech čelit všechny země uskupení BRICS. Začalo se poměrně pochybovat o brazilském zázraku. Jak pronesl Ivan de Souza, konzultant ze společnosti Booz & Company: „Dny, kdy Brazílie získávala volný pas, jsou pryč.“ V posledních letech se začalo uvažovat nad tím, zda brazilský růst nebyl spojen pouze s růstem cen komodit (zejména železná ruda, nezpracovaný cukr či ropa), které Brazílie v letech 2000 – 2010 vyvážela. Tento argument pronesl například Ruchir Sharma z Morgan Stanley, který tvrdí, že s pádem těchto cen, bude padat i brazilská ekonomika. Těmto argumentům nahrával i fakt, kdy velikost investic dosahovala úrovně pouze 19 % HDP Brazílie a růst produktivity byl pouhých 0,9 %, který vycházel převážně ze zemědělského sektoru (The Economist, 2012).

³ Například v Chile či Mexiku byly hodnoty úspor o velikosti až 24 % HDP.

Graf 1: Vývoj HDP Brazílie v letech 1960 – 2016 (v bilionech USD)

Source: World Bank, 2018; OECD National Accounts, 2018.

V posledních letech je vidět propad brazilského HDP. Tento pokles je přisuzován kombinaci domácích faktorů a snížení komoditních cen. Tento vývoj je zejména vidět v dekompozici reálného HDP v posledních letech a jeho reakci na šoky v ekonomice. Vliv snížení cen komodit je převážně vidět od roku 2014, kdy zaujímá majoritní ponížení. Druhým faktorem je vliv domácích faktorů. Mezi ty patří domácí poptávka, monetární politika a náklady financování. Externí šoky neměly až tak silný vliv na propad brazilského HDP. Pokud bychom šli ještě více do detailu, co stojí za propadem cen komodit, hlavním problémem je pak pokles ceny ropy od roku 2014, protože ropa tvoří až 7 % celkového exportu (ECB, 2016).

Nicméně v posledních dvou letech (2017 – 2018) Brazílie opět ožívá po své recesi z let 2015-2016. Posiluje totiž domácí spotřeba a tudíž i poptávka, což byl jeden z hlavních problémů období recese. Zároveň opět rostou investice, u kterých se očekával propad, neb se čekalo na zareagování investorů právě v období recese. Otázkou totiž zůstávala úspěšnost vláda prezidentky Rosseffové a její fiskální politiky. Dle MMF je třeba udržet fiskální stabilitu roku 2017 a zároveň inflaci, která byla roku 2017 na úrovni 2,95 %. Díky těmto faktorům MMF předpovídá brazilské ekonomice růst o velikosti 1,9 % pro rok 2018 (Business Insider, 2018).

4 INFLACE V BRAZÍLIÍ

Brazilská ekonomika prošla v posledních letech hned několika peripetemi. Nicméně jedním z hlavních důvodů proč dnešní stabilizační politika je založena na

cílování inflace je fakt, že Brazílie měla s inflací hned několik problémů v průběhu jejího vývoje.

Brazilská ekonomika prošla velkou změnou. V 80. a 90. letech 20. století docházelo k několika stabilizačním plánům, které ovšem nebyly plně úspěšné a často selhávaly. Brazílie v tomto období čelila problémům s inflací jako její soused Argentina v 80. letech a zároveň musela stabilizovat svůj bankovní sektor. Inflace v Brazílii postupně v 80. letech stoupala a mezi lety 1981 a 1985 se de facto více než zdvojnásobila na hodnotu 225,99 % roku 1985. Následně došlo ovšem ještě k většímu nárůstu, a to až na hodnotu 2947,73 % roku 1990. Trend vývoje inflace ukazuje následující graf č. 2.

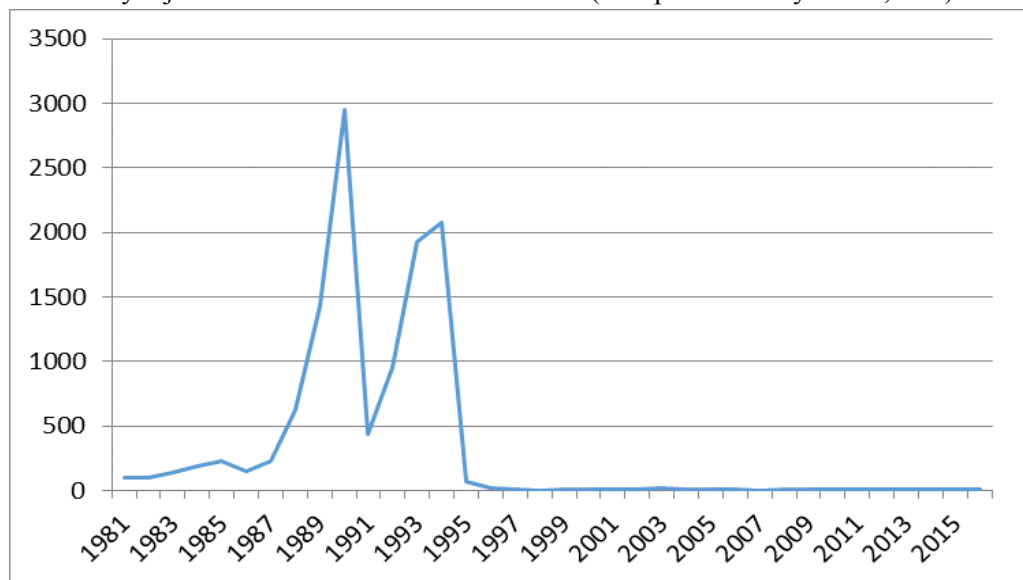
Navzdory několika vládním iniciativám ke snížení míry inflace, došlo k jejímu růstu. Příkladem mohou být zvyšování spotřeby domácností, moratorium veřejného dluhu, které virtuálně eliminovalo příliv zahraničních kapitálových toků, či neortodoxní programy, které se snažily zmrazit ceny a mzdy (po roce 1986). Tyto vládní programy nakonec vyvolaly opačnou reakci soukromého sektoru, který zaujal defenzivní strategii, aby odvrátil své finanční ztráty – například došlo k preventivnímu zvyšování cen, což následně roztáčelo inflaci ještě více, a ta dosahovala až hyperinflačních hodnot. Za hlavního přispěvatele, který pohnal inflaci vzhůru, se považuje monetizace veřejného dluhu (Baer – Fleischer, 2011).

Jak je popsáno výše, brazilské ekonomice se v 80. letech nepříliš dařilo. Proto v letech 90. dochází k nastolení tzv. Plano Real, přesněji roku 1994. Tento plán byl založen na navázání realu (brazilské měny) na americký dolar v poměru 1:1. Jednalo se o koordinovaný posun z rychle depreciovající domácí měny na pevný měnový systém realu ku dolaru přes index tzv. Unidade Real de Valor (URV). Tento index sloužil následně k úpravě cen na trzích, které byly pod kontrolou vlády, zejména pak trh lidského kapitálu. Index byl de facto měnovým kurzem mezi brazilským realem a americkým dolarem, ovšem byl vždy fixován centrální bankou. Ceny se pak vyvíjely dle vývoje dolaru až do doby než se míra inflace přiblížila k téměř nulovým hodnotám. Jak je vidět na grafu č. 2, systém navázání realu ku dolaru v systému pevného měnového kurzu snížil míru inflace, která je stabilní až do dnešních dní.⁴ Nicméně byť došlo k poklesu míry inflace, tyto intervence vedly k nárůstu státního dluhu, což je bohužel opak hlavního cíle Plano Real. Celkově Plano Real na jedné straně přinesl mnoho reforem v oblasti inflace, větší ekonomické stability a ustanovil větší kontrolu ohledně výdajů na úrovni spolkových států, což byl hlavní zdroj makroekonomické nestability na národní úrovni. Nicméně samotný plán ukázal, jak velký je fiskální problém celé Brazílie a nepomohl ani ke snížení zadluženosti země, což z Brazílie stále

⁴ Systémy pevného měnového kurzu jsou celkově úspěšné s ohledem na boj s inflací. Příklady jsou znatelné hned v několika zemích – nejn Brazílie, ale také Argentina.

ponechalo zemi, která byla pro investory nestabilní, a tudíž nedůvěryhodná (Samuels, 2003).

Graf 2: Vývoj roční inflace Brazílie 1981 – 2016 (dle spotřebitelských cen, v %)

Source: World Bank, 2018; IMF, 2018.

Zde je ovšem nutné si uvědomit určité prvotní záchvěvy státního kapitalismu, kdy stát začal kontrolovat své klíčové trhy, aby nastolil ekonomickou stabilitu. V tomto období bylo pro Brazílii nutné koordinovat trh práce, měnový kurz, ceny veřejných statků a služeb – zejména ropu a její deriváty či zdravotní pojištění. Právě nastolení pevných cen v krátkém období do 1 roku, které byly vázány k vývoji USD dle pevného měnového systému, pak zabezpečilo, že nebude docházet k navyšování a tím roztáčení inflace. Jde tedy o příklad, jak uvedeno níže, kdy stát přes hlavní trhy ovlivňuje vývoj celé ekonomiky, aby zabezpečil její stabilitu a naplnil tak své cíle. (Baer – Fleischer, 2011)

5 STÁTNÍ KAPITALISMUS V BRAZÍLIÍ

Postupný vývoj státního kapitalismu je v Brazílii vidět opět již v 70. a 80. letech, kdy hlavními dominanty celé ekonomiky byly podniky buď státem vlastněné či v soukromém vlastnictví, ovšem jejich představitelé měli silné vazby na hlavní politické hráče. Jak ovšem bylo popsáno výše, tento systém byl nefunkční, a proto vláda začala privatizovat podniky v klíčových sektorech, také ale zrušila vládní monopol na těžbu ropy a zemního plynu. Pro 90. léta je typické otevírání se zahraničnímu obchodu, zejména pro přilákání levného importu, který měl pomoci

stabilizovat inflaci. Z tohoto popisu vychází, že v Brazílii docházelo tedy k opačnému procesu, tedy spíše směrem k neoliberalistickému kapitalismu. Vše se ovšem začalo měnit s novým prezidentem Luizem Ináciem Lulu da Silvou, který se k moci dostal roku 2002. U moci byl Lulu (jak je přezdíván i v médiích) až do roku 2011.

Lulu byl považován za silného levicového vůdce a zahraniční investoři očekávali, že půjde ve stopách Huga Chavéze. Tak se ovšem nestalo. Jeho politika je považována za pravicově-levicovou, neb nastolil disciplinovanou tržní politiku, které se držel a neuvolnil přebytečné utrácení státní kasy. Lulova politika nebyla ve stylu privatizace, ale naopak o posílení státních podniků a jejich pozice. Podporoval ovšem také soukromé firmy, které bychom mohli považovat za národní šampióny v odvětvích, jako jsou telekomunikace či těžební průmysl. Příkladem může být společnost těžící ropu Petrobras (Petróleo Brasileiro) či Eletrobrás (Centrais Elétricas Brasileiras), která je často považována za elektrárenského giganta v Brazílii. Je zde ovšem nutné zdůraznit, že Lulova politika neimplementovala tak markantní podpory, jako třeba Čína nebo Rusko. Naopak se snažila přilákat i zahraniční soukromé investory, kteří podpoří podniky i ve strategických odvětvích – př. energetika. (Bremmer, 2010, přeloženo 2014) Zde narážíme na fakt, proč je brazilská ekonomika občas nazývána jako hybridní verze státního kapitalismu.

Privatizace firem v klíčových odvětvích měla být jakýsi stabilizační faktor pro brazilskou ekonomiku po neúspěšných stabilizačních plánech z 80. a počátku 90. let na klidnění inflace. Tento způsob stabilizace ovšem měl také pomoci státnímu zadlužení Brazílie, se kterým se několik let potýkala. Privatizace měla přinést snížení státních výdajů a závazků, a tím zabezpečit zvýšení úspor na národní úrovni. Třetí výhodou privatizačního programu byla liberalizace trhu. Došlo k uvolnění cen, zejména produktů vstupující do výroby, které byly od 90. let postupně zmrazovány. Touto liberalizací došlo ke zvýšení produktivity ve zprivatizovaných firmách, a tím i ke zvýšení efektivnosti ekonomiky jako celku, neb tyto podniky svojí velikostí představují „hybače“ brazilské ekonomiky.

Jaké firmy ovšem představují tyto „hybače“ brazilské ekonomiky? Dle teorie státního kapitalismu rozlišujeme 2 typy vlivu státu na firmy. Jedná se buď o majoritního, nebo o minoritního investora v podobě státu. Klasickým příkladem převažujícího majoritního investora je Čína. Brazílie je ovšem příkladem státu, ve kterém jsou vidět oba tyto typy. Začněme typem minoritního investora. V průběhu privatizačních vln na konci 90. let a počátku milénia hrála hlavní roli v privatizace národní rozvojová banka BNDES (The Brazilian Development Bank, Banco Nacional de Desenvolvimento Economico e Social). Tato banka měla představovat jakousi

záruku, aby stát měl svůj stálý vliv na ekonomiku. Jednalo se o tzv. BNDESPAR⁵, přes kterou docházelo k nákupu minoritních částí podniků, které se začaly privatizovat. Tím ovšem došlo také k tomu, že majoritu si odkoupil soukromý sektor a brazilská ekonomika získala potřebné peníze pro řešení svého dluhu a snížení své zátěže v oblasti státních výdajů (Musacchio – Lazzarini, 2014).

BNDES se chová jako soukromá banka, která má rozhodovací právo komu, kdy a za jakých podmínek poskytuje úvěry daným společnostem. Jedná se o úvěry, které jsou poskytovány soukromým společnostem, které mají sídlo a vedení v Brazílii (může se jednat jak o lokální brazilské, tak ale o zahraniční společnosti). Finanční pomoc je nabízena jako spolufinancování, kdy je vyžadováno, aby samotná společnost investovala i určitou svoji část investice, které doplní BNDES. Investice mají být mířeny na expandování, modernizování, zvyšování a znovu obnovování produkční kapacity podniků, které podporují brazilskou produkci. Může se jednat i o akvizice s lokálními brazilskými společnostmi (The Brazilian Development Bank, 2018).

Stát jako majoritní investor v Brazílii je představován převážně ve formě již zmíněných SOE. Z právního pohledu se jedná o buď tzv. smíšený podnik (sociedades de economia mista), kdy stát vlastní buď majoritu hlasovacích akcií, nebo přímo o veřejnou společnost (empresas públicas), či společnost, kde stát je jediným akcionářem. Takovým příkladem SOEs je společnost Petrobras či Banco do Brasil. Obě jsou považovány nejen za lokálního šampiona v rámci brazilské ekonomiky, ale také v celé Latinské Americe. Obě jsou navíc ve strategických odvětvích, které významně ovlivňují vývoj brazilské ekonomiky, jak popsáno výše – bankovníctví a těžba ropy + její deriváty.

SOEs nejsou ničím ojedinělým v posledních letech. Již 32. prezident amerických států Franklin D. Roosevelt roku 1933 podpořil vytvoření tzv. Tennessee Valley Authority, která definovala existenci společnosti, ve které má silné postavení vláda, ale má zároveň flexibilitu a možnost inovativnosti soukromých firem.⁶ To má dané firmy vést k téměř nulové byrokracii známé ze státního sektoru, ovšem stát má mít hlavní rozhodovací moc. Na tomto základu byly založeny i státní společnosti v Brazílii. Byť došlo k masivnímu poklesu počtu státních firem po privatizaci v Brazílii, stále roku 2007 vytvářely tyto společnosti až 1/3 tržní kapitalizace země. V těchto firmách také platí stejný způsob nábory pracovních sil jako ve státním sektoru. To má zaručit rovné příležitosti pro všechny, nicméně také znamenají, že tento systém není

⁵ Jedná se de facto o investiční pobočku BNDES. Můžeme ji chápat též jako investiční společnost, která investuje buď formou venture kapitálu či soukromého kapitálu. (Bloomberg, 2018)

⁶ Ohledně flexibility nadnárodních firem v dnešní době lze vést diskuzi, nicméně daná dohoda je již z roku 1933.

nastaven, aby nabíral talenty, kteří budou táhnout tyto firmy kupředu (Pargendler, 2018).

Mezi hlavní firmy, do kterých investovalo BNDES, jsou mimo Petrobrasu také telekomunikační společnost Telemar Norte Leste či Brasil Telecom, důlní společnost Vale do Rio Doce, energetické společnosti Neoenergia, CPFL Energia, VBC Energia a další. Vývoj jejich úvěrů se často vyvíjí mezi lety, jak firmy potřebují dané financování. Největší nárůst je však vidět u firmy Petrobras, kdy půjčky od BNDES se zvýšily od roku 2004 do roku 2009 z 14,5 % až na neuvěřitelných 39,4 % (Musacchio – Lazzarini, 2014).

Plynule přes SOEs ovšem můžeme přejít i k druhému způsobu státního kapitalismu, a tím je minoritní vlastnictví státu ve firmách. Právě i SOEs mohou existovat v této podobě v Brazílii. Takovým příkladem může být vlastnictví 47 % akcií společnosti Petrobras ve společnosti Braskem. Braskem je veřejně obchodovatelná společnost, která je kótovaná na burze v São Paulo (BM&F Bovespa). Jedná se o jednu z nejsilnějších společností v chemickém průmyslu v zemi/regionu. Jiným příkladem jsou pak aktivity BNDESPAR, která majoritně pomáhá státním šampionům v jejich vývoji. Jedná se o jakési akciové rameno BNDES, kdy investují do společností ovšem maximálně do výše 50 %, kterou nesmí převýšit, aby nedošlo k majoritní investici. Proto často firmy, do kterých BNDESPAR investuje, jsou stále považovány za soukromé (Pargendler, 2018).

Investice BNDESPAR jsou také často spojovány s faktem, že po roce 2004 plynuly i do menších společností které byly vybrány/identifikovány jako národní šampioni, kteří by mohli expandovat do zahraničí a začít růst přes nejrůznější akvizice. Příkladem mohou být společnosti JBS a Marfrig (potravinářské společnosti). Nicméně právě tyto společnosti nebyly nikterak velké a ani již plně fungující a proto často vývoj jejich akciových indexů byl pod úrovní tržního akciového indexu. Bylo tomu tak i navzdory velkým investicím plynoucích do těchto společností. Například společnost JBS získala investici 4 miliard USD, díky kterým mohla provést akvizici s americkými společnostmi Swift a Pilgrim's Pride (Musacchio – Lazzarini, 2014).

Jiným příkladem minoritního státního akcionáře v Brazílii jsou veřejné penzijní fondy. Brazilské veřejné penzijní fondy jsou samostatnou právní entitou, ovšem nejsou vlastněné vládou. Nicméně se jedná o nástroj státního kapitalismu, neb mají být benefitem pro bývalé zaměstnance SOE pobírající starobní důchody. Proč je ovšem tento benefit považován za nástroj státního kapitalismu? Jde převážně o strukturální implementaci v jednotlivých SOEs. Dle zákona totiž účastníci systému penzijních fondů volí až polovinu členů představenstva SOE penzijního fondu i jejich prezidenta. Generální ředitel tohoto penzijního fondu v rámci SOE je pak určen samotným generálním ředitelem dané SOE, který je jmenován prezidentem Brazílie. Tímto přímým či nepřímým „zvolením“ je pak znatelný vliv státu i v oblasti penzijních

fondů, které dle definice a mezinárodních právních praktik nejsou státní entitou vlády. Tento nový fenomén v oblasti státního kapitalismu, kdy penzijní fondy přispívají k plnění vládních cílů, je vidět například i v tom, kdy penzijní fondy v SOEs byly požádány, aby investovaly určitou proporční část svého portfolia do místního akciového trhu. Tím pak došlo k „nepřímé“ podpoře vývoje a zlepšení akciového brazilského trhu, což byl vládní cíl (Pargendler, 2018).

Příkladem takového penzijního fondu je Previ. Previ je penzijní fond Banco do Brasil (Caixa de Previdência dos Funcionários do Banco do Brasil). Previ alokuje až 60 % svého portfolia do kapitálových investic v 45 strategických brazilských společnostech jako je energetika, bankovníctví, turismus a telekomunikace. Polovina hlavního portfolia je ovšem alokována v jen několika málo společnostech jako jsou Vale SA, Banco do Brasil SA či BRF SA. Nicméně roku 2018 Previ oznámilo, že chce svoje investice rozšířit ještě o sektor zdravotnictví, školství a sektor platebních či platby zpracujících společností. Previ se tím snaží diverzifikovat své investice a aktivity a dle současného CEO, Geitiro Genso, není ani vyloučeno, že by Previ v budoucnu participovalo v IPO (initial public offering) dalších brazilských společností (Alves, 2018).

Třetí formou minoritního státního vlastnictví jsou tzv. „nové investiční motory“. Jedná o tzv. státem kontrolované institucionální investory (state-controlled institutional investors, SCIIIs). Přes tyto SCIIIs dokáže vláda posílit svoji pozici v řízení společností. Tyto SCIIIs jsou často ve formě investičních fondů, přes které se financují investice do strategických odvětví, jako jsou opět energetika a infrastruktura (Pargendler, 2018).

Navzdory nebo dokonce nad definice Brazílie coby hybridního modelu státního kapitalismu se může uvést také model tzv. neo-rozvojový (tzv. neo-developmentalism)⁷ státní kapitalismus. Toto označení pochází z neo-rozvojového proudu, kterým byla označena politická strategie na pokraji populismu, státem řízeného a do sebe zaměřeného developmentalismu. Jedná se o směr, kdy na jedné straně dochází k zohlednění upadající role státu, zda by stát neměl hrát důležitější roli při zvýšení ekonomického růstu. Na druhou stranu také bere stát jako potenciálního ekonomického hráče, který musí být limitován, aby jeho činy neohrožovaly rozvoj národního blaha v období současné globalizace, ze kterých mohou profitovat otevřené ekonomiky. Státu se pak podle neo-rozvojového přístupu uděluje následujících 5 funkcí, která by měl stát zastávat:

⁷ Jedná se o nový způsob fungování státu, kde stát rozvíjí svými aktivitami odvětví a sektory, které jsou důležité pro samotný ekonomický růst státu.

1. Stát má poskytnout kompetentní a efektivní státní aparát, instituce a administrativu, která počítá s dostatečnou politickou, ale i fiskální volností. Nesmí docházet k nadměrné byrokracii.
2. Stát má podporovat mezinárodní rozvoj domácích firem a jejich zapojování do zahraničního obchodu, který následně bude přinášet zpětně potřebné zisky z něj.
3. Stát musí zaručit konkurenceschopné a stabilní makroekonomické prostředí země. Přinejmenším musí podporovat proexportně orientovanou politiku měnového kurzu. Tím dojde také k zapojení domácích firem do mezinárodního obchodu.
4. Stát musí zajistit dostatečně efektivní distribuci výtěžků z internacionalizace firem. Musí vést ekonomiku k tzv. inklusivnímu ekonomickému růstu.
5. Stát musí vést politiku postavenou na národních rozvojových projektech, která je politicky zastřešena, vedena a podpořena, ale zároveň se do ní zapojují i ostatní sociální i ekonomičtí aktéři v zemi. Jedná se o poslední stupeň státního zásahu do ekonomiky.

Brazílie je považována za jeden z příkladů tohoto neo-rozvojového státního kapitalismu, respektive až od vlády prezidenta Luly (jeho znovuzvolení) a vlády prezidentky Roussefové. Příkladem je program tzv. Programa de Aceleração do Crescimento (PAC). Jedná se o program investic do infrastruktury. Tento program je jasným příkladem, kdy stát a jeho vláda přejímají aktivní roli v hlavních ekonomických otázkách vývoje státu (Ebenau – Liberatore, 2013).

7 ZÁVĚR

Tento článek se zabýval státním kapitalismem a jeho vývojem v Brazílii. Cílem této práce bylo proto zanalyzovat a popsat státní kapitalismus a jeho formu v Brazílii a zasadit jej do kontextu vývoje brazilské ekonomiky z pohledu vývoje HDP a inflace. Dále zanalyzovat formu státního kapitalismu dle současných dostupných definic tohoto nového trendu ve světové ekonomice. Vedlejší hypotézou bylo, zda forma státního kapitalismu v Brazílii byla tím hlavním tahounem brazilské ekonomiky, zejména pak po miléniu, kdy dochází k největšímu nárůstu brazilské ekonomiky.

V první části jsem se zabýval státním kapitalismem jako novým proudem v politické ekonomii. Státní kapitalismus je přístup k mocenskému vládnutí ve státě, který se neustále vyvíjí. Na počátku byl chápán jako typ kapitalismu, kde ovšem dochází k velkým/věším státním zásahům do ekonomiky, tak jak to chápou keynesiánci. V posledním období je chápán ovšem jako úplně nový druh kapitalistické formy vládnutí, kde stát se zapojuje do mikroekonomické oblasti, a tím ovlivňuje své vlastní cíle a zájmy. Toto zapojení je ve formě buď státních podniků, které přímo

vlastní, či podniků, kde je jejich majoritním nebo minoritním investorem. Proto s pojmem státní kapitalismus se rozšiřují i tzv. state-owned enterprises (SOEs), česky státem vlastněné společnosti. Firmy, které si stát vybere, jsou vždy v klíčových odvětvích, aby dostatečně ovlivňovaly státní zájmy a cíle, nebo i makroekonomický vývoj ekonomiky jako celku. Těmto firmám pak říkáme národní šampioni.

Druhá část pokrývala pak makroekonomický vývoj Brazílie. Brazílie prošla poměrně turbulentním vývojem od druhé poloviny 20. století až po současnost. Na konci 20. století se Brazílie potýkala hned s několika problémy, mezi něž patřila stabilizační politika s ohledem na vojenské puče a politickou nestabilitu v zemi a také cílování inflace, která vyrůstala až do hodnot hyperinflace na konci 80. a začátku 90. let 20. století. Stabilizačních plánů přijala Brazílie hned několik, nejznámější je pak tzv. Plano Real. Ke stabilizování inflace nejvíce pomohla fixace měnového kurzu brazilského realu na americký dolar. Tato forma systému pevného měnového kurzu pomohla inflaci ustálit a již po několika letech byla Brazílie schopna ustoupit od tohoto systému pevného měnového kurzu a přejít na volně plynoucí systém měnového kurzu. Po ustálení inflace došlo také k silnému nárůstu HDP, zejména po roce 2000. Brazílii rovněž prospěla vláda prezidenta Luly a prezidentky Roussefové, kteří dokázali i zabezpečit důvěru v brazilský trh pro zahraniční investory, kteří přinášeli zahraniční kapitál, který podporoval silný ekonomický růst. Tím se i Brazílie začlenila mezi tzv. BRICS státy, které mají/měly silný hospodářský vývoj. Brazílie byla ovšem zpomalena globální ekonomickou krizí roku 2008, ovšem i přesto dokázala již následně silně růst již roku 2009. Zpomalení přichází až roku 2010, kdy hodnota HDP začíná klesat. Otázkou ovšem bylo proč. Brazílie a její vývoj byl hodně podpořen nárůstem cen nerostných surovin a jejich derivátů, které vyvážela, zejména se jednalo o ropu, která tvoří až 7 % exportu. (ECB, 2016) Tím, že docházelo k poklesu cen a snižování hodnoty i exportu, Brazílie začala ztrácet a její HDP se začalo propadat. Docházelo k silným cenovým šokům, což vedlo k ekonomickému propadu.

Třetí část pracovala s pojmem státního kapitalismu v samotné Brazílii. Brazílie je dnes považována za typ státního kapitalismu. Někdy bývá dokonce považována buď za hybridní verzi státního kapitalismu, nebo za verzi tzv. neo-rozvojovou. Za hybridní, protože Brazílie oproti mnoha ostatním státům, které jsou považovány za čistou formu (např. Čína či Rusko), docházelo již od 80. let k privatizaci státních firem. To ovšem neznamenalo plnou ztrátu všech státních podniků nebo kontrolu nad klíčovými odvětvími. Brazílie si podržela svoji sílu nad sektorem těžby a zpracováním ropy a jejích derivátů (př. společnosti Petrobras nebo Eletrobrás) či telekomunikace (př. společnosti Telemar Norte Leste či Brasil Telecom). Dále je pak znatelný vliv banky BNDES, která poskytuje úvěry a financování dalším společnostem v zemi. Tím chce zabezpečit podporu domácích firem. Brazílie totiž přistupuje ke státnímu kapitalismu z pohledu spíše minoritního investora, byť existují i prvky majoritního.

Jako majoritní investor působí pouze ve formě SOEs, ovšem ve formě minoritní funguje buď přes minoritní investice nedosahující 49 % v SOEs či jiných firmách, formou vládních činitelů v managementu dalších firem, formou přes BNDES a její odnož BNDESPAR, případně ještě přes penzijní fondy nebo tzv. nové investiční motory, kdy se jedná o tzv. státem kontrolované institucionální investory (state-controlled institutional investors, SCIIIs). Z těchto pohledů, které spatřujeme nejen v samotném politickém makroekonomickém, ale i mikroekonomickém firemním prostředí, ale i v prostředí právním, které tyto formy státní kontroly firem umožňuje, můžeme skutečně konstatovat, že Brazílie je formou státního kapitalismu ovšem v jiné podobě než třeba zmíněná Čína a Rusko.

Otázkou tedy zůstává, zda existuje vztah mezi vývojem státního kapitalismu a vývoje HDP. Dle zjištěných údajů tomu tak není či nelze tento závěr udělat. Brazílie je formou státního kapitalismu již několik let a nelze mluvit pouze o fenoménu posledních 10 – 20 let. Ba naopak Brazílie mnoho let přistupovala k ekonomice s tím, že má docházet k existenci státních podniků, které byla ovšem postupně nucena privatizovat, neb je nedokázala řídit v profitabilním stavu. Docházelo naopak k privatizaci a brazilské HDP začalo pomalu růst. Za hlavní příčinu růstu brazilského HDP se považuje narůst cen komodit po roce 2000 a jejich následným šokům, které přispěly i k jeho propadu. Ve stejnou dobu sice dochází i ke stabilizační politice 90. let, následně prezidenta Luly a posléze i prezidentky Roussefové. Ovšem hlavní částí jejich programu nikdy nebyly státem řízené podniky, ale politika cílování inflace a udržení makroekonomické stability a zároveň důvěry investorů v brazilský trh. Ze zjištěných informací proto nemůžeme přímo konstatovat jasnou kauzalitu mezi státním kapitalismem a růstem HDP, byť růst obojího přicházel ve stejné období. Na druhou stranu politika v Brazílii vedená je příkladem státního kapitalismu dle současného chápání.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. ALVES, A. (2018): UPDATE 1-Brazil's Previ plans to invest in healthcare, education stocks. [Online.] In: *Reuters*, 2018. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<https://www.reuters.com/article/previ-stocks/update-1-brazils-previ-plans-to-invest-in-healthcare-education-stocks-idUSL2N1PS1J4>>.
2. BAER, W. – FLEISCHER, D. (2011): *The Economies of Argentina and Brazil: A Comparative Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2011. 512 pp. ISBN 978-1849809962.
3. BLOOMBERG (2018): Company Overview of BNDES Participações S.A. – BNDESPAR. [Online.] In: *Bloomberg*, 2018. [Cited 6.2.2018.] Available online:

- <<https://www.bloomberg.com/research/stocks/private/snapshot.asp?privcapId=587613>>.
4. BNDES (2018): Frequently Asked Questions [Online.] In: *The Brazilian Development Bank*, 2018. [Cited 6.2.2018.] Available online: <https://www.bndes.gov.br/SiteBNDES/bndes/bndes_en/Navegacao_Suplementar/FAQ/faq_answers.html>.
 5. BREMMER, I. (2014): *Konec volného trhu: státní zásahy a jejich politická rizika*. Praha: Vyšehrad, 2014. 204 s. ISBN 978-80-7429-172-2.
 6. BUSINESS INSIDER (2018). BRAZIL: IMF Raises 2018 GDP Growth Forecast From 1.5% To 1.9%: [Online.] In: *Business Insider*, 2018. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<http://markets.businessinsider.com/news/interestrates/brazil-imf-raises-2018-gdp-growth-forecast-from-1-5-to-1-9-1014037860>>.
 7. CARDOSO, E. – TELES, V. (2009): A Brief History of Brazil's Growth. [Online.] In: *OECD*, 2009. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<https://www.oecd.org/eco/growth/43823436.pdf>>.
 8. EBENAU, M. – LIBERATORE, V. (2013): Neodevelopmentalist state capitalism in Brazil and Argentina: chances, limits and contradictions. [Online.] In: *Zeitschrift für Public Policy, Recht und Management*, 2013. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<http://www.budrich-journals.de/index.php/dms/article/view/File/13113/11411>>.
 9. ECB (2016): What is driving Brazil's economic downturn? [Online.] In: *ECB*, 2016. [Cited 6.2.2018.] Available online: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/eb201601_focus01.en.pdf?64a2c4bd9c4a9c254445668338164746>.
 10. ECONOMIST, The (2012): Brazil's economy: A bull diminished. [Online.] In: *The Economist*, 2012. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<https://www.economist.com/node/21555588>>.
 11. KANDELL, J. (1976): Brazil Moves Toward State Capitalism. [Online.] In: *The New York Times*, 1976. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<https://www.nytimes.com/1976/09/12/archives/brazil-moves-toward-state-capitalism.html>>.
 12. KUNEŠOVÁ, H. et al. (2014): *Světová ekonomika: nové jevy a perspektivy*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014. 416 s. ISBN 978-80-7400-502-2.
 13. LI, J. (2015): State Capitalism: Leviathan Economics of the Future. [Online.] In: *Yale Economic Review*, 2015. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<http://www.yaleeconomicreview.org/archives/article/state-capitalism-leviathan-economics-of-the-future>>.

14. MESQUITA, M. (2011): Great Expectations. [Online.] In: *IMF*, 2011. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2011/03/mesquita.htm>>.
15. MUSACCHIO, A. – LAZZARINI, S.G. – AGUILERA, R.V: (2015): New Varieties of State Capitalism: Strategic and Governance Implications. In: *The Academy of Management Perspectives*, 2015, 29, 1, pp. 115-131.
16. MUSACCHIO, A. – LAZZARINI, S.G. (2014): *Reinventing State Capitalism: Leviathan in Business, Brazil and Beyond*. Cambridge: Harvard University Press, 2014. 368 pp. ISBN 978-0674729681.
17. MUSACCHIO, A. – LAZZARINI, S.G. (2014): State-owned enterprises in Brazil: history and lessons. [Online.] In: *OECD*, 2014. [Cited 6.2.2018.] Available online: <https://www.oecd.org/daf/ca/Workshop_SOEsDevelopment_Process_Brazil.pdf>.
18. MUSACCHIO, A. – LAZZARINI, S.G. (2017): Leviathan in Business: Varieties of State Capitalism and Their Implications for Economic Performance. [Online.] In: *SSRN*, 2012. [Cited 6.2.2018.] Available online: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2070942>.
19. PARGENDLER, M. (n.d.): Governing State Capitalism: The Case of Brazil. [Online.] In: *Columbia Law School*. [Cited 6.2.2018.] Available online: <<http://www.law.columbia.edu/node/5344/governing-state-capitalism-case-brazil-mariana-pargendler>>.
20. SAMUELS, D. (2003): Fiscal Straitjacket: The Politics of Macroeconomic Reform in Brazil, 1995–2002. In: *Journal of Latin American Studies*, 2003, 35, 3, pp.545-569.

MANAŽMENT EURÓPSKEJ BEZPEČNOSTI A OBRANY: KOMPARATÍVNA ANALÝZA KLAUZÚL O VZÁJOMNEJ OBRANE V LISABONSKEJ ZMLUVE A O KOLEKTÍVNEJ OBRANE VO WASHINGTONSKEJ ZMLUVE

EUROPEAN SECURITY AND DEFENSE MANAGEMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE MUTUAL DEFENSE CLAUSE IN THE TREATY OF LISBON AND COLLECTIVE DEFENSE IN THE WASHINGTON TREATY

Radoslav Ivančík¹

Postupné zhoršovanie globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie v priebehu prvých dvoch dekád nového milénia, spolu so značným nárastom symetrických a predovšetkým asymetrických bezpečnostných hrozieb, vyvolalo potrebu prijímať adekvátne opatrenia politického, bezpečnostného, vojenského, legislatívneho i organizačného charakteru, a to tak na úrovni štátov, ako aj na úrovni integračných zoskupení (aliancií, únií, paktov a pod.). Autor, v priamej súvislosti s uvedeným, predkladá, v nadväznosti na skúmanie manažmentu európskej bezpečnosti a obrany, komparatívnu analýzu článku 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy (o vzájomnej obrane) a článku 5 Severoatlantickej zmluvy (o kolektívnej obrane), pričom skúma viaceré aspekty vyplývajúce z vyššie uvedených článkov, berúc do úvahy špecifickú povahu oboch organizácií, rozhodovací postup, operačné plánovanie, použitie sily, atď. Hypotéza tejto štúdie je založená na tom, že príslušné články sú síce založené na podobnom princípe, ale z hľadiska rozhodovacieho procesu, rýchlosti reakcie dostupných síl, ako aj významu bezpečnostných konceptov, ktoré zakotvujú, sú rozdielne.

Kľúčové slová: Bezpečnosť a obrana, Lisabonská zmluva, Washingtonská zmluva

¹ plk. gšt. v. z. Ing. Radoslav Ivančík, PhD. et PhD., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava, e-mail: radoslav.ivancik@minv.sk

Autor počas svojej profesionálnej kariéry pôsobil vo viacerých vedúcich funkciách na jednotlivých stupňoch velenia a riadenia Ozbrojených síl SR a Ministerstva obrany SR. Zároveň zastupoval SR v pracovných výboroch, skupinách a komisiách v rámci NATO, EÚ a V4. Je autorom a spoluautorom viacerých domácich i zahraničných vedeckých monografií, vysokoškolských učebníc, vedeckých i odborných štúdií, článkov a príspevkov predovšetkým z oblasti vojenstva, národnej a medzinárodnej bezpečnosti.

The gradual worsening of the global and regional security environment and the security situation during the first two decades of the new millennium, coupled with a significant increase of symmetric and, above all, asymmetric security threats, led to the need to take adequate measures of political, security, military, legislative and organizational character, at the level of national states, as well as at the level of integration clusters (alliances, unions, pacts, etc.). In the context of the above, the author, following the research of European Security and Defense Management, presents a comparative analysis of Article 42 7 of the Treaty of Lisbon (mutual defence clauses) and Article 5 of the North Atlantic Treaty (collective defence clauses), examining several aspects arising from the abovementioned articles, primarily taking into account the specific nature of the organizations, the decision-making process, the operational planning, the use of force, etc. The hypothesis of this study is based on the fact that the relevant articles are based on a similar principle, but from the point of view of the decision-making process, the reaction and response of available forces, and the significance of the security concepts they enshrine, are different.

Key words: Security and defence, Lisbon Treaty, Washington Treaty

JEL: Z00

1 Úvod

Prosperita, rozvoj a trvalo udržateľný rast životnej úrovne pravdepodobne ešte nikdy neboli tak výrazne závislé od úrovne bezpečnosti a obrany štátov a ich občanov, ako je tomu v súčasnom dynamicky sa meniacom a ekonomicky previazanom svete. Výskum bezpečnosti a jej jednotlivých dimenzií z uvedeného dôvodu zohráva veľmi dôležitú úlohu vo vývoji celej ľudskej spoločnosti, osobitne v turbulentných časoch charakteristických zhoršovaním globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia a zvyšovaním napätia v medzinárodných vzťahoch, a to tak na národnej (Kazanský 2011, Volner 2012, Lasicová – Ušiak 2012), ako aj medzinárodnej úrovni (Buzan – Waeaver – Wilde 1998, Bailiet, 2009, Purpura, 2011).

Vedecký výskum v oblasti bezpečnosti a obrany, zvlášť vo sfére týkajúcej sa procesov spojených s aktivitami bezpečnostných zborov a najmä ozbrojených síl v rámci medzinárodných organizácií, akými sú Európska únia (EÚ, 2018) a Severoatlantická aliancia (NATO 2018), je pomerne zložitý. Ťažkosti spojené s bezpečnostným výskumom sú spôsobené najmä tým, že EÚ ani NATO nie sú štátmi, nemajú vlastné ozbrojené sily a ani iné vlastné bezpečnostné zbory a záchrané zložky. Výskum zameraný na procesy a aktivity prebiehajúce v bezpečnostnej a obrannej sfére na úrovni EÚ a NATO je preto do určitej miery odlišný od klasického vedeckého výskumu realizovaného v podmienkach konkrétneho členského štátu Únie alebo Aliancie.

Bezpečnostný výskum v tejto oblasti je špecifický aj tým, že EÚ je, na rozdiel od NATO, špecifickým aktérom medzinárodných vzťahov. Nie je to klasická

medzinárodná organizácia, ale integračné zoskupenie štátov '*sui generis*' (Papadopoulou 2010). Keďže EÚ predstavuje jedinečnú hospodársku a politickú úniu 28 krajín Európy, jedinečný je aj spôsob rozhodovania v rámci nej, ktorý, ako uvádza Brhlíková (2013, s. 13), smeruje ku koordinácii a zjednocovaniu čiastkových politík jednotlivých členských štátov. EÚ tak významným spôsobom ovplyvňuje dianie vo všetkých oblastiach života spoločnosti, vo všetkých politikách (včítane bezpečnostnej a obrannej politiky) a taktiež na všetkých úrovniach.

Zásadné zmeny predovšetkým v politickej, economickej a bezpečnostnej sfére v strednej a východnej Európe po páde tzv. železnej opony a ukončení bipolárneho rozdelenia sveta priniesli ďalekosiahle zvraty v bezpečnostnej a obrannej architektúre celej Európy. Riziko globálnej vojny sa výrazne zmiernilo a veľká väčšina krajín znížila výdavky na obranu, zreorganizovala svoje ozbrojené sily a podstatne znížila počty vojakov i vojenských jednotiek. V mnohých krajinách sa zrušila alebo výrazne skrátila povinná vojenská služba. Napriek očakávaniám však konflikty zo vzťahov medzi štátmi nevymizli. Takéto zvraty v bezpečnostnom prostredí, ktoré je v súčasnosti podľa Jurčáka a kol. (2009, s. 6) charakteristické svojou nestabilitou, neurčitou a nepredvídateľnosťou svojho vývoja ako dôsledok nedostatočného riešenia globálnych problémov sveta, si zákonite vyžadovali iný prístup, ako bol aplikovaný v minulosti a tiež iné spôsoby riešenia. Masový prístup založený na scenári lineárneho stretu medzi dvomi antagonistickými vojensko-politickými zoskupeniami sa zmenil na scenár rýchlej reakcie s viacerými neznámymi – aktérmi, miestom i časom konfliktu. Vo svetle tohto vývoja sa známy, jasne definovaný a kvantifikovaný nepriateľ stali minulosťou.

Koniec studenej vojny značne obmedzil možnosti symetrického vojenského ohrozenia v Európe, avšak nové, asymetrické bezpečnostné hrozby v podobe napríklad medzinárodného terorizmu, cezhraničného organizovaného zločinu, kybernetických útokov na verejné i súkromné siete alebo nelegálnej masovej migrácie, ktoré vystúpili do popredia v novom miléniu, majú oveľa diverzifikovanejší charakter a zároveň sú podľa Baričičovej a Pajpachovej (2016, s. 18) menej viditeľné a veľmi ťažko predvídateľné. Ich rastúci rozsah a charakter len potvrdzujú potrebu komplexného prístupu pri hľadaní riešení na ich elimináciu (Andrassy 2019, s. 81).

Ďalšími tendenciami, ktoré nepriaznivo ovplyvňujú vývoj bezpečnostného prostredia v Európe sú globalizácia a nerovnomerný vývoj regiónov. Vo svete, v ktorom rastie vzájomná závislosť, prepojenie a permeabilita štátnych hraníc, je relevancia významu národnej suverenity a jej schopnosti čeliť moderným výzvam a ohrozeniam spochybňovaná. To je dôvod, prečo štáty cítia potrebu reagovať spoločne, vyvíjať integrované úsilie, kolektívne čeliť novým hrozbám a prispôsobiť medzinárodné organizácie, ktorých sú členmi (v prípade európskych krajín najmä EÚ

a NATO), novým úlohám (Brhlíková 2014, s. 47) v oblasti zaistenia individuálnej i kolektívnej bezpečnosti a obrany (Kazanský – Andrassy 2019, s. 1469).

EÚ, v porovnaní s NATO, presadzuje viac kombináciu politického dialógu s diplomatickým nátlakom a mechanizmami sledovania a vyhodnocovania situácie, ako používanie silových donucovacích prostriedkov. Je viac civilnou, politicko-ekonomickou organizáciou, ako silnou vojenskou mocnosťou, pôsobiaca najmä v oblasti prevencie tzv. mäkkých hrozieb. Preto je pre ňu v oblasti bezpečnostnej a obrannej politiky zatiaľ kľúčovou spolupráca s NATO, ktoré predstavuje v súčasnosti jednoznačne najsilnejšiu, najvplyvnejšiu a najakcieschopnejšiu vojensko-politickú organizáciu. Cieľmi oboch organizácií je, okrem iného, už zmienené zaistenie bezpečnosti a obrany ich členských štátov. Kým klauzula týkajúca sa kolektívnej obrany je jedným zo základných článkov Washingtonskej zmluvy a predstavuje jeden z fundamentálnych princípov, na ktorých je založené fungovanie Aliancie už od jej vzniku 4. apríla 1949, klauzula o vzájomnej obrane sa v rámci jednotlivých zmlúv o EÚ stala súčasťou až Lisabonskej zmluvy, ktorá vstúpila do platnosti 1. januára 2009.

Autor preto, v priamej súvislosti s vyššie uvedeným, s využitím relevantných metód vedeckého skúmania, predovšetkým komparatívnej analýzy, skúma a porovnáva ustanovenia článku 42 ods. 7 o vzájomnej obrane Lisabonskej zmluvy a článku 5 o kolektívnej obrane Severoatlantickej zmluvy, pričom skúma viaceré aspekty vyplývajúce z vyššie uvedených článkov, berúc pritom do úvahy špecifickú povahu oboch organizácií, rozhodovací postup, plánovací proces, úroveň koordinácie, rýchlosť reakcie, dostupnosť a použitie síl, implikácie na členské štáty oboch organizácií, atď.

2 VÝCHODISKÁ SKÚMANEJ PROBLEMATIKY

Po tom, ako bola Európska únia (EÚ) vo veľkej miere zasiahnutá globálnou hospodárskou a finančnou krízou, v krátkom čase nasledujúcom po tom, čo jej hospodárstvo začalo opäť rásť a ekonomické ukazovatele sa opäť dostali z červených do čiernych čísel, objavila sa ďalšia kríza. V roku 2014 prepukla v blízkosti Únie ukrajinská kríza a následne vzťahy medzi Západom a Ruskou federáciou vstúpili do najväznejšej krízy od konca studenej vojny. Prejavy, akcie a opatrenia realizované jednotlivými stranami sa vo veľkej miere podobali na tie, ktoré zodpovedali stavu počas existencie ZSSR. Na základe týchto okolností bola európska zahraničná partnerská politika, realizovaná napríklad v podobe Východného partnerstva (EÚ, 2018), ako aj iných aktivít, ktoré EÚ v tejto súvislosti iniciovala (napr. Čiernomorská synergia), hodnotená ako neúspech.

V čase kulminujúcej ukrajinskej krízy sa objavila ďalšia výzva, nová bezpečnostná hrozba s vážnymi následkami na EÚ – masová nelegálna migrácia utečencov z Blízkeho východu a Afriky do európskych štátov. V roku 2015 Európa

potrebovala zvládnuť mimoriadne širokú vlnu utečencov, ktorá významným spôsobom polarizovala európske štáty a rozdeľovala ich do dvoch kategórií – na tie, ktoré podporujú ich prijímanie, a na tie, ktoré vystupovali proti tomu a prijímali vlastné obmedzenia a opatrenia pri prijímaní veľkého množstva utečencov.

V roku 2015, v piatok 13. novembra 2015, zasiahol EÚ ďalší úder. Francúzsko sa stalo miestom viacerých koordinovaných krvavých teroristických útokov (BBC 2015) vedúcich k stovkám mŕtvych a zranených prevažne z radov francúzskych občanov, ku ktorým sa prihlásila teroristická organizácia Islamský štát (The Guardian, 2018). Medzinárodná tlač informovala, že medzi tými, ktorí sa dopustili útoku, boli aj sýrski občania, ktorí ako utečenci v rámci migračnej vlny vstúpili na európske územie (DE, 2015).

Francúzsky prezident François Hollande 16. novembra 2015 vo svojom prejave hneď v úvode vyhlásil, že: „*Francúzsko je vo vojne*“, a ukončil ho slovami: „*Terorizmus nezlikviduje Francúzsko, pretože Francúzsko ho zničí*“ (CNN, 2015). V tejto súvislosti sa francúzsky prezident odvolal na článok 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy (EÚ, 2009). Následne, 17. novembra francúzsky minister obrany Jean-Yves Le Drian požiadal o aktiváciu predmetného článku na schôdzi Výboru pre zahraničné veci. Tak sa stalo prvýkrát v dejinách EÚ, že sa na článok, ktorého obsah je ekvivalentný článku 5 Severoatlantickej zmluvy (NATO, 2018), odvolal niektorý z členských štátov Únie.

3 KOMPARATÍVNA ANALÝZA

Ustanovenie článku 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy, ktorým sa zavádza klauzula o vzájomnej obrane, by na prvý pohľad mohlo pripomínať z hľadiska účinkov a významu ustanovenie článku 5 Washingtonskej zmluvy, ktorý zakotvuje základy celej Aliancie a obsahuje ideu kolektívnej bezpečnosti a obrany severoatlantického spoločenstva. Sila a účinok vyššie uvedených článkov si však nie sú podobné a dôvody tohto stavu spočívajú najmä v povahe a type predmetných organizácií, ktoré majú tieto ustanovenia zakotvené vo svojich základných legislatívnych aktoch, v špecifickom inštitucionálnom rámci oboch organizácií, v konkrétnom rozhodovacom procese, v úrovni koordinácie, schopnosti a rýchlosti reakcie, dostupnosti síl, ako aj v implikáciách na členské štáty, vo význame bezpečnostných konceptov a ďalších aspektoch.

Tab. 1: Komparácia čl. 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy a čl. 5 Washingtonskej zmluvy

	<i>EÚ</i> <i>Lisabonská zmluva</i> <i>čl. 42 ods. 7</i>	<i>NATO</i> <i>Washingtonská zmluva</i> <i>čl. 5</i>
Obsah	V prípade, že sa členský štát stane na svojom území obeťou ozbrojenej agresie, ostatné členské štáty sú	Zmluvné strany sa dohodli, že ozbrojený útok proti jednej alebo viacerým z nich v Európe alebo

	<p>povinné mu poskytnúť pomoc a podporu všetkými dostupnými prostriedkami, v súlade s článkom 51 Charty Organizácie Spojených národov. Tým ale nie je dotknutá osobitná povaha bezpečnostnej a obrannej politiky niektorých členských štátov.</p>	<p>Severnej Amerike bude považovaný za útok proti všetkým, a preto odsúhlasili, že ak nastane taký ozbrojený útok, každá z nich uplatní právo na individuálnu alebo kolektívnu obranu, uznané článkom 51 Charty OSN, pomôže zmluvnej strane alebo stranám napadnutým tým, že bezodkladne podnikne sama a v súlade s ostatnými stranami takú akciu, akú bude považovať za potrebnú, včítane použitia ozbrojenej sily, s cieľom obnoviť a udržať bezpečnosť severoatlantickej oblasti. Akýkoľvek taký ozbrojený útok a všetky opatrenia vykonané v jeho dôsledku budú bezodkladne oznámené Bezpečnostnej rade. Tieto opatrenia budú ukončené, akonáhle Bezpečnostná rada prijme opatrenia potrebné na obnovenie a zachovanie medzinárodného mieru a bezpečnosti.</p>
Typ organizácie	Politicko-ekonomická únia (sui generis organizácia)	Vojensko-politická organizácia
Základný princíp	<p>Vzájomná obrana (individuálna pomoc a podpora štátov) Reminiscencia na čl. 4 Bruselskej zmluvy o Západoeurópskej únii. Ustanovenie potvrdzuje, že Severoatlantická aliancia si udržiava svoju ústrednú úlohu v oblasti bezpečnosti a obrany štátov, ktoré ju tvoria.</p>	<p>Kolektívna obrana (kolektívna akcia) Zdôvodnenie základného princípu vzniku Aliancie (princípu kolektívnej obrany členských štátov).</p>
Úroveň koordinácie	<p>Žiadne kolektívne plánovanie akcií na úrovni EÚ. Štát, ktorý sa dovoľáva aktivácie klauzuly o vzájomnej obrane bilaterálne rokuje a uzatvára dohodu s každým členským štátom Únie zvlášť. Neprijíma sa žiadne formálne rozhodnutie na úrovni Európskej rady.</p>	<p>Kolektívne plánovanie akcií na úrovni Aliancie. NATO má predpripravené plány reakcie na tieto situácie. V prípade aktivácie klauzuly o kolektívnej obrane sa operačné plány realizujú cestou ACO – Spojeneckého veliteľstva NATO pre operácie, pričom plány schvaľuje Severoatlantická rada.</p>
Výsledok	<p>Každý štát sám rozhoduje o prostriedkoch a o spôsobe, akým poskytne podporu štátu, ktorý sa odvoláva na doložku o vzájomnej obrane. Predpokladajú sa bilaterálne dohody.</p>	<p>Všetky akcie (operácie, misie) sú koordinované a realizované na aliančnej úrovni.</p>

Pomoc a podpora	Civilná a vojenská.	Vojenská a civilná.
Dostupné sily	Členské štáty EÚ a NATO môžu na operácie vykonávané pod záštitou týchto organizácií v podstate použiť rovnaký balík síl. Pokiaľ však ide o EÚ, tieto sily, vrátane bojových skupín EÚ, sú v prvom rade predurčené pre operácie krízového manažmentu EÚ mimo územia Únie. NATO, na rozdiel od EÚ má prostredníctvom svojich pohotovostných plánov vopred určené nevyhnutné balíky síl pre operácie podľa článku 5, to znamená na zabezpečenie kolektívnej obrany na území Aliancie. EÚ, na rozdiel od NATO, nemá v tejto súvislosti žiadne podobné plány ani predurčené balíky síl.	
	Operačné veliteľstvo EÚ OHQ (operačná úroveň) a Veliteľstvo síl EÚ FHQ (taktická úroveň)	Medzinárodné NATO veliteľstvá a národné veliteľstvá trvale alebo dočasne vyčlenené pre NATO v súlade so špecifickými kritériami výcviku a prípravy.
	Bojové skupiny EÚ sú zložené z príspevkov členských štátov, na rotačnom princípe tak, že dve z nich sú vždy pripravené na nasadenie do operácie EÚ v rámci SBOP. Doteraz nikdy reálne neboli nasadené.	Aliančné Sily rýchlej reakcie NATO (NRF – NATO Response Forces) sú charakteristické spoločnou vysokou pripravenosťou a vysokou technologickou silou, zložené sú z pozemných, vzdušných, námorných a špeciálnych jednotiek, rýchlo rozmiestniteľných a určených na rýchlu demonštráciu sily s cieľom rýchlo zabezpečiť vojenskú prítomnosť NATO a aktivity v rámci operácií podľa článku 5 alebo v rámci operácií krízového manažmentu.
Implikácie na členské štáty	Žiadne zásadné dopady na bezpečnostnú a obrannú politiku členských štátov EÚ.	Zásadné dopady na bezpečnostnú a obrannú politiku členských štátov NATO.
Význam	Politický a symbolický.	Vojenský a politický.

Prameň: Vlastné spracovanie.

Článok 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy zavádza doložku o vzájomnej pomoci a na prvý pohľad by mohol pripomínať z hľadiska účinkov a významu článok 5 Washingtonskej zmluvy, ktorý zakotvuje základy celej Aliancie a obsahuje myšlienku o kolektívnej bezpečnosti.

Sila a účinok vyššie uvedených článkov si však nie sú podobné a dôvody tohto stavu spočívajú v type organizácií, ktoré ich vydali, v špecifickom inštitucionálnom rámci oboch organizácií, NATO a EÚ, v konkrétnom rozhodovacom procese, v schopnosti a rýchlosti reakcie, dostupných silách, ako aj vo význame bezpečnostných konceptov, ktoré zakotvili (Tabuľka 1).

4 ROZDIELY VYPLÝVAJÚCE Z TYPOLÓGIE A POVAHY ORGANIZÁCIÍ

Sila článku 5 Washingtonskej zmluvy vychádza predovšetkým z povahy organizácie, ktorá sa uzniesla na tejto zmluve a riadi sa ňou. Severoatlantická aliancia je politicko-vojenská aliancia. Článok 5 je vyjadrením racionálneho prístupu NATO a hlavným dôvodom, prečo štáty, ktoré ho tvoria, sa rozhodli stať sa jeho členmi. Článok 5 zakotvuje zásadu kolektívnej bezpečnosti a obrany, ktorá predstavuje základný princíp, jadro Aliancie.

V prípade článku 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy, ide o ustanovenie, ktoré je síce neoddeliteľnou súčasťou Zmluvy o Európskej únii, ale v žiadnom prípade nejde o základné, primárne ustanovenie, na ktorom je predmetná zmluva postavená. EÚ, ako už bolo vyššie uvedené, nie je totiž klasická medzinárodná organizácia, ale predstavuje hospodársku a politickú úniu 28 krajín Európy. Únia bola pôvodne vytvorená ako organizácia pre hospodársku a politickú integráciu, bezpečnostný a obranný rozmer EÚ sa objavil až neskôr v jej histórii. V skutočnosti ani dnes nie je možné hovoriť o ukončenom vývoji tejto dimenzie. Lisabonská zmluva stanovuje, že "spoločná bezpečnostná a obranná politika zahŕňa postupné vymedzenie spoločnej obrannej politiky Únie. To povedie k spoločnej obrane, keď sa Európska rada jednomyselne rozhodne" (Zmluva o EÚ 2008, s. 33). Pokiaľ ide o bezpečnosť a obranu, cieľom EÚ je vyvinúť spoločnú obranu, ale tento aspekt zostáva zatiaľ len zámerom, ktorý treba ešte rozpracovať a postupne dosiahnuť.

Ak princíp kolektívnej obrany vlastného teritória členských štátov tvorí základ existencie NATO, v prípade EÚ, je pozoruhodné, že jej Spoločná bezpečnostná a obranná politika (SBOP) je zameraná najmä na operácie a misie krízového manažmentu mimo územia členských štátov Únie. V článku 42 ods. 1 sa uvádza, že SBOP „*poskytuje Únii operačnú kapacitu využívajúcu civilné a vojenské prostriedky. Únia ich môže využívať na misie mimo Únie na udržanie mieru, predchádzanie konfliktom a posilnenie medzinárodnej bezpečnosti.*“ (Zmluva o EÚ 2008, s. 33) Článok 43 ods. 1 detailizuje tieto misie takto: "Misie, pri ktorých môže Únia použiť civilné a vojenské prostriedky, zahŕňajú spoločné operácie odzbrojovania, humanitárne a záchranné úlohy, vojenské poradenstvo a pomoc s úlohami, predchádzanie konfliktom a mierové úlohy, úlohy bojových síl pri krízovom riadení vrátane mierovej a stabilizácie po ukončení konfliktu. Všetky tieto úlohy môžu prispieť k boju proti terorizmu, a to aj podporou tretích krajín v boji proti terorizmu na ich územiach" (Zmluva o EÚ 2008, s. 35).

Navyše, keď sa po schválení a vydaní Európskej bezpečnostnej stratégie (EÚ 2003) v roku 2003 začal proces rozvíjania vojenských spôsobilostí EÚ (Hlavný cieľ 2010), tak ten zahŕňal päť hlavných scenárov možného použitia ozbrojených síl členských štátov Únie: a) rozdelenie strán silou; b) stabilizácia, rekonštrukcia a vojenské poradenstvo tretím krajinám; c) prevencia konfliktov; d) evakuačné

operácie; a e) pomoc humanitárnym operáciám, ale žiadne ustanovenia o obrane vlastného teritória členských štátov EÚ (EÚ, 2009a).

Analýza vývoja, špecifik a efektívnosti operácií a misií vedených pod hlavičkou EÚ v rámci SBOP, zverejnená Inštitútom EÚ pre bezpečnostné štúdie, dospela k záveru, že SBOP v podstate predstavuje len reakciu na hrozby, ktoré nie sú priame alebo okamžité. Ide o projektovanie bezpečnosti mimo územia EÚ s cieľom prispieť k stabilizácii štátov alebo regiónov, ktoré môžu potenciálne byť zdrojom ďalšej destabilizácie alebo prípadne priamo ohrozovať EÚ (Tardy, 2015).

Rozsah akcií v rámci SBOP, vrátane rýchlej akcie prostredníctvom bojových skupín EÚ, zahŕňa aktivity zamerané na riešenie krízových situácií, ktoré sú na úrovni NATO známe ako „operácie mimo článku 5“. Ide o typ operácií, ktoré nespádajú do rozsahu pôsobnosti článku 51 Charty OSN zakotvujúceho princíp sebaobrany štátov.

Napriek tomu Lisabonská zmluva obsahuje článok 42 ods. 7, ktorý tvorí základ doložky o vzájomnej pomoci. Článok 42 ods. 7 sa zavádza do predmetnej zmluvy všeobecné ustanovenia o vonkajšej činnosti Únie a osobitné ustanovenia o spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. Preto je toto ustanovenie súčasťou oblasti, v ktorej sa prijímajú rozhodnutia na medzivládnej úrovni, prijaté jednomyselne v rámci Európskej rady zloženej z hláv štátov a vlád členských štátov.

V tejto súvislosti je však nutné upozorniť na skutočnosť, že rozhodnutie o odvolávaní sa na článok 42 ods. 7 – na klauzulu o vzájomnej obrane – nerešpektuje ustanovenia týkajúce sa rozhodovacích postupov v rámci SBOP, povinnosti členských štátov a úlohy vyplývajúce z dvojstranných rokovaní a dohôd. Inými slovami, odvolávanie sa na článok 42 ods. 7 je len základom pre konzultácie, neznamená ani formálne rozhodnutie Európskej rady, ani misiu alebo operáciu EÚ v rámci SBOP. Na druhej strane, znenie článku 42 ods. 7 neobsahuje žiadne ustanovenie, ktoré by výslovne vylúčilo účasť inštitúcií EÚ z procesov, tie teda môžu participovať a koordinovať činnosti vykonávané v tejto oblasti.

V dôsledku toho doložka o vzájomnej obrane nevytvára ani neprispieva zodpovednosť Únii, ale členským štátom. Je to ustanovenie, ktoré je pre SBOP vedľajšie, okrajové. Výnimočná povaha doložky o vzájomnej obrane je určená jej pôvodom. Zahnutie tejto doložky súvisí s ukončením činnosti inej inštitúcie európskej bezpečnostnej architektúry: Západoeurópskej únie (Western European Union – WEU), medzinárodnej organizácie, ktorej právomoci boli presunuté do Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP). Tento proces skončil po nadobudnutí platnosti Lisabonskej zmluvy v súčasnej podobe, ktorá zahŕňa doložku o vzájomnej obrane.

Skutočnosť, že klauzula o vzájomnej obrane je výsledkom snahy o prenesenie právomocí Západoeurópskej únie na EÚ, jej dáva interpretovateľný charakter, avšak nedostatočne podporovaný inštitucionálnym rámcom EÚ. Na základe predmetnej klauzuly pomoc a podpora v prípade útoku je síce povinnosťou členských štátov Únie

a spočíva vo „všetkých prostriedkoch, ktoré sú v ich moci“, ale na rozdiel od NATO nepredpokladá žiadnu koordináciu na úrovni EÚ prostredníctvom jej inštitúcií politického rozhodovania alebo prostredníctvom koordinácie na strategickej alebo operačnej úrovni.

Napriek tomu, samotný fakt, že Francúzsko sa odvolalo na článok 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy, má veľký význam, nakoľko predstavuje bázu, na základe ktorej sa členské štáty EÚ môžu pri takýchto krízach navzájom podporovať.

Doložka o solidarite – článok 222 ods. 1 Lisabonskej zmluvy – taktiež zapadá do úsilia EÚ vyvíjať spoločný obranný systém. Podľa tohto ustanovenia si členské štáty a EÚ ako celok poskytnú vzájomnú pomoc v prípade, že členský štát je obeťou teroristického útoku alebo prírodnej či človekom spôsobenej katastrofy. Doložka má dôsledky na oblasť bezpečnosti a obrany, ale týka sa predovšetkým vnútornej bezpečnosti, čím sa vytvára spojenie medzi vnútorným a vonkajším rozmerom SBOP, medzi diplomatickou dimenziou a krízovým manažmentom realizovaným podľa SZBP, ako aj prepojenie medzi rôznymi ďalšími prostriedkami dostupnými pre EÚ.

A hoci článok 222 ods. 1 má podobné znenie, z hľadiska spôsobu uplatňovania v praxi je značne odlišný od článku 42 ods. 7. V článku 222 ods. 3 sa uvádza, že "opatrenia na vykonávanie doložky o solidarite zo strany Únie sú definované rozhodnutím prijatým Európskou radou na základe spoločného návrhu Európskej komisie a vysokého predstaviteľa Únie pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku" (Zmluva o EÚ, 2008, s. 145). Článok 42 ods. 7 nie je nasledovaný žiadnym takýmto ustanovením a jeho znenie sa vyhýba jasnému odkazu na Úniu. Doložka o solidarite predpokladá, že „*Únia zmobilizuje všetky nástroje, ktoré má k dispozícii*“, na rozdiel od klauzuly o vzájomnej obrane, v ktorej sa uvádza, že "*členské štáty majú voči nej povinnosť pomoci a podpory*".

Hlavný rozdiel medzi týmito dvoma článkami spočíva v skutočnosti, že v prípade aktivácie by článok 222 ods. 1 – doložka o solidarite – zahŕňal Úniu ako celok a celá organizácia a aktivity by boli realizované v rámci inštitucionálneho rámca EÚ, zatiaľ čo článok 42 ods. 7 hovorí o povinnosti poskytnúť pomoc a podporu z úrovne členských štátov, nie z úrovne EÚ ako celku, a preto sa uskutočňuje spravidla z hlavného mesta každého členského štátu EÚ poskytujúceho pomoc a podporu postihnutému členskému štátu.

Okrem toho rozhodnutie Rady o opatreniach na vykonávanie doložky o solidarite zo strany Únie stanovuje, že sa uplatní vtedy, keď sa príslušný štát "domnieva, že kríza určite prekoná schopnosti reakcie, ktoré má k dispozícii" (článok 42 ods. 1). Výberom doložky o vzájomnej obrane oproti doložke o solidarite, Francúzsko dalo najavo, že kríza spôsobená zákernými teroristickými útokmi neprekoná schopnosť Francúzska riešiť ju.

Vyššie uvedené naznačuje, že ustanovenia týkajúce sa vzájomnej obrany síce zakotvujú zásadu podobnú tej, na základoch ktorej je postavené fungovanie Aliancie, ale majú skôr politickú a symbolickú hodnotu v rámci právneho rámca EÚ. Navyše, odkaz na NATO je zopakovaním vyjadrení predstaviteľov niektorých členských štátov týkajúcich sa nutnosti zabrániť duplicitne úsilia oboch organizácií (Boffey, 2017), vyhýbať sa vytváraniu nových veliteľských štruktúr, ktoré by spotrebovali ďalšie zdroje, ako aj zachovania záujmov USA v Európe.

5 KOORDINÁCIA A AKTIVITY

Na základe uvedených informácií je možné tvrdiť, že článok 42 ods. 7 má politické a symbolické implikácie, nakoľko posilňuje solidaritu medzi členskými štátmi a nepredpokladá vytvorenie obranného systému pre EÚ ako celok. Toto je záver, ku ktorému možno dospieť nielen prostredníctvom komparácie a analýzy základných dokumentov, ale aj prostredníctvom vyhlásení v Paríži a Bruseli v súvislosti s uplatnením článku 42 ods. 7; Jean-Yves Le Drian, francúzsky minister obrany: „Po prvé a predovšetkým je to politický akt“ (ECFR, 2015); Federica Mogherini, vysoká predstaviteľka EÚ pre zahraničné veci a bezpečnostnú politiku: „Je to politický akt a politické posolstvo“ (Traynor, 2015).

Pokiaľ ide o NATO, na politickej úrovni sa v rámci Severoatlantickej rady prijímajú rozhodnutia na základe konsenzu dosiahnutého po konzultáciách. Plánovanie a vykonávanie operácií je koordinované prostredníctvom veliteľstva pre spojenecké operácie (NATO Allied Command Operations – ďalej len „ACO“), pričom cieľom je udržať územnú celistvosť Aliancie, zachovať a/alebo obnoviť bezpečnosť, suverenitu a integritu členských krajín. ACO pozostáva zo série stálych podriadených veliteľstiev, ktoré pôsobia na strategickej, operačnej a taktickej úrovni. Poslaním štruktúry velenia NATO je zabezpečiť schopnosť Aliancie pristupovať k hrozbám v prípade zlyhania odstrašenia alebo v prípade útoku na územie jedného zo severoamerických alebo európskych spojencov. Inými slovami, aktivácia článku 5 vedie k činnosti koordinovanej na úrovni Aliancie prostredníctvom špeciálne navrhnutých štruktúr. Okrem toho je ACO priamo napojené na ďalšie štruktúry síl NATO, ktoré sú zložené z nasaditeľných národných a mnohonárodných síl a veliteľstiev, ktoré členské štáty Aliancie poskytujú v jej prospech trvalo alebo dočasne.

Podobné štruktúry možno nájsť v inštitucionálnej štruktúre EÚ. Politický a bezpečnostný výbor (Political and Security Committee – ďalej len „PSC“) má v tomto kontexte ústrednú úlohu, pretože je určený na definovanie a sledovanie reakcie EÚ v krízovej situácii. Vojenský štáb EÚ (EU Military Staff – EUMS) poskytuje PSC vojenské poradenstvo a odporúčania. Vojenský štáb EÚ, ktorý je definovaný ako zdroj odborných vojenských spôsobilostí v rámci Európskej služby pre vonkajšiu činnosť (European External Action Service – EEAS), má za úlohu zabezpečiť včasné

varovanie, situačné hodnotenia, strategické plánovanie, informačné a komunikačné systémy, rozvoj koncepcií, výcvik a vzdelávanie a podporu partnerov. Napriek tomu nemá EÚ stálu vojenskú veliteľskú štruktúru porovnateľnú s NATO. Pokiaľ ide o vojenské spôsobilosti a kapacity, členské štáty môžu prijať rovnaký balík síl na úrovni NATO a EÚ, pričom hlavný rozdiel medzi nimi spočíva v tom, do akej miery rozvinuli svoje velenie a plánovacie štruktúry.

EÚ na kompenzáciu nedostatočného rozvoja v tejto oblasti využíva rôzne možnosti velenia a riadenia :

- niektoré štáty dobrovoľne sprístupnili pre aktiváciu, velenie a riadenie operácií vedených pod hlavičkou EÚ svoje národné hlavné veliteľstvá na operačnej úrovni (Operational Headquarters – OHQ) alebo na taktickej úrovni pre velenie nasadeným vojenským silám (Force Headquarters – FHQ);
- na základe dohody „Berlín+“ umožňuje Aliancia Únii využívať pre plánovanie, velenie a riadenie jej operácií kapacity a prostriedky Aliancie;
- využiť vlastné operačné centrum EÚ (EU Operations Centre – OPSCEN) pre operácie menšieho rozsahu.

Tieto možnosti sú vytvorené na to, aby fungovali v kontexte opatrení krízového manažmentu uskutočňovaného na úrovni EÚ a ako kroky smerom k vymedzeniu spoločnej európskej bezpečnostnej a obrannej politiky. Teda, napriek tomu, že existuje článok 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy, v podstate to nepredstavuje žiadnu akciu koordinovanú a nasmerovanú z Bruselu, pretože EÚ v skutočnosti nemá ani inštitucionálnu, ani operačnú kapacitu na to, aby transponovala do reality zásadu „útok proti jednému je útok proti všetkým“.

Pokiaľ ide o koordináciu a činnosť v kontexte aktivácie klauzuly o vzájomnej obrany, existujú dva aspekty s veľkým významom pre vymedzenie dôsledkov a krokov vyplývajúcich z opatrení prijatých Francúzskom po teroristických útokoch z 13. novembra 2015. Po prvé, ide o neúplný vývoj právneho, inštitucionálneho a štrukturálneho rámca EÚ na koordináciu prípadného zásahu založeného na zásade kolektívnej obrany. Z tohto hľadiska porovnávací analýza schopností NATO a EÚ vyznieva veľmi jasne.

Po druhé, voľba Paríža žiadať od členských štátov EÚ podporu, na právnych základoch EÚ a nie NATO, je ilustratívna pre tento druh očakávanej pomoci, ako aj pre úlohu, ktorú Elyzejský palác chce a môže v danom kontexte prevziať. V tomto smere je však veľmi užitočné pripomenúť, že Francúzsko nasadilo značné vojenské jednotky, spôsobilosti a kapacity v misiách v subsaharskej Afrike a na Strednom východe. Podľa údajov zverejnených Európskym parlamentom malo Francúzsko 13. novembra 2015 3500 vojakov v Saheli, 35 v Mali, 930 v Stredoafrickej republike, 900 v Libanone a 3 500 v Sýrii a Iraku (EÚ, 2015).

Článok 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy zároveň nepredpokladá, že by európske štáty začali operáciu proti organizácii, ktorá sa k teroristickým útokom prihlásila. Francúzskom očakávaná pomoc v tejto situácii spočívala hlavne v združovaní vojenských spôsobilostí a kapacít a k podpore francúzskych operácií v Sýrii a Iraku, ako aj pri podpore francúzskych operácií v iných oblastiach sveta, aby umožnili Francúzsku rozmiestniť vojská kdekoľvek to bude potrebné v prípade potreby. Dva zo štátov, ktorých príspevok bol najviac očakávaný – Veľká Británia a Nemecko – reagovali veľmi pohotovo na francúzsku požiadavku s konzistentným príspevkom: vzdušnými údermi proti Islamskému štátu v Sýrii a vyslaním námornej fregaty do problémovej oblasti.

Takáto reakcia, zasadená do platného právneho rámca, znemožňovala európskym štátom ignorovať francúzsku žiadosť, a zároveň formálne priznala Parížu ústrednú úlohu pri koordinácii poskytovanej pomoci, navyše ponúkla flexibilitu a možnosť robiť rýchle rozhodnutia, vzhľadom na to, že pre prijímanie opatrení nie je potrebné formálne rozhodnutie Európskej rady.

6 AKTÉRI

Hoci NATO a EÚ zdieľajú 22 spoločných členských štátov z 29 členských štátov NATO a z 28 členských krajín EÚ, existuje ďalší aspekt, ktorý zásadne rozlišuje dôsledky článku 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy od ustanovení článku 5 Washingtonskej zmluvy, a to sú aktéri, ktorých sa to týka a ktorí majú ponúknuť pomoc tomu, kto sa dovoľáva príslušného právneho rámca. Ustanovenia Lisabonskej zmluvy týkajúce sa vzťahov medzi SBOP a NATO posilňujú myšlienku, že Severoatlantická aliancia si udržiava svoju ústrednú úlohu v oblasti bezpečnosti a obrany štátov, ktoré ju tvoria. Jedným z najdôležitejších odsekov v tejto súvislosti je ten, ktorý odkazuje na doložku o vzájomnej obrane.

Posledná časť článku 42 ods. 7, ktorá hovorí, že NATO zostáva pre štáty, ktoré ju tvoria, „základom ich kolektívnej obrany“, zdôrazňuje a opätovne potvrdzuje úlohu a význam NATO pre jej členské štáty i keď sú aj členmi EÚ. Doložka o vzájomnej obrane sa teda neprekrýva a nemá vplyv na klauzulu o kolektívnej obrane NATO, čo je skutočnosť, ktorá vyplýva z obsahu tohto článku. Táto časť textu sa dá interpretovať aj ako uznanie dominantného postavenia NATO v takýchto situáciách.

V tejto súvislosti je dôležité si pripomenúť, že z historického hľadiska, i keď ide o nadväznosť na už zmienenú Zmluvu o Západoeurópskej únii, zavedenie doložky o vzájomnej obrane do textu Lisabonskej zmluvy sa uskutočnilo na žiadosť Grécka. Helénska republika požadovala takéto bezpečnostné záruky nielen v rámci NATO, ale aj v rámci EÚ, pretože Turecko, ktoré má členstvo v NATO, ale nie je členom EÚ, už dlhodobo považovalo Atény za potenciálny zdroj napätia a dokonca aj potenciálneho protivníka. Navyše tie štáty, ktoré sú členmi EÚ, ale nie členmi NATO, určite

prikladajú veľký význam začleneniu doložky o vzájomnej pomoci do Lisabonskej zmluvy.

Zmienka o primárnej úlohe NATO v európskej bezpečnosti, ktorá je zahrnutá v riadkoch článku zakotvujúceho doložku o vzájomnej obrane, potvrdzuje myšlienku, že prípadná akcia vykonaná v mene princípu "útok na jedného z nás je útokom na nás všetkých" by bola koordinovaná na úrovni Aliancie, a nie na úrovni EÚ.

Na druhej strane, odvolávanie sa na článok 42 ods. 7 a nie na článok 5 znamená aj snahu riešiť bezpečnostnú výzvu bez toho, aby sa na jej riešení priamo zúčastňovalo NATO a implicitne aj USA, a to aj na základe tendencií a snáh USA z posledných rokov tlačiť na svojich európskych spojencov, aby prevzali väčšiu zodpovednosť za svoju vlastnú bezpečnosť. Príslušné argumenty boli zahrnuté do štúdií týkajúcich sa iniciatív „Inteligentnej obrany“ (NATO Smart Defence) a „Združovania a zdieľania“ (EU Pooling and Sharing), a dokonca aj do tých, ktoré sa týkajú dynamiky polarity medzinárodného systému. Príležitostí európskych spojencov demonštrovať, že prevzali túto úlohu, nebolo málo. Vzbury v severnej Afrike a na Blízkom východe, všeobecne známe ako „arabská jar“ (do jednej z nich, v Líbyi, zasiahli európske mocnosti, avšak pod záštitou NATO), ako aj kríza na Ukrajine, jasne ukázali limity európskych štátov pri akcii pod hlavičkou Európskej únie.

Odvolanie sa na článok 42 ods. 7 Lisabonskej zmluvy síce predstavuje posolstvo prevzatia tejto zodpovednosti a rovnako úsilia vytvoriť priaznivý kontext na potvrdenie významu EÚ z hľadiska bezpečnosti a obrany, vyššie uvedené aspekty však potvrdzujú skôr symbolickú a politickú hodnotu uplatnenia tohto ustanovenia Lisabonskej zmluvy voči oveľa známejšiemu článku 5 Severoatlantickej zmluvy.

V tejto rovine, z rozhodnutia Paríža možno usudzovať, že Francúzsko by si na seba rado vzalo úlohu lídra EÚ. Voľba odvolať sa nie na doložku o kolektívnej obrane NATO, ale na doložku o vzájomnej obrane týkajúcej sa európskych štátov, môže vyvíjať voči nemu vyšší morálny a politický tlak. Prejav ministra obrany Le Driana potvrdzuje túto argumentáciu: „*Francúzsko nemôže robiť všetko, v Saheli, v Stredoafrickej republike, V Levante a ešte aj zabezpečiť svoje vlastné územie*“ (Emmott – Siebold, 2015), európski partneri môžu prispieť „buď účasťou na francúzskych operáciách v Sýrii alebo Iraku alebo uvoľnením zaťaženia alebo poskytnutím podpory Francúzsku v iných operáciách“ (Cook, 2015). Táto formulácia neodhaľuje iba uvedomenie si hraníc schopností a kapacít Francúzska vykonávať aktivity vo viacerých operáciách, ale tiež zdôrazňuje, do akej miery sa Paríž podieľal na týchto operáciách, a zároveň poukazuje na snahu vyvolávať morálny a politický tlak na európskych spojencov z EÚ.

Odvolanie sa na článok 5 Severoatlantickej zmluvy by sa rovnalo tomu, aby sa konalo v rámci, v ktorom má USA prednosť a Turecko tiež zohráva dôležitú úlohu, čo by spôsobilo, že Francúzsko by malo menšie páky a kontrolu nad akciami

podniknutými v tejto oblasti v porovnaní s podobným procesom na úrovni EÚ. Z iného uhla pohľadu môže byť fakt, že Francúzsko si vybralo rámec EÚ, aby reagovalo na teroristické útoky z 13. novembra, považovaný za prirodzený, vzhľadom na dlhú históriu jeho úsilia o rozvoj európskej obrany, autonómnej od Washingtonu. Odstúpenie Francúzska z vojenských veliteľstiev NATO v roku 1966, viaceré návrhy francúzskych vodcov na vytvorenie európskej obrannej komunity, ako aj nesúhlas s postupom USA v roku 2003 týkajúci sa spustenia operácie v Iraku, predstavujú len niektoré z príkladov v tomto ohľade.

7 ZÁVER

Komparatívna analýza oboch predmetných ustanovení o vzájomnej, resp. kolektívnej obrane z hľadiska ich sily, ktorá vyplýva z povahy a typu oboch organizácií, ktoré sú obe špecifické, z operačných spôsobilostí, kapacít a akcií, ktoré vykonávajú, z úrovne koordinácie, rozhodovacích postupov, operačného a núdzového plánovania, ako aj implikácií na politiky členských štátov, odzrkadľuje aspekty, ktoré sú relevantné súčasnému stavu globálneho i regionálneho bezpečnostného prostredia, transatlantickým trendom, ako aj dynamike vzťahov medzi európskymi aktérmi v oblasti bezpečnosti. Dovoľávanie sa aktivácie doložky o vzájomnej obrane Francúzskom v nadväznosti na teroristické útoky koncom roka 2015 poukazuje na schopnosť Francúzska využiť krízovú situáciu, čím sa stáva impulzom pre rozvoj SBOP.

Na druhej strane, táto aktivita poukazuje na potrebu opätovného posúdenia celého súboru nástrojov EÚ v oblasti manažmentu európskej bezpečnosti a obrany, pretože aj napriek tomu, že sa Francúzsko rozhodlo pre tento krok, bolo toto rozhodnutie značne determinované možnosťami rýchlej reakcie v rámci ustanovení zmluvy o EÚ a osobitne klauzuly o vzájomnej obrane v rámci Únie.

Hoci základné princípy oboch článkov o vzájomnej obrane (EÚ) a kolektívnej obrane (NATO) sú si podobné, pokiaľ ide o opatrenia a aktivity, ktoré vyvolávajú, sú si vo veľkej miere odlišné. Kým v prípade NATO aktivácia doložky o kolektívnej obrane podľa článku 5 Washingtonskej zmluvy predpokladá okamžité a reálne kroky (akcie, vojenské operácie) vedené na úrovni Aliancie, v prípade EÚ je odvolanie sa na článok 42 ods. 7 iba politickým základom pre prijatie dvojstranných dohôd medzi dovoľávajúcim sa štátom na jednej strane a iným členským štátom EÚ na strane druhej.

Na prvý pohľad, vzhľadom na nedostatok skúseností na európskej úrovni s využitím doložky o vzájomnej obrane na získanie podpory a pomoci v dôsledku teroristických útokov z 13. novembra, by sa mohlo zdať rozhodnutie Francúzska ako náhodné, resp. príležitostné. Nie je to tak, rozhodnutie bolo premyslené a jasne odôvodnené, pretože predpokladá rad nepochybných výhod pre Francúzsko aj Úniu.

S prihliadnutím na identifikáciu hlavných súradníc európskeho bezpečnostného prostredia a vzhľadom na politickú a aj symbolickú hodnotu francúzskeho uplatnenia článku 42 ods. 7 môže mať príslušné rozhodnutie tri hlavné významy: a) európske úsilie riešiť bezpečnostné problémy bez apelovania a zapojenia NATO a USA; b) potvrdenie Francúzska ako európskeho lídra v oblasti manažovania európskej bezpečnosti a obrany; c) úsilie poskytnúť nový impulz rozvoju SBOP.

Následne, v prípade ďalšieho prehĺbenia európskej integrácie a pozitívneho vývoja vzťahov medzi európskymi štátmi by následky aktivácie ustanovení o vzájomnej obrane napriek tomu, že v predmetnom prípade vyvolali len politické a symbolické účinky, mohli tiež spočívať v posilnení myšlienok budovania spoločnej európskej obrany a taktiež v posilnení európskej solidarity v čase, keď je jednota medzi členskými štátmi EÚ vážne spochybnená utečeneckou krízou.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ANDRASSY, V. (2019): Slovenská republika v operáciách NATO po summite vo Varšave. In: *Politické vedy*, 2019, roč. 22, č. 1, s. 80-107.
2. BAILLET, C. (2009): *Security: A Multidisciplinary Normative Approach*. Leiden : Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 383 s. ISBN 978-90-04-17296-8.
3. BARIČIČOVÁ, L. – PAJPACHOVÁ, M. (2016): Policajná organizácia ako garant vnútornej bezpečnosti. In: *Právni a bezpečnostní prostředí Evropské unie v teritoriální optice vybraných zemí středoevropského prostoru*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2016. s. 18-26, 114 s. ISBN 978-80-7556-005-6.
4. BBC. (2015): Paris attacks: What happened on the night. [Online.] In: *BBC*, 2015. [Citované 2.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-34818994>>.
5. BOFFEY, D. (2017): EU should avoid duplicating Nato, says Michael Fallon. [Online.] In: *The Guardian*, 2017. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/politics/2017/mar/06/eu-should-avoid-duplicating-nato-says-michael-fallon>>.
6. BRHLÍKOVÁ, R. (2013): *Politiky Európskej únie po Lisabone*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2013. 326 s. ISBN 978-80-558-0478-1.
7. BRHLÍKOVÁ, R. (2014): *Bezpečnosť a Európska únia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2014. 208 s. ISBN 978-80-558-0717-1.
8. BUZAN, B. – WAEVER, O. – WILDE, J. (1998): *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 s. ISBN 978-1-55587-784-2.
9. COOK, L. (2015): France requests European support in Syria, Iraq, Africa and other missions. [Online.] In: *Associated Press*, 2015. [Citované 1.4.2019.]

- Dostupné na internete: <<https://www.apnews.com/5a7abd4c02b042a1bf35de4d0d547b38>>.
- 10.DE (2015): Has the refugee crisis increased the likelihood of terrorist attacks? [Online.] In *Debating Europe*, 2015. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.debatingeurope.eu/2018/05/09/refugee-crisis-increased-likelihood-terrorist-attacks/#.W9xgJ7uZ1PY>>.
 - 11.ECFR. (2015): Real Solidarity with France. [Online.] In *European Council of Foreign Relations*, 2015. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.ecfr.eu/article/commentary_real_solidarity_with_france5016>.
 - 12.EDA (2017): Pooling and Sharing. [Online.] In *EDA*, 2015. [Citované 8.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.eda.europa.eu/docs/default-source/eda-factsheets/final-p-s_30012013_factsheet_cs5_gris>.
 - 13.EMMOTT, R. – SIEBOLD, S. (2015): France requests European support in Syria, Iraq, Africa. [Online.] In: *Reuters*, 2015. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.reuters.com/article/us-france-shooting-eu-defence-help/france-requests-european-support-in-syria-iraq-africa-idUSKCN0T611Z20151117>>.
 - 14.EU (2003): European Security Strategy. [Online.] In: *European Union*, 2003. [Citované 4.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>>.
 - 15.EU (2004): Headline Goal 2010. [Online.] In: *European Union*, 2004. [Citované 4.4.2019.] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/sede110705headlinegoal2010_/sede110705headlinegoal2010_en.pdf>.
 - 16.EU (2009): Development of European Military Capabilities. [Online.] In: *EU*, 2009. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede171109factsheemilcap_/sede171109factsheemilcap_en.pdf>.
 - 17.EU (2009): The Lisbon Treaty. [Online.] In: *EU*, 2009. [Citované 3.4.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty.html>>.
 - 18.EU (2015): France Request for Assistance and the Member States Response. [Online.] In: *EU*, 2015. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-573883-Activation-of-article-42-7-FINAL.pdf>>.
 - 19.EU (2017): EU Battlegroups. [Online.] In: *EU*, 2017. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/33557/eu-battlegroups_en>.

20. EU (2018): Berlin Plus Agreement. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 7.4.2019.] Dostupné na internete: <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus_/berlinplus_en.pdf>.
21. EU (2018): Black Sea Synergy. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/black-sea-synergy_en>.
22. EU (2018): CSDP structure, instruments, and agencies. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 7.4.2019.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp/5392/csdp-structure-instruments-and-agencies_en>.
23. EU (2018): Eastern Partnership. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/eastern-partnership_en>.
24. EU (2018): European External Action Service. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 6.4.2019.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en>.
25. EU (2018): European Union Military Staff. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 6.4.2019.] Dostupné na internete: <[https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/5436/The%20European%20Union%20Military%20Staff%20\(EUMS\)>](https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/5436/The%20European%20Union%20Military%20Staff%20(EUMS)>)>.
26. EÚ (2018): European Union. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://europa.eu/european-union/index_en>.
27. EU (2018): Military and civilian missions and operations. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 6.4.2019.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/430/military-and-civilian-missions-and-operations_en>.
28. EU (2018): Political and Security Committee. [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 6.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/political-security-committee/>>>.
29. EU (2018): The Common Security and Defence Policy (CSDP). [Online.] In: *EU*, 2018. [Citované 5.4.2019.] Dostupné na internete: <https://eeas.europa.eu/topics/common-security-and-defence-policy-csdp_en>.
30. JURČÁK, V. a kol. (2009): *Organizácie medzinárodného krízového manažmentu*. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2009. ISBN 978-80-8040-387-4.
31. KAZANSKÝ, R. – ANDRASSY, V. (2019): Conflict Resolution Approaches Towards Smart Sustainability of Internal Relations. In: *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 2019, 6, 3, pp. 1468-1484.

32. KAZANSKÝ, R. (2011): *Bezpečnostná politika – Teória konfliktov*. Banská Bystrica: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB, 2011. 115 s. ISBN 978-80-557-0250-6.
33. LASICOVÁ, J. – UŠIAK, J. (2012): *Bezpečnosť ako kategória*. Bratislava: Veda – vydavateľstvo SAV, 2012. 264 s. ISBN 978-80-224-1284-1.
34. MULLEN, J. – HADDAD, M. (2015): 'France is at war,' President Francois Hollande says after ISIS attack. [Online.] In: *CNN*, 2015. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://edition.cnn.com/2015/11/16/world/paris-attacks/index.html>>.
35. MZV (2008): *Zmluva o EÚ 2008. Konsolidované znenie zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únie v znení Lisabonskej zmluvy*. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí SR, 2008. 340 s. ISBN 978-80-88726-24-1.
36. NATO (2017): NATO Response Force. [Online.] In: *NATO*, 2017. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.nato.int/cps/ie/natohq/topics_49755.htm>.
37. NATO (2017): Smart Defence. [Online.] In: *NATO*, 2017. [Citované 8.4.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-Briefing-573883-Activation-of-article-42-7-FINAL.pdf>>.
38. NATO (2018): Allied Command Operations. [Online.] In: *NATO*, 2018. [Citované 6.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_52091.htm>.
39. NATO (2018): North Atlantic Treaty Organisation. [Online.] In: *NATO*, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.nato.int>>.
40. NATO (2018): The North Atlantic Treaty. [Online.] In: *NATO*, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://www.nato.int/cps/ie/natohq/official_texts_17120.htm>.
41. PAPAPOULOU, L. (2010): The European Union as a sui generis organization. [Online.] In: *Open courses*, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/OCRS395/Presentations/03A_EU%20as%20a%20sui%20generis%20org.pdf>.
42. PURPURA, P. P. (2011): *Security: An Introduction*. Boca Raton: CRC Press, 2011. 637 s. ISBN 978-1-4200-9284-4.
43. RAND (2018): The Islamic State (Terrorist Organization). [Online.] In: *RAND*, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.rand.org/topics/the-islamic-state-terrorist-organization.html>>.
44. TARDY, T. (2015): CSDP in Action. What contribution to international security. [Online.] In: *European Union Institute for Security Studies*, 2015.

- [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.iss.europa.eu/content/csdp-action---what-contribution-international-security>>.
45. TIILIKAINEN, T. (2008): EU security guarantees a matter of strong significance in policy and in principle. [Online.] In: *Finland abroad*, 2015. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.finland.or.th/public/default.aspx?contentid=125518&nodeid=35085&contentlan=2&culture=en-US>>.
46. TRAYNOR, I. (2015): France invokes EU's article 42.7, but what does it mean? [Online.] In *The Guardian*, 2015. [Citované 2.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2015/nov/17/france-invokes-eu-article-427-what-does-it-mean>>.
47. UŠIAK, J. – GÖRNER, E. (2018): Military recruitment model for armed forces of small states and middle powers In: *Revista UNISCI = UNISCI Journal*, 2018, 46, pp. 197-218.
48. UŠIAK, J. (2018): Slovakia's perspective on NATO. In: *Communist and post-communist studies*, 2018, 51, 2, pp. 125-137.
49. VOLNER, Š. (2012): *Bezpečnosť v 21. storočí*. Bratislava: Iris, 2012. 387 s. ISBN 978-80-89256-74-7.
50. WEU (2018): Western European Union. [Online.] In: *Communist and post-communist studies*, 2018. [Citované 5.4.2019.] Dostupné na internete: <<http://www.weu.int>>.

NIEKTORÉ PROBLÉMY MIGRAČNEJ POLITIKY V EURÓPSKEJ ÚNII

SPECIFIC ISSUES CONCERNING THE EUROPEAN UNION'S MIGRATION POLICY

*Stanislav Mráz*¹

Autor sa vo svojom príspevku zaoberá niektorými otázkami migrácie a následnými problémami s ňou spojenými. Prílev migrantov z tretích krajín v ostatných rokoch prerástol do takých rozmerov, že si s týmto problémom nevedia poradiť viaceré krajiny. Situácia sa natoľko vyhrotila, že už aj Európska únia musela podniknúť kroky na jej riešenie, elimináciou. Autor na praktických príkladoch poukazuje na chyby, ktorých sa dopúšťajú národné súdy pri riešení jednotlivých prípadov.

Kľúčové slová: migrácia, bezpečnosť štátu, azyl, vyhostenie, obmedzenie slobody, osobná sloboda, spájanie rodín, ľudské práva

In his paper, the author deals with particular issues of migration and the subsequent problems associated with it. In recent years, the influx of migrants from third countries has grown to such an extent that many countries cannot cope with this problem. The situation has become so intense that the European Union has already taken steps to address it by the means of elimination. On practical examples, the author points out the mistakes made by national courts in solving individual cases.

Key words: migration, state security, asylum, expulsion, restriction of freedom, personal freedom, family reunification, human rights

JEL: F22, K37

1 AZYL A MIGRÁCIA V KONTEXTE LEGISLATÍVY EÚ

Dôvodov migrácie obyvateľstva je mnoho. Jedným z tých najdôležitejších je sociálna úroveň obyvateľstva jednotlivých krajín a ich sociálne systémy. Ako uvádza Klíma (2017, s. 35), obrazom toho, či je štát skutočne právny a sociálny, je život tých najzraniteľnejších. Odrazom demokratického štátu je podľa neho aj skutočná, nie

¹ Prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc. Katedra medzinárodného práva, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: stanislav.mraz@euba.sk

proklamovaná dôstojná životná úroveň obyvateľstva. Ak uvedené v štáte neplatí, má to za následok migrovanie ľudí. Migrovanie nielen v rámci krajiny, ale aj do zahraničia, v rámci EÚ, aj mimo nej. Pravidlá však musia byť právne upravené.

So vznikom schengenského priestoru vzniká potreba harmonizovať azylové politiky jednotlivých štátov patriacich do tohto priestoru. Na to nadväzovalo prijatie Dublinskej dohody. V Maastrichtskej zmluve je azylová politika zaradená do tretieho piliera. V Amsterdamskej zmluve sa však už dostala do prvého piliera.

Účastník migrácie je migrant. Všeobecná definícia tohto pojmu neexistuje, rôzne organizácie ho vykladajú po svojom. OSN ho napríklad vykladá ako „*jedinca, ktorý žije v cudzine dlhšie ako rok a to bez ohľadu na to, či k migrácii využil regulárne alebo neregulárne prostriedky*“. Klíma (2017, s. 36) uvádza, že migrant bol ten, kto sa z osobných dôvodov, slobodne a bez zásahu akéhokoľvek vonkajšieho faktora rozhodol migrovať. Cieľom týchto osôb je zabezpečiť si lepšie životné podmienky a vyhliadky do budúcnosti. Uvedený pojem sa vzťahuje aj na rodinných príslušníkov migranta.

Európsky parlament (EP) a Rada Európskej únie (Rada) vytvorili 19. mája 2010 Nariadením č. 439/2010 Európsky podporný úrad pre otázky azylu. Má posilňovať a uľahčovať spoluprácu medzi členskými štátmi a realizovať spoločný európsky azylový systém.

Na päťročné obdobie od roku 2008 do roku 2013 vznikol program Solidarita a riadenie migračných tokov. Jeho úlohou bolo napomáhať členským štátom pri činnostiach spojených s prijímaním utečencov, s ich integráciou, s riadením ich návratu do domovskej krajiny a integrovanom riadení vonkajších hraníc EÚ. (Klíma 2017, s. 37) Boli vytvorené štyri fondy s názvami obdobnými ako jednotlivé ciele programu – Európsky utečenecký fond, Európsky návratový fond, Európsky fond pre integráciu štátnych príslušníkov tretích krajín a Fond pre vonkajšie hranice.

V roku 2014 bol program, s platnosťou do roku 2020, nahradený dvomi fondmi – Azylovým, migračným a integračným fondom a Fondom pre vnútornú bezpečnosť. Členské štáty sú povinné pre každý fond vytvoriť vlastný národný program. Na základe neho dostanú peniaze z EÚ.

V roku 2015 začala do EÚ mieriť obrovská migračná vlna. Únia sa začala zaoberať dôvodmi, prečo také množstvo ľudí opúšťa svoje domovské krajiny. Ide väčšinou o vojnové konflikty, politickú a hospodársku nestabilitu a chudobu. (Klíma 2017, s. 38) Začínajú sa posilňovať kontroly na vonkajších hraniciach EÚ a vymýšľať lepšie spôsoby návratu nelegálnych utečencov do krajiny pôvodu. Po tomto roku niektoré členské štáty zaviedli kontroly na vnútorných hraniciach. Západoeurópske krajiny sa k problému stavajú liberálnejšie, krajiny V4 realisticky. Poľsko, Maďarsko, Slovensko a Česko sa zamerali na ochranu svojho obyvateľstva a chránia záujmy štátu.

Tieto snahy už začínajú byť čoraz citeľnejšie aj na rozhodnutiach Rady EÚ, ktoré sú postavené na vonkajšej a vnútornej bezpečnosti členských štátov EÚ.

Podľa štatistík Eurostatu patrí k najvyužívanejším trasám, ktorými migranti najčastejšie smerujú do Európy, tzv. Balkánska cesta – migranti z Albánska, Kosova, Macedónska, Srbska, Bosny a Hercegoviny. Ich cieľom je Nemecko, Rakúsko, Švajčiarsko. Ďalšími sú migranti z Ukrajiny a Ruska mieriaci do Nemecka. Z mimoeurópskych krajín miera do Európy najmä obyvatelia Sýrie, Iraku, Eritrei a Somálska. Ďalšími mimoeurópskymi migrantmi sú Afganci, Pakistanci, Bangladéšania, veľkú časť migrantov tvoria Afričania. Posledné menovaní miera do Talianska, Španielska, Francúzska.

Medzi migrantmi sú najmä muži do 35 rokov. Z celkového počtu migrantov je 23 % detí a 15 % žien. Až 85 % prichádzajúcich utečencov sa hlási k moslimskému vierovyznaniu, 6 % sú kresťania. Polovica utečencov je slobodných, 45 % vydatých alebo ženatých, zvyšní sú vdovci vdovy alebo rozvedení. Odborníci predpokladajú, že do roku 2050 príde do Európy 31 miliónov ľudí a do roku 2060 až 55 miliónov migrantov.

Migračná kríza, ktorá začala v roku 2015, má výrazný dopad na pôvodné obyvateľstvo krajín, do ktorých migranti smerujú. Medzi migrantmi už nie sú len politickí a iní utečenci, ale aj nelegálni ekonomickí migranti. Smerujú najmä do Grécka a Talianska. Najviac ohrozené krajiny robia opatrenia na elimináciu prílivu migrantov. Maďarsko pred niekoľkými rokmi postavilo zo strany od Srbska ostnatý plot, v mnohých štátoch boli vybudované záchytné strediská pre utečencov. Obrovská vlna migrácie je spôsobená vojnovými konfliktami v mnohých, nielen afrických krajinách, dlhodobo neriešenými bezpečnostnými a humanitárnymi problémami, katastrofickými sociálnymi a ekonomickými podmienkami na život.

Jednotlivé štáty podľa rozsahu prílevu migrantov na ich územie prijímajú rôzne pravidlá a represie voči utečencom. Taliansko prijalo kontroverzný zákon, podľa ktorého si musí migrant ešte pred príchodom do krajiny zariadiť pracovnú zmluvu. Ak ju nemá, hrozia mu po príchode do krajiny pokuty. Krajina, rovnako ako Grécko, navyše čelí hospodárskej kríze.

Krajiny V4 sú po teroristických útokoch vo Francúzsku ochotné prijať len nemoslimských utečencov. Nemecko v roku 2015 znovu zaviedlo kontroly na hraniciach s Rakúskom. Následne tak urobilo Rakúsko, Holandsko a Slovensko. V tom istom roku EÚ prijala desaťbodový program zameraný na migráciu. Bol schválený systém utečeneckých kvót, ktorý má pomôcť riadiť migračnú krízu. Odborníci sú však v tomto smere skeptickí. Prioritne treba riešiť problémy v krajinách, odkiaľ miera do Európy najviac utečencov. V opačnom prípade sa krízu nepodarí vyriešiť.

Migrácia ako taká je tu tisícročia. Kedysi, ako som už uviedol, bola vítaná. Jej zmysel sa však rokmi zmenil a súčasná spoločnosť nie je ochotná akceptovať

nelegálnu migráciu. Pod ťarchou aktuálneho diania vo svete sa totiž mení pohľad na ňu. Do Európy s vidinou lepšieho života mieria státisíce ľudí z vojnou zmietanej Afriky. Prílev migrantov spôsobuje štátom mnohé komplikácie, vrátane zvýšenej kriminality, až po jej najvyššie formy - terorizmus. S migráciou a kriminalitou s ňou súvisiacou sa však spája aj obchod s ľuďmi, nútené žobranie, predaj a výroba drog, pestovanie marihuany a podobne. Problémy, najmä integračné, sú napokon aj s niektorými migrantmi, ktorí už dostali v krajine azyl.

2 VYBRANÁ JUDIKATÚRA ESĽP VO VECIACH AZYLOVÉHO PRÁVA

Európsky súd pre ľudské práva ako jedna z najvyšších súdnych inštitúcií v EÚ rieši rôzne porušenia základných ľudských práv a slobôd. V súvislosti s niekoľko rokov trvajúcou a čoraz výraznejšou utečeneckou krízou sa zaoberá aj azylovým právom. Je totiž akýmsi prirodzeným vyústením, že prípad riešený na národnej úrovni a nedoriešený k spokojnosti sťažovateľa, skončí na ESĽP.

Ten odpovedá na otázky oprávnenosti vyhostenia migrantov na území tohto ktorého štátu, pobytu utečencov na území členských štátov EÚ, posudzuje dodržiavanie základných práv a slobôd utečencov na území štátov, v ktorých hľadajú útočisko. Pri posudzovaní jednotlivých prípadov ESĽP neskúma len dodržiavanie práva na území hostiteľského štátu, ale zaoberá sa aj dopadmi na sťažovateľa v domovskom štáte, ak by bol do neho vyhostený. Oblasť týkajúca sa azylovej politiky, ktoré končia na ESĽP, je viacerá. Mimoriadnu ochranu si zasluhujú rodiny s deťmi, maloletí migranti, súd však rieši aj nelegálnu migráciu.

Judikatúra ESĽP výrazne ovplyvňuje rozhodovanie súdov v jednotlivých členských štátoch.

Všeobecne o prístupe ESĽP k azylovej problematike. ESĽP pri svojej rozhodovacej právomoci zabezpečuje ochranu základných ľudských práv a slobôd vyplývajúcich z Európskeho dohovoru. Uvedený dokument z pohľadu ľudských práv úzko súvisí so Ženevským dohovorom a viacerými jeho ustanoveniami, okrem iného zásadou *non refoulement* a ďalšími právami a slobodami. Súd vo svojich rozhodnutiach opakovane judikuje, že štáty, ktoré sú zmluvnými stranami Európskeho dohovoru, môžu kontrolovať vstup, pobyt a vyhostenie cudzincov zo svojho územia (Rozhodnutie ESĽP vo veci Abdolkhani a Karimnia vs. Turecko). Je to ich suverénne právo. Súčasne opakovane poukazuje na to, že štáty majú právo rozhodovať o pobyte cudzincov na svojom území (Rozhodnutie ESĽP vo veci Üner vs. Holandsko).

Pri prípadnom vyhostení sú však štáty povinné dbať na to, aby týmto rozhodnutím nedošlo k porušeniu čl. 3 Európskeho dohovoru, podľa ktorého „*nikoho nemožno mučiť alebo podrobovať neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu*“ (Európsky dohovor, čl. 3). Chráni však všetkých cudzincov, nielen utečencov. A taktiež poskytuje ochranu nielen v prípade porušenia už spomenutého čl.

3 Európskeho dohovoru, ale chráni cudzincov aj v prípadoch ohrozenia ich života či osobnej slobody. Je súčasne orgánom ochrany rešpektovania ich súkromného a rodinného života.

V rozhodovacej právomoci ESLP napokon nie je len riešenie prípadov porušenia základných ľudských práv a slobôd cudzincov na území zmluvného štátu jeho verejnou mocou, ale aj situácií, kedy zmluvný štát poruší základné práva a slobody cudzinca tým, že ho vyhostí do jeho domovského štátu, kde mu hrozí narušenie jeho práv alebo slobôd (Klíma 2017, s. 89).

Judikátúra ESLP ohľadom zlého zaobchádzania s cudzincami. Európsky dohovor vo viacerých úvodných ustanoveniach obsahuje zákaz neľudského, zlého či nedôstojného zaobchádzania s každou osobou, bez rozdielu. Podľa čl. 3 „*nikoho nemožno mučiť alebo podrobovať neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu*“ (Európsky dohovor, čl. 3).

ESLP pojmy obsiahnuté v čl. 3 vyložil, okrem iného, aj v rozhodnutí Jalloh proti Nemecku, v ktorom sa zaoberal sťažnosťou Abu Bakah Jalloha občana Sierry Leone, ktorý dlhodobo žil v Kolíne nad Rýnom. Podľa uvedeného rozhodnutia je neľudské správanie také, ktoré bolo vopred premyslené, trvalo niekoľko hodín bez prerušenia a privodilo buď skutočné ublíženie na zdraví alebo intenzívne fyzické a psychické utrpenie (Rozhodnutie ESLP vo veci Jalloh vs. Nemecko). Súd ďalej interpretuje aj pojem ponižujúce správanie. Podľa neho ide o správanie, ktoré obeť pokoruje, ponižuje alebo u nej vyvoláva pocit strachu, úzkosti, menejcennosti, ktoré môžu viesť až k narušeniu jej morálnej fyzickej odolnosti, alebo ak núti obeť ku konaniu v rozpore s jej vôľou či presvedčením.

Němčák upozorňuje, že ak má byť aplikovaná ochrana zakotvená v čl. 3, je nevyhnutné preukázať, že vyhostenej osobe hrozí skutočné riziko neľudského či ponižujúceho správania (Němčák 2011, s. 195). Dôkazné bremeno nesie vyhostená osoba. Preukazovanie hrozby zlého zaobchádzania musí osoba podložiť dôkazmi a preukázať ju bez akýchkoľvek pochybností. Ako však ESLP uvádza v prípade Jalloh proti Nemecku, pri dokazovaní stačí aj presvedčivá a jasná dedukcia z nevyvrátiteľných predpokladov a faktov.

Základné ľudské práva a slobody obsahuje a rozvádza aj Ženevský dohovor. Ako je ustanovené v čl. 3, „*zmluvné štáty sa zaväzujú dodržiavať ustanovenia tohto dohovoru voči utečencom bez rozdielu rasy, náboženstva alebo krajiny pôvodu*“ (Ženevský dohovor, čl. 3). Rovnako musia zmluvné štáty Ženevského dohovoru dodržiavať aj zásadu zákazu vyhostenia, podľa ktorej „*žiadny zmluvný štát nevyhostí utečenca akýmkoľvek spôsobom alebo ho nevráti na hranice území, na ktorých by jeho život alebo jeho osobná sloboda boli ohrozené z dôvodov jeho rasy, náboženstva, národnosti, príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo zastávania určitých politických názorov*“ (Ženevský dohovor, čl. 33).

Na druhej strane je každý zmluvný štát suverénny pri kontrole vstupu, pobytu a vyhostenia cudzincov zo svojho územia. Ide o medzinárodné právo štátu, ktoré vyplýva aj z Európskeho dohovoru. Ako som však už uviedol, pri vyhostení musí dbať na neporušenie čl. 3 Európskeho dohovoru. Porušenie tohto ustanovenia môže spôsobiť vznik zodpovednosti vyhost'ujúceho štátu, ak je dostatočne preukázané, že vyhost'ovaná osoba bude čeliť skutočnému riziku (real risk) a bude vystavená zaobchádzaniu v rozpore s čl. 3 v prijímacej krajine (Rozhodnutie ESLP vo veci Salah Sheekh vs. Holandsko).

V prípade Soering vs. Spojenému kráľovstvu z roku 1989 ESLP vykladal čl. 3 Európskeho dohovoru v spojitosti s jeho porušením, ak štát vyhostí cudzinca, ktorému v jeho domovskej krajine hrozí neľudské zaobchádzanie alebo trest smrti za spáchanie závažného trestného činu. Ako uvádza vo svojom odôvodnení, bolo by v rozpore s čl. 3 Európskeho dohovoru, ak by *„zmluvný štát úmyselne odovzdal utečenca do iného štátu, ak by boli reálne dôvody predpokladať, že by bol v nebezpečenstve vystavenia mučeniu, aj keby akokoľvek odporný zločin by bol údajne spáchal“* (Rozhodnutie ESLP vo veci Soering vs. Spojené kráľovstvo). Súd v rozhodnutí ďalej uvádza, že povinnosť nevydať utečenca sa týka aj prípadov, v ktorých by musel čeliť v prijímajúcom štáte reálnemu riziku vystavenia neľudskému alebo ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestu zakázanému uvedeným článkom.

Rozhodnutie navyše obsahuje konštatovanie, že rozširujúcim sa pohybom osôb sa zvyšuje aj záujem štátov o to, aby podozriví zo spáchania trestných činov, ktorí sa vyhýbajú trestnému stíhaniu útekom do zahraničia, neunikli spravodlivosti. ESLP súčasne judikuje, že *„vytvorenie bezpečných útočísk pre utečencov by vyústilo nielen do nebezpečenstva pre štát zaviazaný poskytnúť útočisko chránenej osobe, ale by tiež viedlo k podkopaniu základov vydávania. Tieto stanoviská sa musia zahrnúť medzi faktory, ktoré treba vziať do úvahy pri interpretácii a aplikácii pojmov neľudského a ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu v prípadoch vydávania“* (Rozhodnutie ESLP vo veci Soering vs. Spojené kráľovstvo).

V prípade Saadi vs. Taliansko ESLP upozorňuje, že národné sudy sú povinné podrobne preskúmať, či hrozí utečencovi v prípade vyhostenia do domovskej krajiny neľudské zaobchádzanie. Ako sa uvádza v rozhodnutí, preskúmanie skutočného rizika súdom prvého stupňa v prípade takéhoto podozrenia musí byť mimoriadne prísne (Rozhodnutie ESLP vo veci Saadi vs. Taliansko). Ak sa zistí dôvodná obava zo zlého zaobchádzania s utečencom v jeho domovskej krajine, ESLP judikuje, že zmluvný štát je povinný takto ohrozenú osobu nevyhostiť.

Nie o každej sťažnosti na porušenie základných práv a slobôd však súd rozhodne v prospech sťažovateľa. Sudcovia každú posudzujú individuálne, vyhodnocujú jednotlivé skutočnosti z pohľadu medzinárodného práva, ale aj samotného sťažovateľa. Nestačí samotná hrozba zlého zaobchádzania. Musí byť

dokázaná relevantnými dôkazmi. V prípade *Budrevich vs. Česká republika* súd pripomenul, že v prípadoch hrozaceho vyhostenia je pre posúdenie porušenia Európskeho dohovoru rozhodujúci okamih preskúmania sťažnosti ESLP. Nie je ojedinelé, tak ako tomu bolo aj v uvedenom prípade, že súd rozhodne o zamietnutí sťažnosti a súčasne dospeje k záveru, že vzhľadom na uvedené skutočnosti môže sťažovateľ stratiť postavenia obeť v zmysle medzinárodného práva.

Obeťou je osoba, ktorá je priamo postihnutá konaním alebo opomenutím, prípadne vystavená rizikám vyplývajúcim z núteného vycestovania. Súd rozhodol, že obeťou nie je osoba, ktorá má byť vyhostená na základe nevykonateľného opatrenia, kedy príkaz na vyhostenie alebo vydanie bol odložený na neurčito alebo inak zbavený právneho účinku, kde je možné akékoľvek rozhodnutie príslušných orgánov napadnúť na súde (Rozhodnutie ESLP vo veci *Budrevich vs. Česká republika*).

Judikatúra ESLP v prípadoch zbavenia osobnej slobody cudzincov.

Okrem čl. 3, ktorý som bližšie analyzoval v predošlej časti, poskytuje ochranu, nielen utečencom, čl. 5 Európskeho dohovoru. Podľa neho má každý právo na slobodu a osobnú bezpečnosť. Nikoho nemožno pozbaviť slobody okrem v dohovore určených prípadoch, ak sa tak stane na základe postupu stanoveného zákonom. Zákonným dôvodom je pozbavenie slobody osoby, ktorá bola odsúdená príslušným súdom, zatknutie osoby alebo pozbavenie jej slobody z dôvodu nespĺnenia zákonného rozhodnutia vydaného príslušným súdom; zatknutie alebo pozbavenie slobody za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán pre dôvodné podozrenie zo spáchania trestného činu, alebo ak je to dôvodne považované za potrebné za účelom zabránenia spáchaniu trestného činu alebo úteku po jeho spáchaní; pozbavenie slobody maloletého na základe zákonného rozhodnutia za účelom výchovného dohľadu alebo jeho zákonné pozbavenie slobody za účelom predvedenia pred príslušný súdny orgán; zákonné pozbavenie slobody osôb, aby sa zabránilo šíreniu nákazlivej choroby, alebo duševne chorých osôb, alkoholikov, narkomanov alebo tulákov; zákonné zatknutie alebo iné pozbavenie slobody osoby, aby sa zabránilo jej nepovolenému vstupu na územie štátu, alebo osoby, proti ktorej sa vedie konanie o vyhostenie alebo vydaní (Európsky dohovor, čl. 5, ods. 1). Posledný spomínaný dôvod sa najbližšie dotýka problematiky utečencov a migrácie.

ESLP vo svojej judikatúre poukazuje na povinnosť štátov dodržiavať uvedené ustanovenie nielen vo vzťahu k vlastným občanom, ale aj migrantom, utečencom či azylantom práve v súvislosti s čl. 5 ods. 1 písm. f). Súčasťou súdnej praxe sú aj konkrétne prípady, kedy a za akých okolností štát nepostupoval v súlade s uvedeným článkom, čím porušil jeho ustanovenia.

Sťažovateľ, iránsky štátny občan, utiekol z Iránu pre svoju homosexuálnu orientáciu. Krátko po pricestovaní do Maďarska bol zadržaný, pretože pricestoval nelegálne, nemal tam žiadne kontakty a úrady mali povinnosť zistiť jeho totožnosť.

Keďže vyhodnotili, že hrozí jeho útek a nespolupracoval s azylovými orgánmi, polícia ho zadržala. Po dvoch mesiacoch dostal zvláštne opatrenie, na základe ktorého bol povinný zdržiavať sa na určenom mieste. Sťažovateľ na ESLP namietal narušenie čl. 5 Európskeho dohovoru a súd mu dal za pravdu.

Ako sa uvádza v odôvodnení, sťažovateľ vyvinul primerané úsilie na objasnenie svojej totožnosti a štátnej príslušnosti a taktiež preukázal dostatočnú snahu o spoluprácu s azylovými orgánmi. Vnútroštátne orgány nedostatočne posúdili individuálnu situáciu utečenca. ESLP súčasne judikoval, že pri rozhodovaní o umiestnení žiadateľa o azyl, ktorý tvrdí, že patrí k zraniteľnej skupine ľudí, kvôli čomu bol nútený ujsť z domova, by mali štátne orgány pristupovať veľmi obozretne, aby sa vyhli situáciám, ktoré môžu znovu oživiť ťaživú situáciu uvedenej osoby (Rozhodnutie ESLP vo veci O. M. vs. Maďarsko).

Vnútroštátne úrady pochybili, pretože rozhodli o zaistení utečenca bez toho, aby zohľadnili, do akej miery je pre zraniteľné osoby bezpečné bývať v zariadeniach pre zaistenie cudzincov medzi ostatnými osobami, z ktorých mnohé pochádzajú z krajín s rozšírenými kultúrnymi či náboženskými predsudkami voči takým osobám.

ESLP v podobných prípadoch pripomína, že každý, kto bol zbavený osobnej slobody, má právo na preskúmanie zákonnosti zbavenia slobody prostredníctvom súdu. Sťažovateľ musí mať prístup k súdu a možnosť byť vypočutý, a to buď sám alebo v zastúpení, súčasne je potrebné medzi účastníkmi konania zachovávať rovnosť postavenia (Rozhodnutie ESLP vo veci Rashed vs. Česká republika). Súd sa pri zbavení slobody musia riadiť čl. 5 a zásadami, ktoré sleduje. Nesmie byť svojvoľné, musí prebehnúť v dobrej vôli a musí byť tesne spojené s cieľom zabrániť dotýčenému v nepovolenom vstupe na územie. Miesto a podmienky zbavenia slobody musia byť podľa rozhodnutia Saadi vs. Spojené kráľovstvo adekvátne, pretože nejde o zaistenie páchatel'a trestného činu, ale o cudzinca, ktorý často v obave o svoj život uteká zo svojej vlasti. Trvanie takto pozbavenej slobody nesmie presiahnuť primeranú lehotu nevyhnutnú pre dosiahnutie sledovaného cieľa (Rozhodnutie ESLP vo veci Saadi vs. Spojené kráľovstvo).

Pokiaľ ide o zadržanie cudzinca, resp. žiadateľa o azyl na letisku s tým, že štát rozhodne o jeho ponechaní v medzinárodnej zóne, predlžovanie zadržania cudzinca zbaveného slobody vyžaduje urýchlenú kontrolu súdu, ktorý vystupuje ako orgán chrániaci osobné slobody (Rozhodnutie ESLP vo veci Rashed vs. Česká republika).

Zbavenie slobody osoby, proti ktorej je začaté konanie vo veci vyhostenia alebo extradície, sa dá považovať v súlade s čl. 5 ods. 1 písm. f) Európskeho dohovoru, ak je konanie vedené riadne a v primeranom čase. V opačnom prípade dochádza zo strany štátu k porušeniu uvedeného ustanovenia. Lehota zadržania musí byť navyše primeraná. Zo strany ESLP je však posudzovaná individuálne, závisí od konkrétneho prípadu.

Judikatúra EŠLP vo veciach azylového práva týkajúceho sa rodín s deťmi. Najcitlivejšími prípadmi v súvislosti s migráciou a prípadným vyhostením cudzincov do domovskej krajiny, kde by im hrozilo prenasledovanie či iné neľudské správanie, sú tie, ktorých účastníkmi sú aj deti.

EŠLP považuje za porušenie čl. 3 Európskeho dohovoru, ak dôjde k zaisteniu detí, ktoré sprevádzajú svojich rodičov. Dôvodom je pôsobenie troch faktorov – nízky vek detí, dĺžka zaistenia a neprispôsobený typ zariadenia. V týchto intenciách rozhodol vo viacerých prípadoch. Štáty sú povinné zabezpečiť deťom primeranú ochranu. Súd navyše upozorňuje, že sú povinné mať na pamäti extrémnu zraniteľnosť detí, ktorá prevažuje nad ich právnym postavením osôb, ktoré prišli na územie štátu nelegálne (Rozhodnutie EŠLP vo veci A.M. a ostatní vs. Francúzsko). Pri posudzovaní stupňa závažnosti je v niektorých prípadoch rozhodujúce plynutie času. Vnútroštátne súdy majú objektívne vyhodnotiť, koľko dní v tábore je ešte pre maloleté deti únosné a koľko už nie. V danom prípade EŠLP vyhodnotil 7-dňový pobyt detí vo veku 2,5 roka a 4 mesiace v zaisťovacom tábore ako príliš dlhý. V rozhodnutí uvádza, že vo vzťahu k deťom bol prekročený minimálny prah závažnosti zaobchádzania v zmysle čl. 3 Európskeho dohovoru.

V súvislosti s plynutím času v prípade Bistieva vs. Poľsko EŠLP judikoval, že hoci sťažovateľka nebola odlúčená od svojich detí, takmer šesťmesačné zaistenie rodiny, čím boli jej členovia vystavení podmienkam typickým pre miesto zbavenia slobody, predstavovalo zásah do ich rodinného života (Rozhodnutie EŠLP vo veci Bistieva vs. Poľsko).

Podmienky v prijímacích zariadeniach určených pre deti žiadateľov o azyl musia zodpovedať veku detí, nesmú v nich vyvolávať úzkosť a stres, ktoré môžu vyvolať zvlášť traumatické následky (Rozhodnutie EŠLP vo veci Popov vs. Francúzsko).

V súvislosti s čl. 5 ods. 1 písm. f) súd ďalej judikoval, že prítomnosť detí, ktoré sprevádzajú svojich rodičov v zariadení na zaistenie cudzincov, bude v súlade s uvedeným ustanovením iba vtedy, ak vnútroštátne orgány preukážu, že k tomuto krajnému riešeniu dospeli až po tom, čo s ohľadom na konkrétne individuálne okolnosti prípadu vylúčili iné opatrenia menej zasahujúce do osobnej slobody. V prípade Popov vs. Francúzsko zároveň EŠLP určil, že pri zaistení rodín s deťmi je potrebné skúmať, či u sťažovateľov existuje riziko úteku, ktoré robí zaistenie nevyhnutným, či boli zvažované alternatívy k zaisteniu, a či príslušné orgány vyvinuli maximálne úsilie na urýchlenú realizáciu vyhostenia, ktoré by skrátilo dobu zaistenia na minimum.

V súvislosti s prípadmi, v ktorých sú subjektmi aj deti utečencov, v nejednom prípade dochádza aj k porušeniu čl. 8 Európskeho dohovoru chrániaceho súkromný a rodinný život. Podľa neho má „každý právo na rešpektovanie svojho súkromného

a rodinného života, obydlia a korešpondencie“ (Európsky dohovor, čl. 8, ods.1) podľa EŠLP má byť primeraná lehota v konaní o udelení azylu aj v prípade, ak sa ním sleduje spojenie rodiny. V prípade Tanda-Muzinga vs. Francúzsko rozhodol, že je porušením čl. 8, ak je konanie o udelenie azylu manželke a deťom osoby so statusom utečenca príliš formalistické a zdĺhavé. Súd upozornil, že nielen na európskej, ale aj na medzinárodnej úrovni existuje všeobecná zhoda v názore, že k žiadostiam o zjednotenie rodín utečencov sa musí pristupovať priaznivejšie ako k obdobným žiadostiam iných cudzincov (Rozhodnutie EŠLP vo veci Tanda-Muzinga vs. Francúzsko).

Súd v neposlednom rade vo svojich rozhodnutiach upozorňuje na to, že pri rozhodovaní prípadov týkajúcich sa detí ich musia vnútroštátne orgány hodnotiť z pohľadu viacerých medzinárodných dokumentov, vrátane Dohovoru o právach dieťaťa a ďalších. V popredí musí byť nielen ochrana detí, ale aj sledovanie ich najlepších záujmov, čo je jeden z najvyšších princípov, ale aj rozhodujúci faktor. Najlepší záujem vyžaduje, aby bola v najväčšej možnej miere zachovaná jednota rodiny a k zaisteniu sa pristupovalo až ako k poslednému možnému opatreniu, po zhodnotení všetkých iných možných alternatív.

3 ZÁVER

Prílev migrantov z tretích krajín v ostatných rokoch prerástol do takých rozmerov, že si s týmto problémom nevedia poradiť viaceré európske krajiny. Situácia sa natoľko vyhrotila, že už aj Európska únia musela podniknúť kroky na jej riešenie, elimináciu. Krízu sa však zatiaľ upokojiť nepodarilo. Sú krajiny, ako Slovensko či Maďarsko, ktoré odmietajú povinné utečenecké kvóty a prejavili to už pred niekoľkými rokmi žalobou na Súdny dvor EÚ. Žalobu súd zamietol, keďže ani jeden zo šiestnástich žalobných dôvodov nevyhodnotil ako dôvodný. Ďalšie štáty, Poľsko, Česko a opäť Maďarsko, odmietajú prijať určený počet utečencov, kvôli čomu čelia žalobe na Súdnom dvore EÚ. Situácia sa začína vyhrocovať aj v ďalších krajinách, v Nemecku, Francúzsku. Vo Veľkej Británii boli povinné kvóty jedným z dôvodov, prečo sa krajina rozhodla vystúpiť z Únie.

Pôvodne bola migrácia realizovaná najmä z politických dôvodov. Ľudia utekali zo svojich domovských krajín, pretože boli prenasledovaní a hľadali ochranu v iných krajinách. Tak boli koncipované aj prvé medzinárodné dokumenty na ochranu utečencov. Postupne sa však zmysel migrácie zmenil. Dnes už nie je možné tvrdiť, že utečenci opúšťajú svoje krajiny len preto, že sa cítia ohrození, či už politickým systémom alebo vojnou. Čoraz viac utečencov z tretích krajín prichádza do Európy s cieľom ekonomického prilpenia si. Hľadajú v Únii lepšie podmienky na život, vyhľadávajú lepší sociálny systém s pomerne výhodnými sociálnymi dávkami. Samozrejme, v státisícoch migrantov sú aj takí, ktorí opúšťajú svoj domovský štát pre

chudobu, rastúce ceny, absenciu životných perspektív, represívnu politiku miestnych vlád či klimatické zmeny, ktoré pripravuje o živobytie milióny ľudí.

Migračná a azylová politika sa stretá s mnohými problémami. Obyvatelia členských štátov Európskej únie čoraz viac dávajú najavo svoj nesúhlas s prílevom migrantov. Dôvodov je mnoho, okrem iného aj iné zvyky, tradície, kultúra migrantov z tretích krajín. Boli zvyknutí na iní spôsob života a žiadni z vrcholových predstaviteľov štátov EÚ si zrejme nedovolia tvrdiť a presviedčať ostatných o tom, že migranti tieto svoje zvyky a tradície nebudú chcieť presadiť aj v krajinách, ktoré si „vybrali“ pri úteku zo svojej domovskej krajiny. V neposlednom rade sa natíska aj otázka terorizmu či zvyšujúcej sa kriminality. Je otázne, ako štáty EÚ migračnú krízu vyriešia, je však isté, že riešenie je nevyhnutné a bude musieť prísť čo najskôr.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. EUR-LEX (1989): *Rozsudok ESLP zo dňa 7. júla 1989, vo veci č. 14038/88, Soering proti Spojenému kráľovstvu.*
2. EUR-LEX (2001): *Rozsudok SDEÚ z 12. júla 2001, Jippes a ďalší, C-189/01, ECLI:EU:C:2001:420.*
3. EUR-LEX (2006): *Rozsudok ESLP zo dňa 18. októbra 2006, vo veci č. 46410/99, Ünner proti Holandsku.*
4. EUR-LEX (2007): *Rozsudok ESLP zo dňa 11. januára 2007, vo veci č. 1948/04, Salah Sheekh proti Holandsku.*
5. EUR-LEX (2008): *Rozsudok ESLP zo dňa 27. novembra 2008, vo veci č. 298/07, Rashed proti Českej republike.*
6. EUR-LEX (2008): *Rozsudok ESLP zo dňa 28. februára 2008, vo veci č. 37201/06, Saadi proti Taliansku.*
7. EUR-LEX (2009): *Rozsudok ESLP zo dňa 22. septembra 2009, vo veci č. 30471/08, Abdolkhani a Karimnia proti Turecku.*
8. EUR-LEX (2012): *Rozhodnutie ESLP zo dňa 19. januára 2012, vo veci č. 39472/07, Popov proti Francúzsku.*
9. EUR-LEX (2013): *Rozsudok ESLP zo dňa 17. októbra 2013, vo veci č. 65303/10, Budrevich proti Českej republike.*
10. EUR-LEX (2014): *Rozsudok ESLP zo dňa 10. júla 2014, vo veci č. 2260/10, Tanda-Muzinga proti Francúzsku.*
11. EUR-LEX (2015): *Rozhodnutie Rady EÚ č. 2015/1523 zo 14. septembra 2015 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka.*
12. EUR-LEX (2015): *Rozsudok ESLP zo dňa 11. júla 2006, vo veci 54810/00, Jalloh proti Nemecku.*

13. EUR-LEX (2016): *Rozhodnutie Rady EÚ č. 2016/1754 z 29. septembra 2016, ktorým sa mení rozhodnutie (EÚ) 2015/1601 o zavedení dočasných opatrení v oblasti medzinárodnej ochrany v prospech Talianska a Grécka.*
14. EUR-LEX (2016): *Rozsudok EŠLP zo dňa 12. júla 2016, vo veci č. 24587/12, A.M. a ostatní proti Francúzsku.*
15. EUR-LEX (2016): *Rozsudok EŠLP zo dňa 5. júla 2016, vo veci č. 9912/15, O. M. proti Maďarsku.*
16. EUR-LEX (2018): *Rozsudok EŠLP zo dňa 10. marca 2018, vo veci č. 75157/14, Bistieva proti Poľsku.*
17. FRONTEX (2018): Number of irregular crossings at Europe's borders at lowest level in 5 years. [Online.] In: Frontex, 2018. [Citované 1.4.2019.] Dostupné na internete: <<https://frontex.europa.eu/media-centre/news-release/number-of-irregular-crossings-at-europe-s-borders-at-lowest-level-in-5-years->>.
18. HORVÁTHOVÁ, Z. (2016): *Social systems and policies.* Prague: Metropolitan University Prague Press, 2016. 101 s. ISBN 978-80-87956-38-0.
19. HRNČÁROVÁ, N. (2014): Právo na azyl podľa Čl. 53 Ústavy Slovenskej republiky. In: *Justičná revue / Justičná revue*, 2014, 12, 1494 s.
20. JIRÁSKOVÁ, V. (1999): Ústavní základ, na jakém se členské státy vzdaly svých kompetencí a způsob jejich předání EU. In: *Suverenita a evropska integrace. K ústavněprávním souvislostem vstupu České republiky do Evropské unie.* Praha: Karlova univerzita, 1999. 316 s. ISBN: 80-85889-24-2.
21. KINCL, J. (2007): *Gaius – učebnice práva ve čtyřech knihách.* Praha: Aleš Čenek, 2007. 326 s. ISBN 978-80-7380-054-3.
22. KLÍMA, K. a kol. (2017): *Azylové právo v evropském kontextu.* Praha: Metropolitan University Prague Press, 2017. 222 s. ISBN 978-80-87956-73-1.
23. NĚMČÁK, V. (2011): K judikatuře Evropského soudu pro lidská práva v případech vyhoštění. In: *Správní právo*, 2011, roč. 44, č. 4, s. 193-208.
24. OLTMER, J. (2017): Ein deutsches Asylrecht am Ende der Weimarer Republik? Das Auslieferungsasyl in Westeuropa und seine Grenzen. In: *Themenportal Europäische Geschichte*, 2017, p. 1-10.
25. PALÁT, M. (2013): *Determinanty vzniku migrace a statistiky cizinců v Evropské unii.* Ostrava: Key Publishing, 2013. ISBN 978-80-7418-228-0.
26. UHEREK, Z. (2002): *Integrace azylantů.* Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2002.

KAROL, R. SORBY: ARABSKÝ VÝCHOD PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE, 1945–1970. II. DIEL (1959–1970)

KAROL, R. SORBY : ARAB EAST AFTER THE WORLD WAR II, 1945–1970. VOLUME II. (1959–1970)

Bratislava: Slovak Academic Press, 2018, 842 s., ISBN 978-80-89607-65-5

*Eduard Gombár*¹

S publikacemi slovenského historika a arabisty Prof. PhDr. Karola Sorbyho, DrSc. (nar. 1939), venovanými moderným a soudobým dejinám Blízkeho východu, se pravidelně setkáváme od konce devadesátých let 20. století. Znam kolegu Sorbyho již od počátku osmdesátých let, kdy v roce 1981 úspěšně obhájil kandidátskou disertační práci v Historickém ústavu SAV, kterou později publikoval ve slovenské i anglické verzi. Kolega Sorby již v té době patřil k předním slovenským arabistům. Prof. Sorby měl pro úspěšné publikační výsledky veškeré předpoklady, neboť kromě vynikající znalosti arabského jazyka a jazyků světových působil v arabských zemích, zejména při několika pobytech v Egyptě a dlouhodobém pobytu v Iráku, kde působil jako šéf diplomatické mise Slovenské republiky. Využil těchto pobytů k budování heuristické základny pro svou rozsáhlou vědeckou činnost a etabloval se nejen jako špičkový odborník na soudobé dějiny Blízkeho východu, nýbrž při svém specializovaném zaměření se profiloval rovněž jako historik mezinárodních vztahů. Jeho širokou publikační činnost jsem poznal jako recenzent jeho prací, k nimž se řadí rozsáhlé monografie *Egyptská revolúcia 1952* (1998), *Egypt. Obdobie politickej anarchie (1801–1805)* (2003), *Suez 1956. Súmrak tradičného kolonializmu na Blízkom východe* (2003), *Arabský východ, 1945–1958* (2005), *Blízky východ v medzinárodnej politike (1918–1945)* (2009), *Jún 1967* (2010) a *Arabský východ, 1918–1945* (2013). Sorbyho monografie mají vysokou vědeckou a odbornou kvalitu, jsou metodicky přínosné, nepochybně poskytují řadu potřebných a užitečných informací historikům, politologům, diplomatům a lidem z obchodních kruhů. Jeho práce jsou navíc obrovskou studnicí nejrůznějších konkrétních informací, což platí nejen o faktografii v

¹ Prof. PhDr. Eduard Gombár, CSc., Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav Blízkeho východu a Afriky, Praha 1, Celetná 20, eduard.gombar@ff.cuni.cz

textu, ale také o důkladných seznamech literatury, biografiích i mapách. Prof. Sorby, jenž důsledně pracuje s arabskými prameny, je mistrem detailu a spolehlivým zdrojem přesných prepisů arabských jmen a pojmů. Nepochybně již dosáhl vysněného cíle arabistů a historiků v Čechách i na Slovensku, jenž spočívá v překonání klasické práce skvělého českého historika Karla Durmana (nar. 1932) z roku 1966 (*Blízký východ ve světové politice 1918–1959*).

Do tohoto rámce se řadí i recenzovaná Sorbyho velice rozsáhlá syntéza *Arabský východ po druhé světové vojne. II. díl (1959–1970)*, jež časově navazuje nejen na předchozí autorovy práce, ale i na zmíněnou monografii Karla Durmana. Završuje autorovu přípravu v podobě vědeckých článků i úžeji zaměřených monografií a umožňuje seznámit s výsledky Sorbyho badatelské činnosti odborníky i širší veřejnost nejen na Slovensku, ale i v zemích, kde je slovenština srozumitelná a zejména v České republice. Karol R. Sorby ve své práci využívá bohatou heuristickou základnu: seznam použitých pramenů a literatury svědčí o mimořádně širokém záběru autora a je pro případného zájemce spolehlivým vodítkem pro další výzkum. Je třeba zejména ocenit práci nejen s arabskými prameny, ale i s bohatou literaturou v arabštině. V předmluvě a úvodu se autor věnuje cílům a struktuře své práce, nastiňuje hlavní tendence politického vývoje Blízkého východu ve sledovaném období, jakož i mezinárodní souvislosti tohoto vývoje. Výzkum vývoje arabských zemí Blízkého východu v období mezi vznikem Sjednocené arabské republiky v únoru 1958 a úmrtím egyptského prezidenta Džamāla ‘Abd an-Nāšira v září 1970 je stále aktuální.

Autor monografii rozdělil do šesti velkých kapitol, členěných dále na subkapitoly. Pro svůj výklad zvolil již Durmanem osvědčenou metodu, kterou použil i v prvním dílu své syntézy věnované období 1945–1958. Tato metoda sleduje vývoj v regionu jako celku v jednotlivých časových úsecích, které pak následně člení do výkladu vývoje v jednotlivých zemích. To umožňuje syntetičtější pohled než v případě paralelního výkladu vývoje v konkrétních arabských státech v delším časovém sledu.

První kapitola je zaměřena na období 1959–1960, kdy regionu dominoval vznik Sjednocené arabské republiky spojením Egypta a Sýrie. Tato skutečnost výrazně ovlivnila politický vývoj zejména v Iráku, kde v červenci 1958 došlo k revolučnímu vojenskému převratu. Následný vývoj vedl ke střetu mezi přívrženci nezávislosti a zastánci připojení Iráku ke Sjednocené arabské republice, jenž vyvrcholil Mosulským povstáním. Libanon, kde proběhla krátká občanská válka, hledal novou politickou a zejména hospodářskou stabilitu. Také jordánská monarchie se ocitla ve stínu politiky prezidenta ‘Abd an-Nāšira. Druhá kapitola, zahrnující období 1961–1962, analyzuje důsledky rozpadu Sjednocené arabské jednoty pro vnitropolitický vývoj nejen v Egyptě samotném, ale i v celém regionu včetně Arabského poloostrova, kde byl v Jemenu proveden revoluční vojenský převrat a začal národně osvobozenecký boj za nezávislost jižního Jemenu. Období 1963–1964 analyzované ve třetí kapitole, kdy se

formovaly nové celoarabské přístupy pod vedením egyptského prezidenta, bylo rovněž charakterizováno nestabilitou v jednotlivých státech symbolizovanou sérií úspěšných i neúspěšných vojenských převratů. Egypt v rámci vnitřního vývoje nastoupil cestu socialistické orientace, v zahraniční politice využíval ke sjednocení arabské politiky nového nástroje ve formě konferencí arabských států na nejvyšší úrovni. Zde se již výrazně rýsovalo oživení palestinské otázky jako centrálního bodu celoarabské politiky. Letům 1965–1966 je věnována čtvrtá kapitola, která sleduje zostřování rozporů mezi Araby za situace, kdy se blížil osudový válečný konflikt s Izraelem. Nicméně turbulentní vnitropolitický vývoj v Sýrii a Iráku, jakož i občanská války v Jemenu, oslabovaly celoarabský přístup k řešení palčivých otázek. Samotná šestidenní válka v červnu 1967 a její následky jsou tématem páté kapitoly. Tato část Sorbyho syntézy je zdánlivě relativně krátká, nicméně je třeba zdůraznit, že autor toto téma podrobně zpracoval v již zmíněné monografii *Jún 1967*. Důsledky zdrcující porážky arabských armád trvají dodnes. Poslední kapitola zahrnuje periodu 1968–1970, kdy se hledalo řešení důsledků katastrofální porážky. Značná část této kapitoly je věnována diplomatického zápasu na půdě OSN, který vyústil v přijetí kompromisní rezoluce Rady bezpečnosti 242/1967. K důsledkům šestidenní války patřil baasistický převrat v Iráku v červenci 1968, jordánská občanská válka známá jako „černé září“ 1970 a rovněž nastolení vlády Ḥāfize al-Asada v Sýrii v listopadu 1970. Tragickou symbolickou tečnou za tímto obdobím bylo náhlé úmrtí egyptského prezidenta ‘Abd an-Nāšira dne 28. září 1970.

Práce *Arabský východ po druhé světové válce. II. díl (1959–1970)* splňuje veškeré požadavky kladené na monografii tohoto charakteru. Sorbyho kniha představuje kvalitativní a originální obohacení naší historické literatury a kromě specialistů v daných oblastech určitě zaujme i širší odborné kruhy. Recenzovaná monografie je vynikající historická syntéza, jež značně převyšuje běžnou úroveň zpracování tematiky arabských zemí a nepochybně se zařadí do širšího vědeckého výzkumu dějin Blízkého východu ve 20. století.

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú interdisciplinárny vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzávierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12, 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562 tlačaná verzia, ISSN 1339-2751 online) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, DOAJ a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne medzinárodnoekonomické problémy
- aktuálne medzinárodnopolitické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné
- medzinárodné právo verejné

Časopis Medzinárodné vzťahy publikuje články v anglickom, slovenskom a českom jazyku. Anglické články majú vo všeobecnosti prednosť pred slovenskými a českými článkami, hlavným kritériom je však kvalita.

ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Journal of International Relations is an interdisciplinary scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers undergo a double-blind peer review process by at least two referees.

The Journal of International Relations (ISSN 1336-1562 print, ISSN 1339-2751 online) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, DOAJ databases. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current international economic issues
- current international political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law
- public international law

The Journal of International Relations publishes papers in English, Slovak and Czech languages. Generally, English papers have precedence before Slovak and Czech papers; however, the main criterion is quality of research.

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. S článkom sa predkladá aj prehlásenie o originalite.

Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, riadkovanie 1,15, písmo Times New Roman, veľkosť písma 11. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. V článku treba definovať skúmaný problém, stanoviť ciele, použité metódy a identifikovať závery a prínosy. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **<https://fmv.euba.sk/veda-a-vyskum/vedecke-casopisy/medzinarodne-vztahy>**.

Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 2 až 4 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakcie najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (mv.fmv@euba.sk) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. Author's declaration of originality must be submitted along with the paper.

The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, spacing 1.15, font: Times New Roman, font size: 11. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author's research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. It is necessary to explicitly state research problem, goals, methods used, conclusions and contributions of the paper. All papers must follow the journal template which is available at <https://fmv.euba.sk/veda-a-vyskum/vedecke-casopisy/medzinarodne-vztahy>, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 2 to 4 weeks to revise articles and incorporate reviewers' comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy Journal of International Relations

2/2019

Ročník XVII

Volume XVII

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XVII, 2/2019.

Hlavná redaktorka / Editor in-chief

Ludmila LIPKOVÁ

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR

Doreen BEKKER

Alexandru BURIAN

Eva CIHELKOVÁ

Alan V. DEARDORFF

Attila FÁBIÁN

Tatiana FILOSOFOVA

François GEMENNE

Otmar HÓLL

Edward H. HUIJBENS

María Teresa INFANTE

Caffi Siri Rohaini Binti KASSIM

LI Hsi-Mei

Klavdij LOGOŽAR

Stanislav MRÁZ

Rebecca NEUMANN

Jan OSTOJ

Hakan G. SICAKKAN

Karol SORBY

František ŠKVRNDA

Pavel ŠTURMA

Chong-Ko Peter TZOU

Harun UÇAK

Jolita VVEINHARDT

University of Malaya, Malaysia

Rhodes University, South Africa

Moldavian Association of International Law, Moldova

Pan-European University, Slovakia

University of Michigan-Ann Arbor, USA

University of West Hungary, Hungary

NRU Higher School of Economics, Russia

University of Liège, Belgium

University of Vienna, Austria

University of Akureyri, Iceland

University of Chile, Chile

University of Malaya, Malaysia

Chinese Culture University, Taiwan

University of Maribor, Slovenia

College Danubius, Slovakia

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

University of Bergen, Norway

University of Economics in Bratislava, Slovakia

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Charles University in Prague, Czech Republic

Tamkang University, Taiwan

Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey

Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor

Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry

Slovenskej republiky EV 4785/13.

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print)

ISSN 1339-2751 (online)